

časopisni oddelek

94 (497.4)

ZGODOVINSKI ...

2014

949 712

19020066,1

COBISS

ZGODOVINSKI LISTI

2014

ZGODOVINSKI LISTI

Zbornik Splošne knjižnice Ljutomer

Izdala in založila: Splošna knjižnica Ljutomer, december, 2014

Za izdajatelja in založnika: Vesna Laissani

Letnik 22, številka 1, prva izdaja

Leto 2014

Naklada: 250 izvodov

ISSN 1318-6795

Lektoriranje: Bernardka Marinič

Na naslovnici:

Grafika: Vladimir Potočnik, ak. slikar spec.

Trg Ljutomer 1681, G. M. Vischer, Topographia Ducatus Stiriae

Oblikovanje:

Prodesign, Darko Štrakl, s.p., Ljutomer

Tisk: Tiskarna S-tisk, Beltinci, www.s-tisk.com

Za vsebino objavljenih prispevkov so odgovorni avtorji.

Kazalo

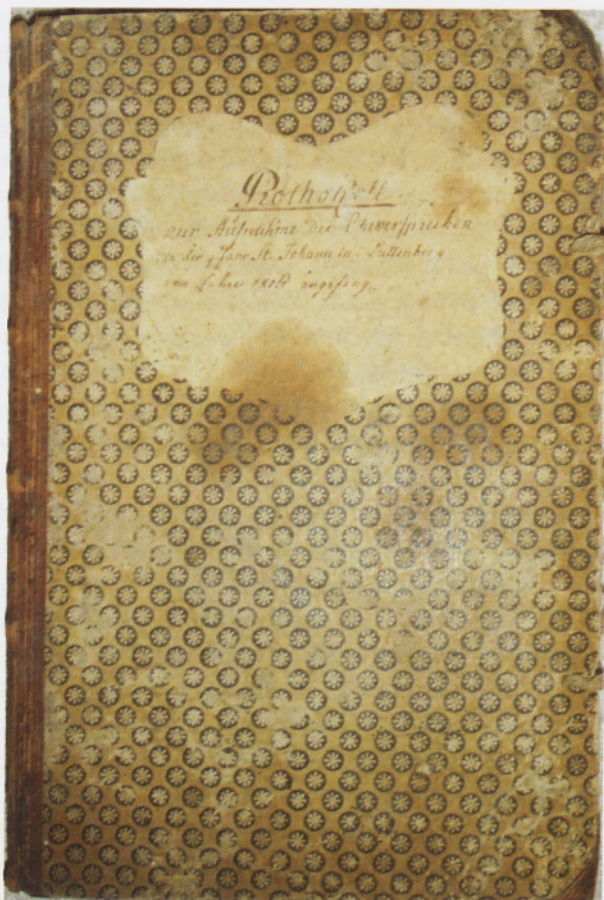
<i>Srečko Pavličič</i> Velike skrivnosti majhnih arhivov ali nekaj o ženitnih zapisnikih.....	6
<i>Mag. Franc Kuzmič</i> Stanko Vraz in Prekmurje.....	14
<i>Rado Podgorelec</i> Josip Mursa – portret slovenskega liberalnega narodnjaka ob 150-letnici rojstva.....	24
<i>Rado Podgorelec</i> Kdo je bil Robert Wolf.....	42
<i>Rafael Pavličič</i> Spomini na »veliko vojno«.....	48
<i>Jelka Pšajd</i> Vedra – pustna prireditev (napisano v spomin Jožeku Čušu s hvaležnostjo za ohranitev ženičke vedre).....	56
<i>Anton Ratiznojnik</i> Opekarna v Ljutomeru.....	62
<i>Mag. Dušan Ščap</i> Hranilnice, posojilnice in posojilna društva na Apaškem polju pred drugo svetovno vojno.....	78
<i>Dr. Ivan Rihtarič</i> »Bežite, bežite, Zaviter gre!« (Franc Rihtarič – usoda človeka, sodelavca UDBe in slovenskega »Robina Hooda«).....	108
<i>Aleš Ploj, Mateja Topolinjak</i> Društvo cvenskih čehov in diklin.....	112

Velike skrivnosti majhnih arhivov ali nekaj o ženitnih zapisnikih

Arhivska gradiva najrazličnejših vsebin so vsakemu zgodovinarju, naj bo strokovnjak najvišjega kova ali le ljubiteljski zagrizenec, vedno znova izziv in tisto pravo gonilo, ki ga vabi k raziskovanju, odkrivanju, analizi, zapisom – skratka k delu. Ko čas prekrije živ spomin in se na takšnih ali drugačnih listinah nabere dovolj prahu, napoči pravi čas. Vonj po starem in zatohlem pospeši utrip, zapisane vsebine poženejo kri po žilah in že se vrstijo nepreštete delovne ure. Velikokrat v mrzlih prostorih, pretemnih kotičkih in nemogočih telesnih pozah, ko je treba delati kleče, čepe ali stoje. Če je le gradiva zadosti, bodo primerni tudi rezultati raziskovanja, še večje pa bo zadovoljstvo raziskovalca. Bralci in drugi uporabniki pa bodo dobili tisto, kar se ne sme pozabiti. Vsaka pozabljena preteklost se namreč še kako rada ponovi, sploh če je bila vsebina manj prijetna, zahtevna ali celo nasilna.

Še tako majhen in na videz nepomemben arhiv lahko skriva prava bogastva. Ko sem imel pred časom priložnost vpogleda in urejanja arhivskega gradiva v Župniji Ljutomer, sem se ponovno podrobno srečal s tem delom. Sortiranje listin po različnih predlogah in k temu nastajajoči spremni zapisi, da bo celota kar najbolj pregledna, je kar sproti rojevala ideje o tem, kaj vse je vredno predstaviti tudi širši javnosti, vsekakor strokovni. Notička tu, zapis tam, opomba poleg – pa je nastal kar dolg seznam gradiva, ki čaka na ponovna odkritja tistih, ki nam je zgodovina blizu in ljuba. Med najvažnejšimi sem izbral ženitne zapisnike.

Na morebitna vprašanja, zakaj tako, je treba povedati, da vsebine poznam iz mnogih drugih (župnijskih) arhivov, tudi tujih (Avstrija, Hrvaška) pa jih v tako vzorni urejenosti, po količini podatkov, času nastajanja in ohranjenosti še zdaleč ni možno najti daleč naokoli. Če bi trdil, da so bili vsi zapisovalci tega gradiva, torej duhovniki, v Ljutomeru bolj vestni od drugih, bi verjetno storil komu krivico. V dveh stoletjih, kolikor je najstarejše gradivo staro, je bilo poleg tudi malo sreče in še več primernega odnosa do gradiva. Ne le da so bile vezane knjige hranjene na ustreznem mestu, tudi listinska oblika zapisa je vedno znova našla ustrezno mesto in tako ušla pogostemu uničenju. Danes se arhiv Župnije Ljutomer lahko

Knjiga ženitnih zapisnikov, 1816

pohvali z obširnimi gradivom ženitnih zapisov vse od leta 1816 do danes, večina v obliki možnega preglednega branja, kronološko urejenega in po vsebini bogatejšega, kot so to zapisovalcem nalagala pravila pri delu.

A na tem mestu velja dodati nekaj o veljavni državni in cerkveni zakonodaji. Ker gre pri ženitnih zapisih v kar največji meri za osebne podatke, imajo ti pravico biti varovani in nedostopni v nepotrebne namene toliko bolj, kolikor lažje bi se lahko izrabljali. Do tega seveda zlahka pride, sploh če je takšen namen, a storjena škoda bi onemogočila druga, veliko bolj resna in zdrava strokovna raziskovanja. Teh pa je lahko veliko in vedno znova bodo komu dobrodošla.

Kako najbolj preprosto predstaviti ženitni zapisnik, zapis?

Takrat, некоč, se je vse začelo z veljavnim dogovorom in zaobljubo med ženinom in nevesto, ko sta se odločila za skupno življenjsko pot, poroko in vse, kar iz tega sledi. Ne glede na tačas običajne dogovorjene poroke mladih, kar so storili starši, botri ali drugi »poklicani« v imenu bodočih zakoncev, je tudi po cerkvenem pravu veljalo, da je odločitev svobodna in nihče, tudi oblast ali cerkveni predstavnik, ne sme nikogar v zakon prisiliti. Koliko je to v praksi veljalo, je seveda vprašanje zase. Če kaj, potem so bile v prednosti stanovske poroke, pri katerih je bilo veliko pred ljubeznijo in simpatijo bolj oprijemljivo materialno okolje, tovrstno vzdušje in pogoji, ko je šlo za poroko. Pa to pustimo to ob strani.

Omenjenemu dogovoru in odločitvi o poroki dveh bodočih zakoncev je sledilo kar nekaj poti. Ustrezne civilne oblasti (gosposke, kasneje deželni in državni uradi, vojaške pisarne, celo vaški župani) so posameznikom izdali potrebna pisna soglasja k nameravani poroki. Temu je običajno sledila poročna pogodba, skrbno zapisana in usoglašena med ženinom in nevesto, kar je potrdila uradna oseba ali drug pravni subjekt, vse pa se je skrbno shranilo tako pri udeležencih kot na uradih (gosposka, pisarne, notarji ...). Nato je bil na vrsti predstavnik domače Cerkve. Obisk pri farnem duhovniku je vseboval več vidikov spoznavanja bodočih zakoncev. Ne le versko in splošno npravstveno izpraševanje ter preverjanje enega in drugega, iz zapisov sta prepoznavna tudi vidik javne podobe posameznika in njegov vpliv na druge. Pa vse to ob pričah in prisotnih verodostojnih ljudeh, ki so jamčili za izrečene besede, zastopali resnico, svoj in varovančev ugled. Po obširnem razgovoru (v mislih imam postopke nastajanja ženitnega zapisnika v času do izteka 19. stoletja), je sledil razgovor po vnaprej določenih opornih točkah, kar se je posebej vestno tudi zapisalo. Pa je vseeno bil zapis pri enih parih daljši, pri drugih krajši.

Običajne vsebine, zapisi imen, priimkov, staršev, naslova in drugih sorodnih podatkov so se velikokrat razširile z dodanimi vložki, ki so bili tudi odraz stanu, splošne veljave, bogastva in ne nazadnje moralne drže udeležencev v postopku. V takih primerih posebej izstopajo omembe, da je nekdo kmet, drugi gornik, spet kdo tržan, posestnik in trgovec ali le sin nekoga, ki vse to je ali še več od tega. Biti stanovsko manj opazen, torej manjši želar, morda kmetov nečak (verjetno brez obetajoče dediščine), sin manjšega vinogradnika ali le vajenec pri obrtniku je običajno vplivalo na sam ženitni zapis tako po dolžini kot obliki (vefikosti) zapisa samega.

Predstavitvi ženina je sledila primerna predstavitev neveste. Zgodba se je ponovila in zapisovalci so se potrudili, da sta bila zapisa obeh v primeru

enakovrednega stanu tudi enakovredna po dolžini in vnosu besed, naštevanj. Dodano označevanje raznih dokazil (krstni listi, dokazila o prejetih drugih zakramentih, lokacija rojstva in trenutnega bivanja, morebitni uk, delo, položaj iz naslova službe, posest, dovolila oblasti, vojske ali soglasja pristojnih v primeru mladoletnih oseb) so lahko dopolnila tudi zahtevane listine, ki so jih zapisu priložili. Ob končnem sklepu, da poroka bo, je bil ženitni zapis overjen s podpisi ali podkrižanji udeležencev, torej neveste in ženina, njenih staršev, prisotnih prič in po potrebi še koga, v kolikor je to bilo komu potrebno ali morebiti zahtevano v samem postopku. Zapisnik je veljal kot zaključen, ko ga je zapisovalec, torej duhovnik, tudi sam podpisal ali označil na drugačen način. Nato so sledili javni oglasi, oklici.

V cerkvi se je običajno med oznanili na koncu maše razglasila tudi poroka po poprej nastalem zapisniku, in sicer trikrat zapored. Skrajšanje teh oklicev ali poroko brez njih je lahko dovolila pristojna višja cerkvena oblast, še posebej, če je morala biti poroka »na hitro« (prim. noseča nevesta, poroka vdovcev, ki so imeli majhne otroke ipd.). V ljutomerskih zapisnikih in porokah je najti celo zapis, ko se je vdova še v tednu pogreba svojega prvega moža drugič poročila. Otroška usta ali zaostanek obrtnega poslovanja po licenci pač ni moglo čakati dalj časa, prav tako ne morebitno delo v času žetve ali trgatve. Tako civilna kot cerkvena pristojnost je znala prisluhniti življenjskim potrebam in urediti stvari kar najbolje.

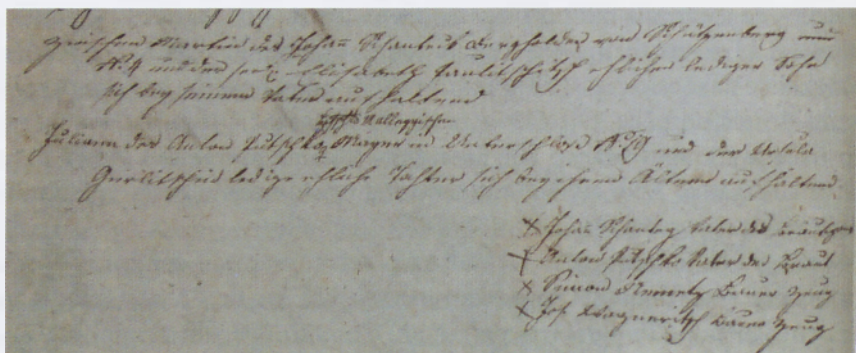
Zgodilo pa se je tudi, da je bil tudi zelo vestno napisan ženitni zapisnik grobo prečrtan, dodatno popraskan in vsekakor kmalu po nastanku tako ali drugače vidno in namerno popackan, označen. V takih primerih je šlo za spremembo zapisane odločitve o nameravani poroki. Kak oklic je morda celo bil, pa je vse skupaj iz danes neznanih razlogov padlo v vodo in zapis je bil zato uničen. Prav iz prečrtanih vsebin zlahka sklepamo, kdo je razdor povzročil in kateri od bodočih zakoncev se je odločil za NE. Takega celo na več mestih najdemo večkrat prečrtanega.

V primeru smrti katerega od bodočih zakoncev po ženitnem zapisniku je prečrtan zapis enostaven, včasih celo s pripisom razloga preklica nadaljnjih oklicev. Torej so tudi ženitni zapisi svojevrstna podoba in pokazatelj odnosa pristojnega zapisovalca do nastale situacije in udeležencev v njej.

Kasnejše oblike ženitnih zapisnikov so nastajale na listih, kjer so zahtevane rubrike morali le izpolniti ali so bili zapisniki natisnjeni kot obrazci. Proučevanje teh je veliko manj zanimivo kot najbolj zgodnjih.

In kaj lahko raziskovalec pridobi iz ženitnih zapisnikov?

Vešče oko in široko poznavanje preteklosti in odnosov bo kar naprej odkrivalo. Ne le imena, ki se lepo zlagajo eno ob drugem, da nastajajo preglednice družin, rodbin, sorodstva in drugih razbranih medsebojnih odnosov, predvsem omenjeni stanovski, torej družbeni položaj bo marsikaj povedal. Prisotnost in obravnavanje prič, njihova (ne)pismenost ali obča javna veljava ter položaj po delu in imetju bosta vedno zanimivi odkritji pri tovrstnem raziskovalnem delu. Stičnost družin, stanov, krajev in drugih odkritih odnosov med bodočima zakoncema bodo povedali več, kot je zapisano. Primerjalna in siceršnja analiza starosti ženinov in nevest bo zagotovo dodaten izziv. Pojavnost porok vdov in vdovcev bo spregovorila tudi o drugih potrebah po sklenitvi zakona. In še je tega, ko raziskovalec začne resnično brati.

Primer ženitnega zapisnika, ki navaja le osnovne podatke, 1816

Ženitni zapisniki v naši lokalni domači preteklosti ostajajo bogata dediščina o vseh, ki so nekoč živeli, predvsem pa tistih, ki so tudi naši predniki. Prav je, da je zato ustrezno varovana, po potrebi in z dobrim namenom pa na razpolago vsem, ki se želijo seznaniti s preteklostjo, ljudmi in življenjem nasploh. Čeprav vsak zase skromen in v dolgi, že zdavnaj pozabljeni vrsti starih vsebin, so ženitni zapisniki bogat vir vsebin nekega minulega utripa in življenja na lokaciji, kjer danes živimo. Le spoznati jih je treba in si morda ob tem želeti, da bo kakšen droben zapis o nas nekoč postal del zgodovine same.

1. Kriptično izraženo, vendar nekatere besede, npr. "in
 imenem" in "svoje" pomeni, kar je v skladu s
 namerami, ki so v skladu s...
 2. ...
 3. ...
 4. ...
 5. ...
 6. ...
 7. ...
 8. ...
 9. ...
 10. ...
 11. ...
 12. ...
 13. ...
 14. ...
 15. ...

Primer ženitnega zapisnika, naslovljenega s »Poročna zaobljuba«, z obilico različnih podatkov, 1819

Protokoll des Einnahme-Johannes-Brosche mit den Brautleuten:		
Frage	Bräutigam	Bräut
I. Name und Stand	Johann Joseph Herzog, k. k. u. l. Landw.	Katholik, Maria Klöngmaier, k. k. u. l. Landw.
II. Ort und Zeit der Heirat	Luttenberg, 20. IX. 1873 Johann Joseph	J. k. u. l. Landw. 20. IX. 1873 Land Luttenberg
III. Religion, u. wie verschieden? Die apostolische Religion, ob die Heirat ohne die übliche Kirche geschehen werden?	—	—
IV. Name, Stand, Religion und Wohnort der Eltern und ob sie noch am Leben?	Joseph Joseph Herzog, k. k. u. l. Landw. in Luttenberg, geb. 1828, 1. Malig	Joseph Klöngmaier, k. k. u. l. Landw. in J. k. u. l. Landw., geb. Luttenberg, 1. Malig
V. Ob sich der verheiratet?	Nein	Nein
VI. Wieviel Mal?	Luttenberg, 1. Malig	Luttenberg, 1. Malig
VII. Wieviel Mal?	—	—
VIII. Wieviel Mal?	—	Luttenberg, 1. Malig
IX. Wieviel Mal?	—	—
X. Wieviel Mal?	—	—

Primer ženitnega zapisnika v obliki obrazca z rubrikami, ki jih je bilo treba izpolniti, 1873

Stanko Vraz in Prekmurje

Med prve znane zapisovalce prekmurskih ljudskih pesmi sodi tudi Stanko Vraz,¹ rojen leta 1810 v Cerovcu v Prlekiji, znan pa je še kot pesnik, prevajalec, kritik, potopisec in sploh zbiralec narodopisnega blaga.²

Da so se začeli po slovenskih deželah nekateri posamezniki intenzivneje ukvarjati z zbiranjem oziroma zapisovanjem ljudskega blaga na terenu, je bil temu spodbuda po vsej verjetnosti razglas z Dunaja leta 1825.

Vraz je verjetno prišel v pozni jeseni leta 1838 v Prekmurje,³ kjer je zapisal nekaj prekmurskih ljudskih pesmi.⁴ Srečal se je s kaplanom v Beltincih Štefanom Soldatičem,⁵ ki mu je dal nekaj pesmi pokojnega Franca Novaka, župnika v Turnišču,⁶ ki je v svojem kraju zapisoval ljudske pesmi. Pozneje Karel Štrekelj navaja v svoji izdaji *Slovenskih narodnih pesmi* med opombami Vrazove podatke o Novaku, kjer Vraz hvali Novaka kot dobrega poznavalca slovenščine, s čimer je slovel tudi med samimi rojaki, saj se je »resnično brigal za jezik in narodnost svoje domovine«. Vraz je menil, da je bil verjetno velik del Novakovih pesmi po njegovi smrti uničen. Menil je še, da je Novak pesmi spreminjal. Vraz pravi: »Ja sam se samo slabe njegove sbirke narodnih pesama prekmurskih Slovenaca dokopao koja žalibog nije

1 Prim. Josip Dravec: *Glasbena folklor Prekmurja. Pesmi*. Ljubljana: SAZU 1957, XII.

2 Vraz, Stanko (Jakob Frass). *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*. Zagreb: JLZ 1969. Knj. 6., 660–661; Branko Drechsler: *Stanko Vraz : studija*. Zagreb: Matica Hrvatska i Slovenska, 1909; Anton Slodnjak: *Stanko Vraz. Panonski zbornik*. Murska Sobota: PZ 1966, str. 105–116; Antun Barac: *Stanko Vraz. S. Vraz, P. Preradović*. Zagreb: Matica Hrvatska 1965, str. 7–39; Lino Legiša: *Nova štajerska prizadevanja. Vraz, ilirizem in Slovenci. Zgodovina slovenskega slovstva. 2. knj.* Ljubljana: Slovenska matica 1959, str. 157–169.

3 Prim. Karel Štrekelj: *Slovenske narodne pesmi. 2. zv.* Ljubljana 1900–1903, str. 169.

4 Ko je Josip Dravec sredi 20. stoletja zbiral ljudske pesmi po Prekmurju, je v uvodu zapisal: »Nekaterim teh pesmi sem našel med ljudstvom inačice teksta in njihove napeve, kar je dokaz njih starine.« *Glasbena folklor Prekmurja*. Ljubljana: SAZU 1957, str. XII.

5 Štefan Soldatič je bil kaplan pri Novaku v Turnišču.

6 Franc Novak (in ne kot imata zapisano Štrekelj in po njem Dravec) je postal župnik v Turnišču 31. januarja 1818. Po rodu je bil iz Tešanovec. Umril je 24. januarja 1836 na Cankovi, pokopan je v Turnišču. (Prim. KSJ 1905, 71).

kritična.« Vraz tudi poroča, da mu je tri Novakove zapise ljudskih pesmi izročil beltinski kaplan Stevo Soldatič, »Ilir iz šopronjske stolice«.7 Ta mu je dal še nekaj lastnih zapisov, od katerih je Vraz enega objavil v *Narodnih pesnih Ilirskih* (št. 145, Štrekelj pa pod št. 349⁸). Soldatič je dal Vrazu še tri pesmi Franca Novaka, dobil pa je še pesmi Josipa Varge. V predgovoru k zbirki je zapisal, da je po »zahodni Vogerski pešice hode jih nekaj sam pribral, nekaj pa že nabranih od pismučenih Slovincov za izdanje dobil«. V dolnjih krajih Prekmurja mu je pela pesmi Kata Duh iz Turnišča, na Goričkem pa Eva Rajzarka in Žuža Madjarova,⁹ obe – kot poudari Vraz – »luteranki«.

Pesmi, nabrane v Prekmurju, je uvrstil v svojo zbirko *Narodne pesni Ilirske* pod naslovom Vogerske (str. 138–145), ki je izšla v Zagrebu 1839. V predgovoru je med drugim zapisal: »Eto na kratkom historie o sabiranju dragocenoga blaga od duševnoga života ilirskih Slovenacah ili ti Ilirah, prebivajućih u Štajerskoj, Krajnskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske; iz koje se lahko razvideti može, da za razaganje starih predsudah o tih predelih, za slogu i ljubav sveilirsku u tom ogledu nijedan još javni korak učinjen nije.

Za skinuti bratji s očiuh onu staru koprenu; za iztrebiti tudje lažljive vesti; za razvedrit istinu; za podkrépit narodnu ljubav; za dovodit jednoplemenost gornje i dolnje bratje; za priložiti barem kamenčak k slozi sveilirskoj, odlučio sam, da sastavim jedno zârcalo, u kojem će polag mogućnosti sakupljene biti sve zrake narodnoga života gornjih Ilirah. U obavljenju težkoga ovoga dela pomaže me: 1) Znanje jezika onih predelah, koje kao ključ do sarca naroda vodi. 2) Dugovremeno obćenje s gornjimi Iliri – Čitanjem drugih narodnih pèsamah slavjanskih počeo sam već god 1833. sabirati po mojem zavičaju (malom Štajeru) iz ustih mlađjih ljudih narodne pèsni zajedno s napèvi, a iz ustih stariih povèstice, poslovice, jedra prirèčja i ostale stvari, koje se na narodni život pretežu. God. 1834 i 1837 po Krajnskoj i Koruškoj, a god. 1838 po zapadnoj Ugarskoj putujući nastojah sbirku moju s novim cvètjem umnožati, u čem mi nekoga gospoda domorodci pripravnimi rukami priskočiše. Zatim stadoh nakupljeno blago razrèšivat i uređjivati. – tako nakon toga posla evo Ti, ljubezni štioče, pàrvoga dèla od pèsamah, za kojim će (ako Bog i sreća dade) i ostalo slèditi.«

7 Prim. Štrekelj, 1. zv., str. 384; isti, 2. zv., str. 169.

8 Karol Štrekelj: *Slovenske narodne pesmi*. 1. zv. Ljubljana 1895, str. 384.

9 Žuža Madjarova je bila verjetno iz Večeslavca na Goričkem, »Ilirka iz Večislavacah u železnoj stolici Ugarske«, saj je pesem iz Večeslavca. Prim. K. Štrekelj: *Slovenske narodne pesmi*. 3. zv. Ljubljana 1904–1907, str. 330.

Namen je opisal z besedami: »Za da polag mogućnosti odgovorim zadaći mojoj, odabrah si načelo: narisati obraz naše bratje Slovenacah tako, kakav jest: predstaviti stvari u prirodjenoj njihovoj ili naravnoj opravi, bez ikakva umjetna belila ili rumenila, t.j. bez da isto silom vremena izopačeno polépšam, n.pr. da u pësnih i koju tudjinsku reč izostavim, da takovu s pravom slovenskom nadoknadim itd.«

Vraz je objavil naslednjih pet pesmi: Tri sinovje, Vdovica ino divojka, Slobodnost, Rodbina, Mačoha. Za prve štiri je zapisal, da so iz »železne stolice« (županije Vas), za zadnjo pa, da je iz »saladske stolice« (županije Zala). Na koncu zbirke ima pod Dodane pri Štajerskih romancah še znano pesem, ki jo v Prekmurju poznajo pod Marko skače, Vraz pa ima naslovljeno Marko devojko prosi.

Štrekelj je iz Vrazove zapuščine objavil še dvanajst Vrazovih pesmi iz Prekmurja, ki jih Vraz ni uvrstil v *Narodne pesni Ilirske*. Med njimi je pesem Draga moja obcida.¹⁰

Sicer pa je Vraz zbiral še napeve ljudskih pesmi, zato je prosil znanke, da mu jih zapisujejo in pošiljajo. Med njimi je bil tudi kaplan Varga iz Sv. Jurija. Znani hrvaški muzikolog Franjo Kuhač¹¹ je slučajno našel del Vrazove zapuščine in tako je nekaj teh napevov vključil v svojo zbirko *Južno-slovsjske narodne popievke* (1878–1881).

V Vrazovi slovenski literarni zapuščini je ohranjenih nekaj njegovih pesmi o Prekmurju. Zapuščino je med drugimi pregledal dr. Fran Ilešić in jo priobčil v mariborskem Časopisu za zgodovino in narodopisje (1927, 1928, 1930, 1932).

Na enem lističu brez naslova je bila s svinčnikom napisana pesem, boljše rečeno odlomki pesnitve, o ljubezni mladega gospoda z beltinskega gradu.

10 Prim. K. Štrekelj, 3. zv., str. 330.

11 Franjo Kuhač (1834–1911) je bil drugi zapisovalec ljudskih pesmi, ki je potoval po Prekmurju v drugi polovici 19. stol.

Kaj tak toži v Belotinskem gradi,
al to ptica kukovica?
Ni! na linjah večernem v hladi
toži vdova gospodina.

Pitate me, čemu stara plače,
ki (?) ma vsega polne dvore,
za jedinka solzmi lica mače
zove ga al ne dozove.

V Pogorji trak zadni sonca vgasne,
gredo ženkinje ze žita,
pojejo si pesmi miloglasne,
od njih jedna bolj čudovita.

Kaj pa, zlata mamka, to za dvica
ki tak čudno lepo poje,
to ti, sinko, peje gerličica
z dobrave znad suhe veje.

Sledi črta kot znamenje odstavka, nato je pesem prekinjena. Na zadnji strani so potem kitice, ki so nekakšno smiselno nadaljevanje.

Belotin gre s mamico k počitki
pesem še mu v postlo (?) sleduje:
z grozo od pet do glave skoz litki
glasi smicajoko (?) je čuje.

Ah, s to grozo stoja (?) in iz serdčnosti zdrave
de (?) serce, ko terstje se trosi,
nit v ti grozi plašljivosti prave
de oditi v serdzi ga mika.

To se glase ptice gerličice
ni pet v noči peva (?) Ji, mati
odkod so te čudovite pesmice,
sam čem vidit sam očem znati.

Smiselno sledi nadaljevanje s kitico, oštevilčeno s 17 in potem dalje do 23. Potem je spet prekinjena in spet sledijo štiri kitice.

Če iz ohranjenih odlomkov rekonstruiramo pesnitev, bi bila glavna vsebina nekako naslednja: Vdova beltinskega gospoda zastonj kliče v žalosti svojega sina edinca. Večer je in v petje žanjic doni pesem device – grlice. Petje in vzdihovanje beltinskega gospodiča zvabi, da gre pogledat, od kod to prihaja. Dekle je dolgo čakalo dragega. Naposled sta se našla in ves večer prebila v ljubezni. Mati je vsa vznemirjena, ker ne najde sina v postelji ...

Med Vrazovimi tiskanimi pesmimi (Dela, Razlike pjesme, 1866) je pesem z naslovom Bjelotinci. V pesmi govori o zvoniku cerkve belotinske, ki stoji sredi vasi, na zeleni dobravi okrog gradu pojejo ptice. Ker je večer, luna poljublja grad in dobrovo, na gradu pa sta grajska gospa in njen edinec Radko, ki je bled in zamišljen ... Gospa Riva je rodila devet sinov, a so vsi pomrli. Novega poroda ne bo, saj ji je vešča starka iz vasi povedala, da vedo za zdravilo »ljekarice plavokose vile« pri studencu v logu.

V Vrazovi zapuščini je še pesnitev, sicer brez naslova in začetka. Pripoveduje, da je prišla k ribniku vdova, na vodi je plavala košarica in v njej je spal fantek. Vzela ga je v naročje in se spomnila na svojega sina. Fantka je vzela k sebi, ga vzredila in ko je odrasel, ga je zaradi bledih lic imenovala Belotinko. Ko je dorasel do sablje, je slovel kot zmagovalec in po njem se je njegov grad imenoval Belotinski. To se je dogajalo v času Avarov.

Pride k ribniku, tam ležita herta,
korpec med njima z rakitja spleten
al na korpci je tenka ruha presterta,
in pod ruho spi otročič fleten.

Lepe so ličca al so močno bleda, (tu je čez nekaj zapisano)

zdigne ga s korpeca, dene v naročje,
fant se zbudi, nasmeji se ji, jo pogleda
kak jeni Dragotin let za otročjih.

Skerbno čerstvega fanta zredi vdovica
ljubav stavi v njega ko v sinka,
fant je dorasel, skoz Medomila so lica
zvala po licah ga je Belotinka.

Ko že do sablje zraste, pa v boje hodi,
kjer se kraj sati (?) prot tujci Slovinski,
v miri pak znano njegovo serdce povsodi,
grad le slovi zdaj za grad Belotinski.

Kjer treba ščita proti Javari,
šaka le vbogih pri njem dobi dari.

V vsako srdce in usta se celoten prime
daleč kak širok je kraj Slovinski
ter celo gradu premine staro ime
ter se po njem zove *grad Belinski*
ki ga le majo za grad Belotinski
od tega hipa je grad Belotinski.

Ko ga tak gleda, na misel ji pride sin jeni,
berž na zenico ji vdari kaplja,
vendar ko zre oko milo taj smeh ljubljeni,
kmalo boleznj se v otroku vtaplja.

Sedaj se pojavi tudi vprašanje, zakaj se je Vraz tako rad oklepal Beltinec? Dr. F. Ilešič misli, da zaradi prikupne etimologije tega imena. V Vrazovi rokopisni zapuščini je ostala tudi pesem, Hoj Košič, sonet v dveh rokopisih, ki ga je objavil Anton Slodnjak pri Vrazovih slovenskih delih.¹²

Hoj, Košič, Košič, zvrženi Vandala!
Na kečemečkih pašah te kobila -
Slovenka ne v Slovenskem te rodila,
al te noseč se v magarca v gledala.

Pa kaka nora misel ti nastala
v možganih gnilih, ki se kdaj splodila,
kaj gnusno madjarino bi učila
Slovenka sina, strup mu zizat dala?

Zastonj ti trud ves. Se smeje ti čedni;
bičjejo pa te satirni biči,
z rešetkom vodo grabiš in boš grabil.

Na priklad ti posluhni in pogledni:
Prej vranin krik do včili se slaviči,
Slovenč kak z madjarino bo se davil!

¹² Stanko Vraz: *Slovenska djela. 1. knj. Zagreb: JAZU 1952, str. 149.*

Ta Vrazov srd izvira iz misli, da bi madžarska slovnica Imreja Szalaya *Kratki Návuk Vogrskoga Jezika*, ki jo je prevedel Jožef Košič in je izšla leta 1833, pospeševala potujčevanje.¹³

Ne le da je Košič omenjeno slovnico prevedel z namenom, da bi se lahko Prekmurci in Madžari bolje sporazumevali, ampak je napisal še predgovor, ki je Vraza zelo razjezil. Vraz je o izidu te slovnice seznanil celo Matija Čopa v pismu z dne 24. decembra 1834 in 6. januarja 1834 Rakovca. V pismu je navdušen nad prekmurščino, saj je »po moji misli prav čerstvo in precej gladko«.

Vraz v pismu Štefanu Kočevarju iz Gradca 24. novembra 1837 med drugim piše: »Ino mati Slava more zdvojiti ino v zdvojenji pošiljati hlapce za plote ino na križopotje po slepe in kulave kak so koli to: Anton Šerf,¹⁴ stari Böh¹⁵, Ahazel,¹⁶ Košič¹⁷ i.t.d. te pa žalostna vidi da je za njih voljo ne vredno gostovanja dati, zakaj oni nimajo gostuvanjskega obleča – te se pa vse razide kak prah ino mi nemamo slovstva.«¹⁸

13 Prim. Ivan Škafar: *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919*. Ljubljana: SAZU 1978, str. 27 (enota 40).

14 Anton Šerf (1798–1882), tedaj kaplan pri Veliki Nedelji, pozneje župnik pri Svetinjah. Zakaj je Vraz obsojal A. Šerfa? Po vsej verjetnosti zaradi objave *Pad no zdig človeka* (Gradec, 1832), zbirko pridig, in zbirko pridig *Predgena vse Nedele no Svetke* (Gradec, 1835), oboje v izrazitem, že izumirajočem radgonskem narečju. Sicer pa v drugem zapisu beremo: »... vsebinsko spadajo med najboljše proizvode v slovenskem pripovedništvu. Nekateri so pravi biseri naše homiletike.« (A. Medved, VBV 1907,66). (Prim. SBL, 11. zv. Lj. 1971).

15 Stari Böh^m je morda eden od Vrazovih profesorjev.

16 Matija Ahacel (1779–1845) je bil slovenski literat in mecen, deloval je pri Kmetijski družbi. (Prim. SBL I. Lj., 1925–1932, 3–4). Izdal je prvo posvetno slovensko pesmarico z notami *Pesmi po Koroškim ino Štajerskim znanih* (Celovec, 1833, 1838, 1852, 1855, 1997). Vraz jo je (poleg njega še Matija Čop, France Prešeren, František Ladislav Čelakovsky) odklonil zaradi njenih moralističnih namenov. Ahacel je namreč želel bralce in mladino odvrniti od ljubezenske poezije in s tem seveda, po vsej verjetnosti je bil to glavni razlog, od *Krajnske čbelce*. Sicer je bil med vodilnimi slovenskimi preroditelji na Koroškem.

17 Jožef Košič (1788–1867) je bil slovenski prekmurski pisec in župnik na Gornjem Seniku (od 1829 dalje). (Prim. SBL I. Lj. 1925–1932, 535–536).

18 Ljubomir Andrej Lisac: *Slovenska korespondenca Vraz-Kočevar, 1833–1838*. Ljubljana: SAZU 1961, str. 57 (pismo 22).

Morda je še kje kaj Vrazovega o Prekmurju, saj je navezal tudi pisne stike, da bi mu pošiljali gradivo. Toda vse je preprečila prezgodnja smrt, umrl je bolehen, star enainštirideset let in tako so ostali neuresničeni številni načrti. Vsekakor pa velja še enkrat poudariti, da je bil Vraz prvi, ki je zapisoval ljudsko blago med Prekmurci.

Josip Mursa – portret slovenskega liberalnega narodnjaka ob 150-letnici rojstva

Josip Mursa, portret

Na pomen preteklih dogodkov in veličino osebnosti nas ponavadi opominjajo najrazličnejši dokumenti ali kaki drugi zapisi. Skoraj praksa je že, da nas na pozabljene osebnosti spomnijo obletnice, ki so potem priložnosti za ponovni prikaz teh ljudi. Nič drugače ni bilo z Josipom Murso, ko od časa njegove smrti pa do leta 1977 ni zaslediti zapisa, ki bi pripovedoval o njegovem delovanju ali življenju. Seveda, temu je botroval režim, ki je bil pri nas zgrajen po drugi svetovni vojni. Sistem pač ni imel posluha za stanovske velikaše, ki so presegali umetno začrtana povprečja. Za omenjene je ponavadi veljalo, da ostanejo pozabljeni ali pa se jih preprosto ni na pravilen način ovrednotilo. Težava nastopi, ko zaradi prikritih ali prezrtih dejstev nepravilno vrednotimo pretekle dogodke in podcenjujemo težo časa, o katerem razmišljamo. Eden takšnih velikih mož je bil gotovo Josip Mursa.

Mursa je umrl 16. avgusta 1948.¹ Kot posestnik iz nekega drugega sistema po smrti ni bil deležen večjega zapisa, ki bi o njem pripovedoval, vse do leta 1977, ko je o njem pisala *Vida Rojic* v takratni 33. številki *Tednika*. Gre za krajši opis, ki poda osnovne determinante o njegovem delovanju. Naslednji se je o njem razpisal *Franjo Baš* v *Biografskem leksikonu*. Kaj drugega pa o

¹ Osmrtnica *Josipa Murse*, 16. avgust 1948, hrani Denis Raj, Spodnje Krapje.

njem za časa bivše države ni bilo zapisanega. Šele leta 2006 je širše na njega opozoril *Srečko Pavličič* v članku iz *Zgodovinskih listov*.² Mursa se je kot enega izmed kandidatov deželnozborskih volitev iz leta 1907 dotaknil tudi *Anton Ratiznojnik*. Zapisano besedo o njem najdemo tudi v knjigi *Slovenska kmečka kultura*, katere avtor je *dr. Miran Puconja*. Obstaja še nekaj zapisov, ki pa ne predstavljajo večjega nabora podatkov. Več informacij nam doprinese časopisje in pa viri, ki opozarjajo na Mursovo delovanje. Ne gre mimo omembe zasebnega arhiva družine Samec iz Celja, v katerem je moč najti skoraj ves popis Mursovega imetja, dokumente in drugo gradivo, ki nam nudi vpogled v Mursovo aktivnost.³

O večstoletni prisotnosti rodbine Mursa na Murskem polju in pa v Ljutomeru nas danes opominja predvsem trško gradivo Ljutomera. Prvi Mursi se v virih v Ljutomeru omenjajo že v zgodnjem 17. stoletju. Verjetno so Mursi tod živeli že prej, a nam viri tega ne pripovedujejo. Mursi so bili na Murskem polju prisotni skoraj do izteka 20. stoletja. Najvidnejši in zadnji tod živeči moški predstavnik omenjene rodbine je bil Josip Mursa,⁴ ki letos obeležuje 150-letnico rojstva. To dejstvo ter nekateri drugi razlogi so botrovali k nastanku tega članka.

Literatura in viri se ga spominjajo predvsem kot gospodarstvenika, rodoljuba in neuspelega politika. Njegova značilnost je bila navduševanje nad tehniko, kar je tudi rad vnašal v svoje življenje. Nekatero novost je prav Mursa prvi prinesel v Ljutomer in njegovo zaledje. Modernizacija iz začetka 20. stoletja je bila tako ena izmed gonilnih sil Mursove veleposesti in ravno to je Mursa ločevalo od drugih veleposestnikov na Murskem polju. Seveda pa ni bil edini, ki se je navduševal nad izumi tistega časa, a o njih bo tekla beseda ob drugi priložnosti.⁵

Josip Mursa se je rodil 18. marca 1864⁶ staršema Martinu in Mariji Mursa na Spodnjem Krapju. V omenjenem času Mursi iz Krapja niso bili edini predstavniki omenjene rodbine, v trgu so še vedno živeli potomci Domi-

2 *Zgodovinski listi* je zbornik Splošne knjižnice Ljutomer.

3 *Rado Podgorelec, Josip Mursa, gospodarsko in politično delovanje slovenskega-liberalnega narodnjaka, Magistrska naloga, Maribor, 2014, str. 11–13 (dalje: Podgorelec, Josip Mursa).*

4 *Prav tam, str. 5.*

5 *Prav tam, str. 13.*

6 *Franjo Baš, Josip Mursa v: Slovenski biografski leksikon, <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi382443/>, datum pridobitve: 5. november 2014.*

nika Murse. Mursovino na Spodnjem Krapju je tako začel graditi že Josipov dedek, Martin Mursa, ki se je na Spodnje Krapje priženil ob koncu 18. stoletja (natančneje leta 1792). Iz zakona Martina in Marije Mursa se je med leti 1842 in 1864 rodilo enajst otrok, najmlajši izmed njih je bil Josip Mursa.⁷

Spodnje in Zgornje Krapje ob izteku 18. stoletja

Josip je obiskoval ljudsko šolo v bližnjem Ljutomeru. Ljutomersko ljudsko šolo so obiskovali tudi otroci iz Krapja, Mote in Cvena, dokler niso na Cvenu sezidali nove šole leta 1882. Že pri sedmih letih starosti je Josipu umrl oče, in sicer leta 1871.⁸ Ravno iz zgodnjih let Mursovega življenja gre zaslediti njegovo prvo omembo, ko je bil 1. marca 1874 omenjen v glasilu *Vrtec*.⁹ Omenjen je bil, ker je bil med tistimi, ki mu je uspelo rešiti zlogovno uganko. Mladi Mursa je šolanje nadaljeval v meščanski šoli v Radgoni. Po opravljenem šolanju v Radgoni se je Mursa vpisal na vinarsko šolo v Mariboru, takrat imenovano *Steiermärkische Landes - Obst und Weinbauschule*. Nekako v teh mladih letih šolanja je Mursa dobil liberalne nazore, ki jih je gojil celo življenje. Ravno liberalni nazori so se pri Mursi odražali najbolj na političnem prepričanju. V duhu dogajanja je Mursa prevzel očetovo vlogo na posestvu na Spodnjem Krapju. Tudi sicer posest na Spodnjem Krapju ni doživljala nazadovanja, nasprotno. Mursova mati Marija je v letih Josipovega šolanja vodila kmetijo precej uspešno, na kar nas opominja več virov. Leta 1889 je umrla Mursova mati, Marija Mursa (rojena Seršen), od tega leta naprej gre Josipa Murso smatrati kot edinega in pravega naslednika Mursovine na Spodnjem Krapju.¹⁰

⁷ Podgorelec, *Josip Mursa*, str. 14.

⁸ Podgorelec, *Josip Mursa*, str. 14.

⁹ »Razne stvari«, *Vrtec: slovenski mladini*, 1. marec 1874, letnik 4, št. 3, str. 2.

¹⁰ Podgorelec, *Josip Mursa*, 16–17.

Obdobje med 1890 in 1914 je bilo za Murso najbolj plodno. V tem času lahko sledimo Mursovo delovanje v društvih, politiki ter drugih sferah družbenega življenja, pa tudi zasebno je Mursa v tem času največ pridobival. Leta 1896 se je poročil z Marijo Bračko iz Desnjaka. Marija je bila rojena leta 1873, bila je učiteljica in precej aktivna ženska. Iz njenega zakona je izšlo sedem otrok, rojenih med leti 1897 in 1904.¹¹

Mursa je svoje društveno udejstvovanje začel že zelo zgodaj. Leta 1890 je bil med prvimi cvenskimi tamburaši – nastopil je kot »prvi brač«.¹² Postal je tudi član »Cvenskega bralnega društva«. Mursa je bil skupaj z Josipom Karba, Jakobom Magdičem in Jožefom Rajhom član začasnega odbora, ki je predstavljal zametek omenjenega društva. Otvoritev omenjenega društva je sledila 16. novembra 1890. Društvo si je kot naloge svojega delovanja zadalo širjenje slovenske besede in branje. Do leta 1897 je bil že namestnik društva.¹³ 15. avgusta 1903 velja za ustanovni dan društva Sokol, katerega član je bil tudi Mursa.¹⁴ Ena izmed pomembnejših Mursovih članskih izkaznic je bila zagotovo tista, ki mu je potrjevala članstvo v *Dirkalnem društvu Ljutomer*, ki so ga ustanovili leta 1875. Pomembni imeni, ko pridemo do omembe dirkalnega društva, sta zagotovo grof Rudolf Warren Lippitt, ki je ogromno pripomogel k organizaciji dirk, in pa Ivan Kukovec. Kukovec je ogromno pripomogel pri delovanju društvenega odbora. Prvi predsednik društva je bil Avgust pl. Schenkl med leti 1875 in 1896. Mursa je nastopil kot drugi predsednik med leti 1898 in 1915.¹⁵

Izredno pestra društvena aktivnost Murse se je odrazila tudi pri ustanavljanju gasilskega društva na Cvenu, ustanovljenega 1907. leta. Ne gre mimo dejstva, da je Mursa veljal tudi za zagnanega čebelarja. O tem pričajo Mursova pisma, ki jih je pošiljal v zvezi s tem, pa tudi časopisni članki ter fotografiji, ki sta ohranjeni. Mursa je veljal tudi za lovca.¹⁶

¹¹ Prav tam, str. 17.

¹² »Dopisi, Iz Ljutomera, Prvi slovenski tamburaši«, *Slovenski gospodar*, 1890, letnik 24, št. 22, str. 2–3.

¹³ »Izvirni dopisi, Cven pri Ljutomeru „Bralno društvo“«, *Slovenec, Političen list za slovenski narod*, 17. december 1890, letnik 18, št. 289, str. 3.

¹⁴ »Društvene in druge prireditve, Akad. teh. društvo „Tabor“ v Gradcu«, *Narodni list*, 18. januar 1912, letnik 7, št. 3, str. 4.

¹⁵ Marija Hernja Masten, *Muzej reje ljutomerskega kasača in priverjanja kasaških dirk, Muzej Ljutomerski kasač v Ljutomeru, Kasaški klub Ljutomer, Ljutomer 2012, Tiskarna Klar Murska Sobota, str. 39–43 (dalje: Hernja, Muzej reje ljutomerskega kasača).*

¹⁶ Podgorelec, *Josip Mursa*, str. 22–25.

Dosedanja literatura, katere predmet je bil Mursa, si je nekako enotna glede pomena njegove tovarne cementnih izdelkov, ki je začela delovati leta 1889 na Spodnjem Krapju. Kaj točno je Mursa navdihnilo, da je začel s proizvodnjo vodonepropustnega betona, nam ni znano. Zagotovo pa drži, da je bil eden izmed prvih, ki se je zavedal pomembne inovacije v tedanjem gradbeništvu, in sicer pomena vodonepropustnega cementa. Enostavni cement je bil na območju Murskega polja od časa druge polovice 19. stoletja naprej že poznan. Niso pa uporabljali vodonepropustnega cementa, ki ga je tod množičneje uvajal ravno Mursa. Ne gre ga imenovati za začetnika, definitivno pa velja za enega izmed prvih, ki se je zavedal pomanjkljivosti enostavnega cementa in prednosti vodonepropustnega cementa.¹⁷

Mursovina na Krapju na prelomu stoletja

V duhu časa je Mursa zagnal proizvodnjo cementnih izdelkov ter kmalu zaslovel po mnogih krajih. Meseca marca 1893 je v tedanjem časopisju moč najti oglas za cementne izdelke, ki jih je proizvajal Josip Mursa na Krapju.¹⁸ Eden izmed številnih člankov nam celo razodeva leto, ko je Josip opravljal eno izmed prvih večjih del, ki so bila vezana na obravnavano proizvodnjo. To je bilo leta 1892, ko je: »... *potlakal s svojimi cementnimi ploščami, in to je bilo prvo njegovo večje delo, lepo in veliko župnijsko cerkev velikonedeljsko, popolnoma na svojo roko in svojo odgovornost.*«¹⁹ V omenjenem in nasledn-

¹⁷ *Prav tam*, str. 33.

¹⁸ »Cementne izdelke«, *Slovenski gospodar, List ljudstvu v poduk in zabavo*, 23. marec 1893, št. 12, str. 8.

¹⁹ »Slavnemu občinstvu na znanje!«, *Domovina*, 25. junij 1894, leto IV, št. 18, str. 6.

Josip Mursa je veljal za društvenega podpornika, gospodarstvenika, čebelarja in inovatorja. Med drugim se je poizkusil tudi v politiki, ko je leta 1907 na državnozbornskih volitvah nastopil kot kandidat takratne liberalne Narodno napredne stranke za ljutomerski okraj.

jem letu 1893 je na podoben način tlakoval svetinjsko župnijsko cerkev v bližini Ormoža. Sledila je cerkev v Cezanjevcih. Podobna dela so stekla tudi v graščini v Veliki Nedelji.²⁰

Do leta 1895 je tlak iz tovarne Josipa Mursa krasil naslednje cerkve: že omenjeno cerkev pri Veliki Nedelji in Svetinjah, ormoško in vurberško cerkev, cerkvi v Zavrču in Cezanjevcih. Že omenjenega leta pa so tekla dela tudi v cerkvi sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru in v cerkvi na Razkrižju. V tem obdobju je imel Josip kot edini pravico izdelovati »patentovani cement-

²⁰ Prav tam, str. 6.

ni z asfaltom in katranom impregnirani falccigel«²¹ v političnih okrajih Ljutomer in Ptuj.²²

Mursa je prvi na slovenskem in jugoslovanskem trgu začel s proizvodnjo mozaičnih ploščic. Le-te so izdelovali v sedemintridesetih različnih vzorcih. Vzorci so bili različnih oblik in barv. Prevladujoča barva je bila siva, ki je predstavljala nekakšno osnovo. Talne ploščice so bile največkrat v sledečih barvnih kombinacijah: sivo rjave, sivo rdeče, sivo črne, rumeno rjave, temno sivo rdeče, modre, belo modre, rjavo rdeče rumeno bele, belo sivo rdeče, zeleno rumene in še nekatere druge.²³ Najti je bilo moč tudi različne vzorce, le-ti so bili: zvezde, krogi, štirikotniki in ornamenti. Oblike naštetih ploščic so bile štiri- in šestkotnih oblik. Ploščice so bile dekorativne in so imele značilne sakralne vzorce.²⁴

Niso pa bile le cerkvene in državne institucije edine, ki so se zanimale za cementne izdelke. Med naročniki najdemo tudi zasebnike, ki so rabili usluge tovarne cementnih izdelkov iz Krapja. Tako se je z Mursovimi ploščicami tlakovala rojstna hiša dr. Karola Grossmanna v Ljutomeru, Huberjeva vila v Ljutomeru in druge hiše imenitnih tržanov Ljutomera.²⁵

Tudi šole in posojilnice so se tlakovale z Mursovimi tlakom: Sv. Miklavž, Velika Nedelja, ljutomerski šoli (slovenska in nemška), Kapela. Z enakim tlakom so tlakovali tedanjo ljutomersko posojilnico.²⁶ Iz ohranjenih kopij pisem Josipa Murse je razvidno, da je posloval z mnogimi posamezniki in institucijami iz Hrvaške, Bosne, avstrijskega dela monarhije ter ostalih delov slovenskih dežel, kamor je pošiljal vse svoje izdelke, predvsem pa strešne, talne in mozaične plošče.²⁷

Vsestranskost Murse se je kmalu odrazila tudi na drugem, za njega ne najbolj obetavnem področju – politiki. Mursa se je tako na prelomu stoletja

21 »Cementne izdelke«, *Slovenski gospodar, List ljudstvu v poduk in zabavo*, 16. maj 1895, št. 20, str. 8.

22 *Prav tam*, str. 8.

23 *Cenik cementnih mozaičnih plošč, hrbtna stran, hrani Rado Podgorelec, Maribor*.

24 *Prav tam*, str. 1.

25 *Seznam Šol, cerkev in okrajev*, str. 1–2.

26 *Seznam Šol, cerkev in okrajev*, str. 1.

27 *Osební fond družine Samec, Celje, »Kopierbuch«*.

spogledoval s politiko takratnega liberalizma. Mursova politična pot se je pričela ob prelomu stoletja, in sicer 31. avgusta 1899, ko so potekale volitve v okrajni odbor. Za omenjene volitve je bil značilen spor med Nemci in Slovenci. Na omenjenih volitvah si je stalo nasproti devetnajst »slovenskih« in trinajst »nemških« zastopnikov in med prvimi se je znašel tudi Josip Mursa.²⁸ Za načelnika je bil izvoljen Ivan Kukovec, za njegovega namestnika pa Franc Seršen. V odbor so bili izvoljeni Anton Heric, Anton Misja, dr. Franc Rosina, Matjaž Slavič in pa Josip Mursa.²⁹

28. septembra 1902 je bil na občnem zboru »Slovenskega političnega in gospodarskega društva za politični okraj ljutomerski«³⁰ izvoljen v odbor omenjenega društva, in sicer na pozicijo odbornika. V omenjenem društvu so sočasno zasedali ključne pozicije naslednji možje: predsednik Ivan Kukovec, podpredsednik Ivan Skuhala, tajnik dr. Karol Grossmann, blagajnik Franjo Sever, med odbornike pa so poleg Murse spadali še: Anton Misja, Jožko Rajh, Ivan Bratuša in Franjo Puconja. Vsa ta imena označujejo politično in intelektualno sredino tedanjega Ljutomera in to nam pove, v katerem krogu ljudi se je Josip gibal jeseni leta 1902.³¹

Tipično liberalna usmerjenost bližnjega Cvena je Josipu pomenila politično zaledje. Na Cvenu je našel tako somišljenike kot tudi nasprotno misleče – včasih celo v eni osebi. Značilnost politike takratnega obdobja je bila, da so politiki vedeli biti složni, ko so se znašli potisnjeni v kot. In to se je pokazalo tudi na konkretnih primerih. Tako je Josip Mursa skupaj s cvenskim občinskim odborom (katerega so sestavljali Josip Mursa, Ivan Rajh, M. Babič, Još. Slavič, Vinko Veršič, Fran Puconja, Vido Štibler, Jože Nunderl, Martin Škergel in Matjaž Rus) leta 1905 nastopil proti »zidanju deželne hranilnice v Ljutomeru«.³² Omenjeni odbor je v gradnji hranilnice videl predvsem »vzdrževanje nemškega značaja ljutomerskega trga«.³³

28 »Dopisi, Iz Ljutomera, Volitev v okrajni zastop.« *Slovenski nar.*, 26. avgust 1899, letnik XXXII, št. 195, str. 3.

29 »Dopisi, Iz Ljutomera«, *Slovenski gospodar*, 7. september 1899, letnik 33, št. 36, str. 4.

30 »Društvena poročila, Slovensko politično in gospodarsko društvo za politični okraj ljutomerski«, *Slovenski gospodar*, 9. oktober 1902, letnik 36, št. 41, str. 5.

31 »Društvena poročila, Slovensko politično in gospodarsko društvo za politični okraj ljutomerski«, *Slovenski gospodar*, 9. oktober 1902, letnik 36, št. 41, str. 5.

32 »Domače in druge vesti, Slovenske občine ljutomerske okolice«, *Domovina*, 28. november 1905, letnik 15, št. 94, str. 2.

33 *Prav tam*, str. 2.

Vzorci dekorative iz Mursove tovarne

Leta 1907 so potekale državnozborske volitve. Kandidat Narodne napredne stranke je bil ravno Mursa. Omenjene volitve so ostale znane kot precej pestre.³⁴ Volitve je do dobrega zaznamovala sprejeta državnozborska volilna reforma, ki je uvedla več sprememb. Med drugim je odpravila volilne razrede in uvedla poslansko zbornico. Sprejeta je bila splošna in enaka volilna pravica, do nje so bili upravičeni le moški. Omenjene volitve so tod pomenile spopad predvsem med Kmečko zvezo in Narodno napredno stranko.³⁵

Kakor koli, Josip Mursa je svojo kandidaturo zasnoval na dotedanjih izkušnjah in kilometrini, ki si jo je pridobil tekom opravljanja društvenih in drugih funkcij. Med dotedanje zasluge so Mursi pripisovali razvoj galsilskega društva na Cvenu, sodelovanje pri nastajanju cvenske kmetijske zadruge, ustanovitev zadruge za vzrejo goved, sodelovanje pri vsesplošnem napredku Krapja in Cvena ter še mnoge druge dejavnosti. Seveda je pri politični poti šlo za upravičeno tendenco sklicujoč se na dotedanje znanje. Nedvomno je Josip Mursa videl opcijo zmage na volitvah, če pa je bil vanjo

34 Puconja Miran, *Slovenska kmečka kultura, Na Cvenu od zemljiške odveze do začetka tretjega tisočletja*, Tiskarna Klar, d. o. o., Murska Sobota, Ljutomer 2011, str. 260 (dalje: Puconja, *Slovenska kmečka kultura*).

35 Anton Ratiznojnik, *Volitve v državni zbor v okraju Ljutomer leta 1907*, v: *Zgodovinski listi, Zgodovinsko društvo Ljutomer, letnik 9, leto 2000, št. 1*, str. 41 (dalje: Ratiznojnik, *Volitve v državni zbor*).

tudi stoodstotno prepričan, bo ostala skrivnost. Definitivno pa nam ostajajo v vpogled njegova prizadevanja, ki so bila izredno napredna in so težila k vesplošnemu dobrobitu vseh.³⁶

Protikandidati so pred Murso imeli eno samcato prednost, in sicer populizem. Mursa podobnega pristopa ni imel, ker politika ni bila bistvo njegovega življenja. Dopisniki časopisja so Murso sicer videli kot sposobnega ali celo »da je bil Mursa edini sposoben kandidat«,³⁷ a mu je manjkala vesplošna ljudska priljubljenost. Predstavljal je nekoga, ki je bil posebež v svojem razmišljanju in ravno zavist sovaščanov je uničila mnogo njegovih prizadevanj.

Volitve, ki so potekale 14. maja 1907, so ob glasovanju 14.252 volivcev prinesle naslednji izid:

- ❖ Ivan Roškar je dobil 9.776 glasov, kar mu je prineslo poslanski mandat v državnem zboru;
- ❖ F. Senekovič 1.794 glasov;
- ❖ Josip Mursa je prejel 902 glasov;
- ❖ Viktor Kukovec 297 glasov.³⁸

Izid priča o odrazu razmišljanja in hkrati hotenju volivcev. Rezultate volitev je zelo lepo analiziral dr. Miran Puconja, in sicer se njegovo razmišljanje glasi takole: »*Cvenskim kmečkim volivcem je, kakor vidimo, mnogo bolj ustrežal človek, ki je bil vezan na kmečko zemljo, to pa je kandidat Roškar, doma iz Malne v Slovenskih goricah, dejansko bil. Pritegnil jih je tudi zaradi svojega krščanskega nazora, medtem ko je liberalno usmerjeni Mursa, čeprav njihov rojak, s svojo oholostjo odbijal.*«³⁹

Je pa na izid vplivala tudi liberalna usmerjenost Josipa Murse, ki ji, kot smo že ugotovili, ljudje niso zaupali.⁴⁰

Izid volitev leta 1907 je za politično pot Josipa Murse definitivno pomenil prelomnico. Kljub vsemu je s političnim delom nadaljeval. Tako se je še

36 Ratiznojnik, *Volitve v državni zbor*, str. 45.

37 Puconja, *Slovenska kmečka kultura*, str. 261.

38 Ratiznojnik, *Volitve v državni zbor*, str. 41.

39 Puconja, *Slovenska kmečka kultura*, str. 261.

40 »Štajerske novice, „Narodna stranka“ v Slovenskih Goricah. (Dopis iz Štajerskega.)«, *Slovenec, Političen list za slovenski narod*, 23. november 1907, letnik 35, št. 271, str. 4.

pozneje po omenjenem letu pojavljaj na pomembnejših sejah in shodih. Konkretno leta 1908 kot član sejne komisije.⁴¹ Josip Mursa se je vključeval v debate in politična srečanja sploh, ko je šlo za gospodarska vprašanja. Ob prebiranju gradiva in člankov iz časopisja gre hitro zaznati, da liberalci niso dosegali zadanih uspehov.⁴²

Po letu 1919 je moč govoriti o »procesu razpadanja liberalnega tabora«.⁴³ Pravi indikator razpadanja liberalnega tabora je bil nastanek dveh novih strank, in sicer Narodno socialistične stranke in pa Samostojne kmetijske stranke. Najprej so 1. junija 1919 ustanovili Samostojno kmetijsko stranko. Faktorjev, ki so prispevali k nastanku stranke, je bilo več, verjetno najpomembnejši je bil način, kako si pridobiti podporo na podeželju, kjer je dominirala Slovenska ljudska stranka. Kmalu si je Samostojna kmetijska stranka priborila neodvisnost na slovenski politični sceni. Prvenstvo stranke je bilo v rokah Jakoba Kušarja iz Vnanjih Goric pri Ljubljani, širši javnosti najbolj poznan predstavnik stranke pa je bil politik in časnikar Ivan Pucelj.⁴⁴

Mursa vidnejše funkcije ali mesta v politiki ni več imel, njegova vloga je bila prej kot večjega, mikro lokalnega pomena v smislu, da je okrog sebe zbiral liberalno misleče in jim posredoval svoja videnja o aktualnih političnih vprašanjih. Ne nazadnje je imel dobro izkušnjo iz politike, poraz leta 1907 je bil nedvomno indikator (ne)podpore liberalcev na podeželju, česar se je Josip dobro zavedal, kar gre zaznati tudi iz pisma, ki ga je pisal Kukovcu.⁴⁵

Josip Mursa se je, kljub svojim prizadevanjem in dobro namernim dejanjem, v politiko zapisal kot nesojeni politik. Gre pa zaznati na podlagi virov in drugih zapisov, ki so se ohranili, da je Josip Mursa polagoma prenehal s političnim delovanjem in se bolj posvečal vinogradništvu ter drugim pano-

41 »Štajerske novice, Skrb poslanca Roškarja za koristi njegovih kmečkih volilcev«, *Narodni list, Glasilo narodne stranke za Štajersko*, 3. september 1908, letnik 3, št. 36, str. 2.

42 »Dnevna kronika, Občni zbor okrajnega odbora „Narodne stranke“ za ljutomerski okraj«, *Narodni dnevnik*, 5. februar 1909, letnik 1, št. 28, str. 3.

43 Jurij Perovšek, *Spremembe v slovenski politiki, Katoliški tabor; Liberalni tabor, v: Slovenska novejša zgodovina 1848–1992, Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije, 1, Mladinska knjiga, Ljubljana, 2005, str. 228 (dalje: Perovšek, Spremembe v slovenski politiki).*

44 *Prav tam*, str. 228.

45 *Podgorelec, Josip Mursa*, str. 73.

Mursov mlin na Spodnjem Krapju

gam, s katerimi se je ukvarjal v okviru posestva na Spodnjem Krapju.⁴⁶

Mursov prispevek na Murskem polju je bil tako predvsem gospodarski. Izredno pomembna gospodarska panoga na Mursovini je bilo vinogradništvo. Nepremičnine, ki so služile vinogradniškim namenom, je imel Mursa v Globoki, Litmerku, Nunski Grabi in Ljutomeru.⁴⁷ Mursa je imel v omenjenih krajih objekte namenjene za vinogradniško dejavnost. Manjkalo ni ne stiskalnic, izmed katerih je bil najmanjša 5-metrška, najdaljša pa je merila v dolžino 5 metrov.⁴⁸

Prav gotovo je imel za Mursa najbolj pomembno vlogo vinograd v Globoki. Tam je njegov starejši sin Jožef, ki je bil tedaj že diplomant Gradbene fakultete na Dunaju, vodil dela na dveh tunelskih kleteh. V času po prvi svetovni vojni bi naj kleti kopali vojni ujetniki. Večja klet je dolga 16 metrov, krajša pa 8 metrov. Zanimivo je, da kleti še danes služita svojemu namenu. Za tisti čas sta bili precej moderni. Od leta 1922 pa vse do svoje smrti 1987 je na Mursovem imetju na Globoki živela hči Marta. Po njeni smrti je imetje na

46 *Prav tam*, str. 73.

47 Dušan Samec, *Pregled – jabolčnih in vinskih kleti Josipa Murse in njegovih dednih daril dedičem I. generacije in dedičem II. generacije, Objekti Josipa Murse*, str. 325 (dalje: Samec, *Pregled vinskih kleti Josipa Murse*).

48 Podgorelec, *Josip Mursa*, str. 51–52.

Globoki prišlo pod druge lastnike.⁴⁹

Mursa je bil kot vinogradnik številnim ljudem delodajalec. Oglase za iskanje delavcev v vinogradih je moč najti v časopisju. Tukaj imam v mislih konkretnije delovne funkcije, ko je Mursa iskal nekoga, ki bi bil ene vrste oskrbnik njegovih vinogradov.⁵⁰ Delavcem je nudil tudi prebivališče ter plačilo v denarju, kar je burilo tedanje duhove.⁵¹ Udeleževal se je vinskih razstav ter vinogradniških sejmov.⁵² Mursa je gojil sorto mušklatni silvanec v vinogradih v Nunski Grabi.⁵³ Za svoj trud je dobival tudi nagrade – leta 1927 je na Ptuju prejel diplomo prve vrste.⁵⁴

Zraven že omenjenega mušklatnega silvanca je Mursa v svojih vinogradih gojil še bel burgundec in mušklatni damascencar, sorti, za kateri danes skoraj ne slišimo. Vino je prodajal še v poznih tridesetih letih.⁵⁵

Tehnični navdušenec, kot je Mursa bil, se je hitro seznanil tudi s prednostjo elektrifikacije. Iz časopisov se da razbrati, da je že leta 1918 razmišljal o izgradnji elektrarne na reki Muri.⁵⁶ Elektrarna je tako ostala neuresničen koncept, ideja o elektrifikaciji pa je kaj kmalu zaobjela Mursko polje. Murso so leta 1929 imenovali na čelo zadruga, ki je bila zadolžena za elektrifikacijo Cvena, Mote, Spodnjega in Zgornjega Krapja. Koncept imenovane zadruga, na čelu katere je bil Mursa, je ostal neuresničen.⁵⁷ Mursa je imel tudi mlin na Muri, ki je služil za potrebe domačega dvorišča ter za namene Spodnjega Krapja.

49 *Prav tam.*

50 »Mala naznanila, Šafara«, *Kmetovalec, Ilustrovan gospodarski list, Uradno glasilo Kmetijske družbe za Slovenijo*, letnik 39, št. 5, str. 11.

51 »Službo dobi, Zakonski par«, *Jutro*, 17. januar 1932, letnik 13, št. 14, str. 14.

52 »Vinogradniški shod v Mariboru, V pojasnilo proti neosnovanim napadom lista „Slovenec“, *Domovina*, 11. marec 1904, letnik 14, št. 2, str. 3.

53 »Kvaliteta na „Ljubljanskem velesejmu“ razstavljenih vin«, *Kmetovalec, Ilustrovan gospodarski list, Uradno glasilo za Kmetijske družbe za Slovenijo*, 30. september 1921, letnik 38, št. 18, str. 9.

54 »Volkswirtschaft, Weinaufstellung des Kreisses Maribor in Ptuj«, *Marburger Zeitung*, 4. marec 1927, letnik 67, št. 51, str. 4.

55 »Kmetijska razstava, Vinska razstava«, *Kmetovalec, Glasilo Kmetijske družbe za Slovenijo*, 15. november 1927, letnik 44, št. 21, str. 6.

56 »Dnevne vesti, Iz Ljutomera poročajo«, *Slovenski narod*, 21. februar 1918, letnik 51, št. 43, str. 3.

57 »Dnevne vesti, Iz Ljutomera, Elektrifikacija okolice«, *Jutro*, 18. julij 1929, letnik 10, št. 165, str. 5.

Leta 1927 je Mursi umrl mlajši sin Vladimir,⁵⁸ leta 1933 pa hči Cilka (poročena Samec).⁵⁹ Mursovina je v začetku štiridesetih let podlegla udarcem, od katerih si ni več opomogla. Zdi se, kot da so nastopili časi, ki niso bili naklonjeni rastoči Mursovini. Zelo dober prikaz dogajanja na Mursovini je podal *Srečko Pavličič* v že omenjenem članku iz *Zgodovinskih listov* iz leta 2006, ki gre takole: »... druga svetovna vojna je terjala davek pri poslovanju, nova ureditev države pa je Murse prikrajšala za imetje. Tovarno so zaprli in razdejali (domačini s Krapja pomnijo, kako so razbijali stroje v tovarni in največjega, litoželeznega, enostavno odpeljali v neko mlako), imetje so podržavili, Murse pa razselili. Njihova zgodba bogate, plodne in uspešne rodbine se je v Prlekiji iztekla.«⁶⁰

V duhu dogajanja je Mursa skušal rešiti imetje s prepisi imetja na svoje dediče. Nekaj mu je uspelo rešiti, večina pa je bila podržavljenega. Agrarna reforma, ki so jo izvajali krajevni odbori OF, je jemala travnike, njive, gozdove, nacionalizacija nepremičnin v smislu stavb in tovarne pa je prav tako

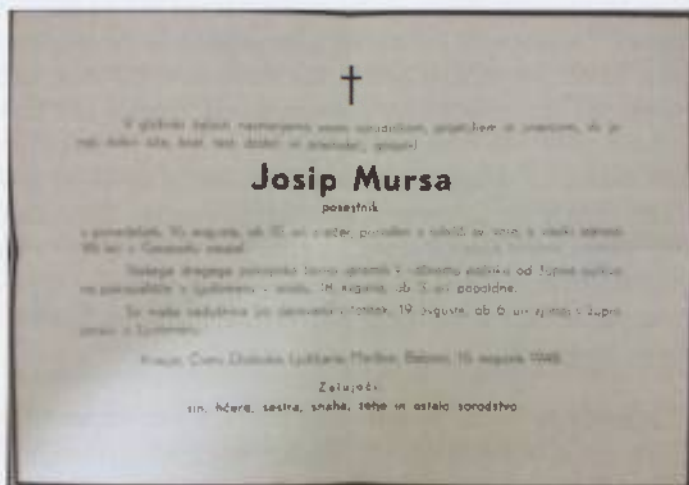

Josip Mursa na stara leta s svojima hčerama Amalijo in Mileno

⁵⁸ Pavličič, *Rodovnik rodbine Mursa*, str. 1.

⁵⁹ »Naša najdražja, najboljša žena in mamica, ozir. hčerka, sestra, snaha, svakinja itd. gospa Cilka Samec roj. Mursa«, *Jutro*, 20. april 1933, letnik 14, št. 91, str. 7.

⁶⁰ Pavličič, *Mursa*, zapis, str. 4.

Mursova osmrtnica iz leta 1948

odvzela in onemogočila možnost za nadaljnje delovanje. Za odvzetoje bila namenjena odškodnina, ki pa ni niti približek tistemu, kar je bilo Mursovinu odvzeto.⁶¹

Josip Mursa je 16. avgusta 1948 umrl v žalosti. Usoda mu je namenila, da je bil najmočnejši, a na žalost tudi zadnji predstavnik Mursovine na Murskem polju. Kot je bilo že večkrat poudarjeno: tehnične novosti so bile tiste, ki so Josipu Mursi burile domišljijo vse življenje. Venomer si je prizadeval, da bi se novitete vključevale v družbo vseh. Liberalec, kot je bil po političnem prepričanju, mu je bila noviteta pač nekaj nujnega, nekaj, kar življenje olajšuje in ga naredi boljšega. Zaradi takega razmišljanja ga mnogokrat niso razumeli. Bil je močnega značaja, človek, ki ni popustil in je imel svoje mnenje in prepričanje. Pogosto pozabljamo na njegov gospodarski prispevek, ki ga je dal Murskemu polju. Pozabimo ga tudi, ko pride do omembe kasača.⁶²

Josip Mursa je doživel vsaj štiri državne tvorbe, se poskusil v politiki, kot gospodarstvenik in vinogradnik je pustil ogromen pečat v Prelekiji in Sloveniji, a je ta zaradi nove oblasti zbledel, ni pa izginil.⁶³

61 Odločba Okrajne komisije za agrarno reformo, 12. marec 1946, Ljutomer.

62 Podgorelec, *Josip Mursa*, str. 39.

63 Podgorelec, *Josip Mursa*, str. 39.

VIRI IN LITERATURA

Dokumenti in arhivsko gradivo

- ❖ Osmrtnica Josipa Murse, 16. avgust 1948, hrani Denis Raj, Spodnje Krapje.
- ❖ Cenik cementnih mozaičnih plošč, hrbtna stran, hrani Rado Podgorelec, Maribor.
- ❖ Lovski red lovskega društva v Ljutomeru, Ljutomer, 1. avgust 1903, Denis Raj, Krapje.
- ❖ Pokrajinski arhiv Maribor:
 - ✦ Pismo Josipa Mursa, naslovljeno na Vekoslava Kukovca, Pokrajinski arhiv Maribor, 7. 1. 1918, SI_PAM/1585/001/013_00010.
- ❖ Osebni fond družine Samec, Celje:
 - ✦ »Kopierbuch«.
 - ✦ Seznam Šol, cerkev in okrajev.
 - ✦ Pregled – jabolčnih in vinskih kleti Josipa Murse in njegovih dednih daril dedičem I. generacije in dedičem II. generacije, Objekti Josipa Murse.
 - ✦ Odločba Okrajne komisije za agrarno reformo, 12. marec 1946, Ljutomer.

Casniško gradivo

- ❖ »Razne stvari«, *Vrtec: slovenski mladini*, 1. marec 1874, letnik 4, št. 3, str. 2.
- ❖ »Dopisi, Iz Ljutomera, Prvi slovenski tamburaši«, *Slovenski gospodar*, 1890, letnik 24, št. 22, str. 2–3.
- ❖ »Izvirni dopisi, Cven pri Ljutomeru „Bralno društvo“«, *Slovenec, Političen list za slovenski narod*, 17. december 1890, letnik 18, št. 289, str. 3.
- ❖ »Cementne izdelke«, *Slovenski gospodar, List ljudstvu v poduk in zabavo*, 23. marec 1893, št. 12, str. 8.
- ❖ »Slavnemu občinstvu na znanje!«, *Domovina*, 25. junij 1894, leto IV, št. 18, str. 6.
- ❖ »Cementne izdelke«, *Slovenski gospodar, List ljudstvu v poduk in zabavo*, 16. maj 1895, št. 20, str. 8.
- ❖ »Dopisi, Iz Ljutomera, Volitev v okrajni zastop.«, *Slovenski narod*, 26. avgust 1899, letnik XXXII, št. 195, str. 3.
- ❖ »Dopisi, Iz Ljutomera«, *Slovenski gospodar*, 7. september 1899, letnik 33, št. 36, str. 4.
- ❖ »Društvena poročila, Slovensko politično in gospodarsko društvo za politični okraj ljutomerski«, *Slovenski gospodar*, 9. oktober 1902, letnik 36, št. 41, str. 5.
- ❖ »Vinogradniški shod v Mariboru, V pojasnilo proti neosnovanim napadom lista „Slovenec“«, *Domovina*, 11. marec 1904, letnik 14, št. 2, str. 3.
- ❖ »Domače in druge vesti, Slovenske občine ljutomerske okolice«, *Domovina*, 28. november 1905, letnik 15, št. 94, str. 2.
- ❖ »Štajerske novice, „Narodna stranka“ v Slovenskih Goricah. (Dopis iz Štajerskega.)«, *Slovenec, Političen list za slovenski narod*, 23. no-

- vember 1907, letnik 35, št. 271, str. 4.
- ❖ »Štajerske novice, Skrb poslanca Roškarja za koristi njegovih kmečkih volilcev«, *Narodni list, Glasilo narodne stranke za Štajersko*, 3. september 1908, letnik 3, št. 36, str. 2.
 - ❖ »Dnevna kronika, Občni zbor okrajnega odbora „Narodne stranke“ za ljutomerski okraj«, *Narodni dnevnik*, 5. februar 1909, letnik 1, št. 28, str. 3.
 - ❖ »Društvene in druge prireditve, Akad. teh. društvo „Tabor“ v Gradcu«, *Narodni list*, 18. januar 1912, letnik 7, št. 3, str. 4.
 - ❖ »Dnevne vesti, Iz Ljutomera poročajo«, *Slovenski narod*, 21. februar 1918, letnik 51, št. 43, str. 3.
 - ❖ »Dnevne vesti, Iz Ljutomera, Elektrifikacija okolice«, *Jutro*, 18. julij 1929, letnik 10, št. 165, str. 5.
 - ❖ »Mala naznanila, Šafara«, *Kmetovalec, Ilustrovan gospodarski list, Uradno glasilo Kmetijske družbe za Slovenijo*, letnik 39, št. 5, str. 11.
 - ❖ »Kvaliteta na „Ljubljanskem velesejmu“ razstavljenih vin«, *Kmetovalec, Ilustrovan gospodarski list, Uradno glasilo za Kmetijske družbe za Slovenijo*, 30. september 1921, letnik 38, št. 18, str. 9.
 - ❖ »Službo dobi, Zakonski par«, *Jutro*, 17. januar 1932, letnik 13, št. 14, str. 14.
 - ❖ »Volkswirtschaft, Weinaufstellung des Kreisses Maribor in Ptuj«, *Marburger Zeitung*, 4. marec 1927, letnik 67, št. 51, str. 4.
 - ❖ »Kmetijska razstava, Vinska razstava«, *Kmetovalec, Glasilo Kmetijske družbe za Slovenijo*, 15. november 1927, letnik 44, št. 21, str. 6.
 - ❖ »Naša najdražja, najboljša žena in mamica, ozir. hčerka, sestra, snaha, svakinja itd. gospa Cilka Samec roj. Mursa«, *Jutro*, 20. april 1933, letnik 14, št. 91, str. 7.

Literatura

- ❖ Hernja Masten Marija, Muzej reje ljutomerskega kasača in prirejanja kasaških dirk, Muzej Ljutomerski kasač v Ljutomeru, Kasaški klub Ljutomer, Ljutomer 2012, Tiskarna Klar Murska Sobota.
- ❖ Pavličič Srečko, Muršovič, Mursa – tržani in župani; kmetje in tovarnar, v: *Zgodovinski listi 2006*, Zbornik splošne knjižnice Ljutomer, Splošna knjižnica Ljutomer.
- ❖ Perovšek Jurij, Spremembe v slovenski politiki, Katoliški tabor; Liberalni tabor, v: *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992, Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije, 1*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 2005.
- ❖ Podgorelec Rado, Josip Mursa, gospodarsko in politično delovanje slovenskega liberalnega narodnjaka, Magistrska naloga, Maribor, 2014.
- ❖ Puconja Miran, Slovenska kmečka kultura, Na Cvenu od zemljiške odveze do začetka tretjega tisočletja, Tiskarna Klar, d. o. o., Murska Sobota, Ljutomer 2011.
- ❖ Ratiznojnik Anton, Volitve v državni zbor v okraju Ljutomer leta 1907, v: *Zgodovinski listi*, Zgodovinsko društvo Ljutomer, letnik 9, leto 2000, št. 1.

Spletne strani

- ❖ Franjo Baš, Josip Mursa v: Slovenski biografski leksikon, <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi382443/>, datum pridobitve: 5. november 2014.

Kdo je bil Robert Wolf

Tam v pozabljenih vinogradih med mejo Gresovščaka in Ilovci je mogoče še danes najti mejne kamne, na katerih piše »W«. V Ilovcih še vedno stoji nekoč gosposka zidanica, danes že predelana in zapuščena. Ljudski spomin omenjeno zidanico in mejne kamne povezuje z »*generalom Wolfom*«, ki je še za časa Avstro-Ogrske monarhije živel v Ilovcih. Wolfa se sicer spominjajo redki, še manj pa je tistih, ki bi vedeli o njem kaj povedati. O njem pričajo le materialne sledi in še redkejši zapisi. Zakaj se je Wolf ljudem vtisnil v spomin kot general, nam ostaja skrivnost. Gre pa podati domnevo, da verjetno zaradi vojaške službe, ki jo je opravljal.

Robert Wolf, rojen okrog 1875, je bil najverjetneje češke narodnosti. V avstro-ogrski vojski je imel častniški čin podpolkovnika. Aktivni častnik prve

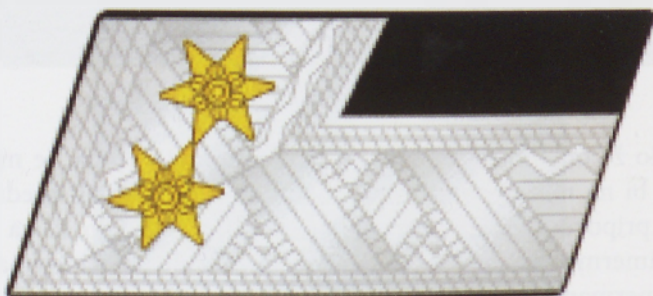

Nekdanja Wolfova hiša v Ilovcih s hišno številko 26. Značilna podolgovata zgradba, ki je bila najverjetneje predelana kmalu po drugi svetovni vojni. Večina hiše je podkletena.

svetovne vojne je bil član tehničnega vojaškega odbora, ki je v takratni vojski deloval kot razvojni oddelek avstro-ogrške armade. Omenjeni odbor je bil razdeljen na štiri oddelke, plus nekakšni samostojni oddelek »Auto-

mobilversuchsabteilung«. Omenjeni oddelek je deloval v okviru avstro-ogrskih transportnih vojaških brigad. Podobno kot druga področja so novitete tistega časa zadele tudi vojsko. Tako je bila vojska deležna transportne posodobitve, ki je desetletja prej slonela na konjenici, transportu s pomočjo železnice ter transportu po morju. Pomembna noviteta tistega časa so bili avtomobili. Prvi tovornjaki, ki jih je uporabljala avstro-ogrška pehota, so bili v uporabi od leta 1898. Tovrstne potrebe so se za časa prve svetovne vojne povečale. Wolf je bil na čelu omenjenega oddelka ravno v letih prve svetovne vojne.¹

Kaj je Wolfa prineslo v naše kraje, nam ostaja skrivnost – morebiti ga je sem prinesla ravno vojaška služba. Leta 1912 je v Ilovcih postal lastnik večjega dela zemlje, vinogradov ter večjih nepremičnin. Tukaj je občasno živel skupaj z ženo Ernestine Wolf, kar nam razodeva vpis v zemljiški knjigi.² Prej sta domovala na Dunaju. Wolfovo lastništvo v Ilovcih je bilo kar obsežno. Zraven stanovanjske hiše je v lastništvo spadala sosednja hiša, kjer je stanoval skrbnik Wolfovega imetja. Spomin na gospoda in gospo je najbolj živ ravno po tem, da sta ogromno potovala in da sta se v Ilovcih zadrževala le malo.³

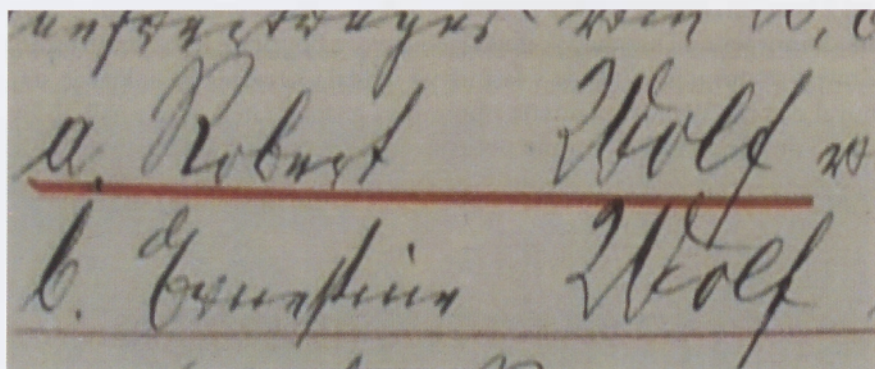
Insignija podpolkovnika (»Oberstleutnant«) v cesarski in kraljevi vojski Avstro-Ogrske monarhije, kakršno je nosil tudi Wolf

¹ k.u.k. Technisches Militärkomitee, [http://de.wikipedia.org/wiki/K.u.k. Technisches Milit%C3%A4rkomitee](http://de.wikipedia.org/wiki/K.u.k._Technisches_Milit%C3%A4rkomitee), datum pridobitve: 26. oktober 2014.

² Ilovci 26, Robert Wolf, Zemljiška knjiga, 1912.

³ Magdič.

V sklop lastništva Wolf je spadala tudi stara preša, ki jo pomni le še ljudski spomin, danes pa o njej ni več sledu. Wolfova je bila tudi hiša, v kateri so pozneje živeli Hrgovi. Na Wolfovo prisotnost spominjajo mejni kamni, ki stojijo še danes, na njih pa piše »W«, kar pomeni Wolf. Taka kamna sta danes ohranjena še dva in stojita na kraju prvotne postavitve. Še danes nam pripovedujeta o nekdanji lastniški meji med Wolfom in Govediči. Mejnih kamnov je bilo še več, a jih danes ni več moč locirati.⁴ Ljudski spomin pomni, da se Wolf ni strinjal s Hitlerjevim prevzemom oblasti leta 1933, kar je bilo pozneje povezano z anšlusom Avstrije. To bo v prihodnje potrebno še dodatno raziskati, seveda če se bodo našli ustrezni viri.⁵ Wolf je tako umrl nekje okrog leta 1939, žena pa je živela nekje do leta 1948, ko je država njuno imetje podržavila. Hišo so preuredili ter namenili za stanovanjske namene.

Robert in Ernestine Wolf, vpis v zemljiški knjigi

Kot je bilo že omenjeno, se le malo ljudi spominja Wolfa, še manj pa je stvari, ki bi na njega spominjale. Morebiti je eden redkih predmetov, ki še danes pripoveduje zgodbo o Robertu Wolfu, ogledalo, ki ga je dobila Marija Cimerman (rojena 1898, hči Antona in Julijane Cimerman, Ljutomer). Cimermanova je bila hišna pomočnica pri Wolfu po letih prve svetovne vojne.⁶ Ker je svojo službo opravljala vestno, je dobila kot nagrado 2 fotelja, majhno mizico in ogledalo. Danes se je od omenjenega ohranilo zgolj ogledalo. Ogledalo je od Marije podedovala Ljudmila Šterman, živeča v Pristavi.

⁴ Ustni vir: Ivanka Magdič, stanujoča v Gresovščaku 19 (dalje: Magdič).

⁵ Magdič.

⁶ Cimerman (Anton), Sagaj, rodovnik, Splošna knjižnica Ljutomer, Domoznanska enota.

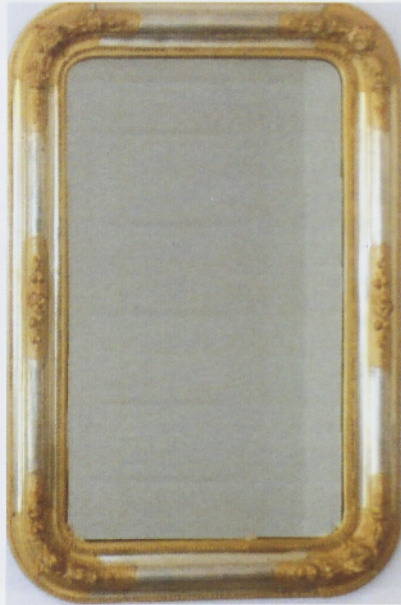
Robert Wolf, podpolkovnik avstro-ogrške vojske, nam do nadaljnega ostaja skrivnost. Na njega spominjajo zgolj mejni kamni, zidanica, ki sameva in čaka na novega lastnika, ter ogledalo, ki skrivnostno pripoveduje o nekdanjih dneh. Upamo lahko, da se v prihodnje najde še kak dokument, ki bo o tem misterioznem častniku povedal kaj več ...

Mejni kamen Wolfovega imetja

Ljudmila Šterman

*Ogledalo, ki je nekoč pripadalo Wolfu in ga je dobila Marija Cimerman,
ki je pri Wolfu služila kot hišna pomočnica*

Viri

- ❖ Ilovci 26, Robert Wolf, Zemljiška knjiga, 1912.
- ❖ Ustni vir: Ivanka Magdič, stanujoča v Gresovščaku 19.
- ❖ Cimerman (Anton), Sagaj, rodovnik, Splošna knjižnica Ljutomer, Domoznanska enota.

Spletne strani

- ❖ k.u.k. Technisches Militärkomitee, [http://de.wikipedia.org/wiki/K.u.k. Technisches Milit%C3%A4rkomitee](http://de.wikipedia.org/wiki/K.u.k._Technisches_Milit%C3%A4rkomitee), datum pridobitve: 26. oktober 2014.
- ❖ http://www.uniforminsignia.org/index.php?option=com_insigniasearch&Itemid=53&result=168, datum pridobitve: 26. oktober 2014.

Spomini na »veliko vojno«

Stoletje je minilo, odkar se je začela »velika vojna«, kasneje poimenovana 1. svetovna vojna (1914–1918). Do danes gre za čas komaj treh generacij ljudi, ki v vsakdanjem teku skozi življenje skoraj več ne pomnijo dogodkov, ki so pred stoletjem pretresli svet, spremenili Evropo in naredili življenje povsem drugačno. Obletnica je priložnost, da se spomnimo vsega, kar je takrat vplivalo tudi na današnji čas. Napisane so nove knjige in številni članki, v spomin na bitke so se še posebej v letošnjem letu vrstile številne spominske svečanosti, očistili so se pozabljeni grobovi in obeležja, vsa Evropa je v rahlo zabrisanih spominih stopala po nekdanjih bojiščih in pokopališčih.¹ Čez čas bo pozaba spet prekrila obujene spomine, saj se je dve desetletji kasneje zgodila druga vojna, za nas Slovence pa nedolgo nazaj tudi tretja. Milijoni žrtev »velike vojne« ostajajo zapisani v literaturi in na spomenikih, sočasne žrtve pomanjkanja in velike »španske gripe«, ki je sledila 1. svetovni vojni, pa bodo tudi v bodoče le osebni ali družinski spomini.

Naključen sprehod skozi kraje Prlekije, še posebej skozi mesto Ljutomer, ne obudi veliko spomina na te čase. Celo načrtno iskanje obstoječih obeležij postane zahtevno, v kolikor nismo poznavalci okolja. Kaj več o 1. svetovni vojni pa je že stvar arhivskih in drugih raziskovanj. Če se v ta namen poslužimo gradiva, ki ga hrani Vojaški arhiv na Dunaju, dobimo veliko podatkov tudi o naših krajih in ljudeh, ki so bili aktivni udeleženci »velike vojne«. Družinski spomin po krajih Prlekije še pomni tega ali onega vojaka, ki se je bojeval mogoče v Galiciji ali celo na soški fronti, morda tam padel ali bil pogrešan. Tu in tam se najde stara fotografija o vojakih iz 1. svetovne vojne, celo kak predmet iz tistega časa še hranijo domači. Medalje, pasovi, bajoneti, vžigalniki ali slučajno shranjen dokument so danes skromne priče na »veliko vojno«.² Vsem na očeh pa je največji spomenik padlim v 1. svetovni vojni, velika črna marmornata tabla, vzdana na zunanjo steno

1 V spomin na 1. svetovno vojno je recimo izšla nova publikacija o Habsburžanih, o umoru prestolonaslednika Franca Ferdinanda, več osebnih dnevnikov oficirjev in vpoklicanih vojakov, zrežirani so bili novi filmi in posnetki, državniki so polagali vence na grobove in k spomenikom, zvrstilo se je nekaj javnih svečanosti.

2 Mišljene so lokacije po muzejih, prim. Splošna muzejska zbirka Ljutomer in druge.

prezbiterija ljutomerske župnijske cerkve. Vkllesana imena in skromna cvetlična gredica pripovedujejo o minulih dogodkih, a marsikaj ostaja za vselej pozabljeno. Prav bo, če spregovorimo o tem kaj več.

V moji rodbini po očetovi strani smo imeli šest udeležencev v 1. svetovni vojni. Dva od njih sta preživela, dva sta padla, eden je bil pogrešan in kasneje razglašen za mrtvega. Gre za visok odstotek prisotnih in aktivnih, v kolikor je bilo takrat v rodbini le še pet odraslih moških, ki niso bili vpoklicani. Že prvi vpoklic jeseni leta 1914 je družino odel v žalost ob izgubi sina Karla Štermana (1891–1914), po poklicu ekonoma, ki je padel v bojih na Balkanu. Njegov grob ni znan in uradno pojasnilo o pokojniku je družina prejela šele v letu 1942.

Alojz Rižnar (1897–1918), mlinarski pomočnik, je padel v poslednjih bitkah velike avstro-ogrske armade. Tudi njegov grob ni znan, sporočilo so domači prejeli kmaľu po njegovi smrti. Franc Rus (1885–1922), kmet, ima še bolj zapleteno zgodbo. Na bojišču je veljal za pogrešanega, govorilo se je, da je nekje v ruskem ujetništvu. Po desetletju čakanja in iskanja je žena pri oblasti vložila prošnjo, da ga razglasijo za mrtvega. Ko so bili uradni dokumenti o tem izdani, se je v vasi pojavil neznanec, ki si je od daleč ogledoval domačijo in domače, nato pa odšel neznan kam. Ljudje so kasneje govorili, da bi to lahko bil pogrešani Franc, ki se je vrnil iz ujetništva, tako ali drugače spremenjen in neprilagojen vsemu, kar je bilo tačas doma.

Matija Rižnar (1901–1982), mlinar, je I. svetovno vojno preživel krajši čas kot mornar.

Alojz Kozar (1888–1958), kmečki sin, je bil vpoklican krajši čas in je vojno obdobje preživel.

Moj praded Mihael Pavličič (1891–1956), kmečki sin, je bil od leta 1910 v vojaški šoli in na obveznem služenju vojaškega roka. Vojna ga je dobila sredi vojašnice, nato pa ga kot aktivnega topniškega desetnika popeljala po mnogih bojiščih Evrope. Bil je v krajih današnje Poljske, Nemčije, Češke, Slovaške, Avstrije, na soški fronti, v Franciji in na Štajerskem. V bojih je bil dvakrat ranjen in trikrat odlikovan. Vojno je preživel in se je vrnil domov kot nižji častnik s pravico do nošenja odlikovanj, posedovanja vojaškega konja in paradne sablje. Zapustil je tudi zapise o dogodkih med vojno, ohranjene so njegove medalje, dokumenti, fotografije in vojaška personalna mapa. Tudi zato »veliko vojno« razumemo bolje in drugače.

Topniški desetnik Mihael Pavličič v 1. svetovni vojni

Vojna je leta 1918 minila. V dveh ali treh letih je bila vzpostavljena nova država in oblast tudi v naših krajih. Priključitev Prekmurja je spremenila nam najbližjo mejo, nova država je Štajerce počasi »balkanizirala« in jim vsilila nove odnose, nov način življenja in celo nov jezik, ki se je v uradnih in sicer zapisoval celo delno v cirilici.³ Gospodarstvo je pešalo, ljudje so

3 Ne le uradne listine, tudi javni napisi, prim. označbe železniške postaje, so bili poleg latinice še v cirilici, Štajercem povsem tuji pisavi.

se čudili neznanemu.⁴ Stoletna domovina je bila le še preteklost, kaj več spomina pa ni smelo biti. Štajerci, torej tudi Prleki, so se pač bojevali na napačni strani, kajti vpoklicani so bili za »vero, dom in cesarja«. Ta stran pa je bila v vojni poražena. Tako v Ljutomeru in okolici dolgo po koncu 1. svetovne vojne nismo imeli niti primernege obeležja ali spomenika na te težke čase. A tudi to se je nekega dne spremenilo.

Že leta 1926, skoraj sočasno z dogodki ob postavljanju Miklošičevega spomenika na trgu pred ljutomersko cerkvijo, so bili dani predlogi o postavitvi spomenika žrtvam 1. svetovne vojne. Toda miniti je moralo še eno desetletje, da je čas dozorel in je bila ideja širše, torej tudi politično sprejemljiva. Želje mnogih še živih mater in družin padlih so bile še vedno močno prisotne, največkrat tudi zaupane in izrečene domačemu župniku. Tudi razgovori v mestnem svetu so bili dovolj glasni, da se je leta 1935 imenoval Odbor za pripravo in postavitve spominskega obeležja padlim v 1. svetovni vojni. Kot prvo je bila izbrana tudi lokacija postavitve spominskega obeležja. Šlo je za cerkveni prostor in zunanjo steno prezbiterija ljutomerske farne cerkve, kar je gotovo bilo najbolj ustrezno tudi najširšim množicam. Tako je posledično obveljalo, da je mnoge aktivnosti glede postavitve spomenika prevzel domači župnik Andrej Lovrec, ki je bil tudi podpredsednik imenovanega odbora. Za razna dela zadolženi in aktivni so bili še tajnik Lasberger, ljutomerski trgovec Matija Žitek, zidarski mojster Prelog, kamnosek Močnik in ugledni ter zaupanja vredni možje po vaseh župnije.⁵

V namen zbiranja sredstev za postavitve spominske table je odbor zapisal ustrezno besedilo, s katerim so potem izbrani po vaseh šli od hiše do hiše in zbirali denar ali naturalije. Oddane žitarice ali zidarski material je odkupil trgovec Žitek. Pri njem se je deponiral tudi zbrani denar, s katerim so pokrili nastale stroške.

4 O tem glej več v delu: M. Puconja: *Slovenska kmečka kultura, Na Gvenu od zemljiške odveze do začetka tretjega tisočletja*, Tiskarna Klar d. o. o., Murska Sobota, 2011.

5 *Nepopolno ohranjeno listinsko arhivsko gradivo o postavitvi spominskega obeležja se nahaja v arhivu Župnije Ljutomer. Zapisi ne navajajo vseh postopkov, prav tako ni seznama vseh članov omenjenega odbora. Omenjeni posamezniki so bili v glavnem zelo zaslužni v celotni zadevi, nekateri pa se niso izkazali. Kot takšen je označen zidarski mojster, predvsem pa darovalci, ob katerih je posebej poudarjeno, da niso darovali. Vsebine so zanimive tudi kot poslovna korespondenca, označujejo splošen in politični utrip časa, besedilo kamnoseka iz Prekmurja pa je zanimivo tudi zaradi jezika.*

Pobiralna pola z nagovorom o namenu, 1934

Toda vsepovsod ni šlo prav gladko. Iz pobiralnih pol je razvidno, da mnogi niso darovali nič, tu in tam kdo le toliko, da je bilo vredno zapisati. Še najslabše so se izkazali vaščani Mote, kjer so posamezniki darovali le po 1 kg pšenice, kar je bilo že na meji posmehovanja. Nazadnje je odbor sklenil, da imen padlih iz vasi, ki niso darovale zadosti, ne bodo vklesali na spominsko tablo. To se je moralo slišati pri nedeljskih mašnih oznanilih še posebej slabo, kajti ljudje so se kmalu zresnili in dela s spominsko tablo so stekla.

Ime	Polje	Prištevci	Din.	Virališče	Opomba
Jurij Kump	ostrobnik	100	-	Stročja vas	lit.
Kala	konostoj	20	-	-	lit.
Jepi	-	10	-	-	lit.
Franc Raff	-	10	-	-	lit.
Kosi Ladiš	-	10	-	-	lit.
Bruno Kala	-	10	-	-	lit.
Pavle Kala	-	10	-	-	lit.
...	...	10	+	lit.	+
...	...	10	+	lit.	+
...	...	20	+	lit.	+

Tako so zbirali v Stročji vasi ...

LTEMELJENO VED
JOSIP MOČNIK
OVLAŠTENI KLEBARSKI MAJSTOR
MURSKA SOBOTA, ALEXANDROVA GATA

Murska Sobota, št. 111, 1126
Četrtek.

Račun br. _____

Za gosp. _____

ODBOR ZA POSTAVO EPHEMERIKI VADLIM VOJAKOV V LJUBOMERU.

Oglasno Veste naročilo odpremo sam na Val račun i pogodbi postavna na lice mesta

KOLIČINA I PREDMETI	Ocijena	Iznos Dinara
Dne 20./8.1935 nocošen plošču za padle vojake izdelal napram pogodbi šrke naselja in postavil Pogojeno pašalno Din.		10.000
Kapare sprijel Din.		8.000
Ostane rest Dinar		8.000
Dne 23./10. Naročeno po gosp. Prof. Zagmu odprenil po novej vosniku ok. 3/3 m3 nasletoga šuškatnega kremenastog kamna Din.		150
Voznik na lice mesta Din.		100
Skupni ostatek Dinara		8.250
Osmatisoščvestopetdesetdinara		35
Plačeno po Poštni hranilnici Ljubljana Čekkonto	15.	398

sploštvovanjan

8.1/15
7750
46.5
230
ostanka 215.5
35

Josip Močnik
Ovlašten in vodni mojster
Klebarski mojster
MURSKA SOBOTA

[Signature]

Račun kamnoseka Močnika za spominsko tablo, 1935

Vse skupaj se je pred samo postavitvijo table še enkrat zapletlo, ko stroški kamnoseka niso bili v celoti poravnani s strani zidarskega mojstra. Oškodovanec je nazadnje dolžnika jezno ošvrknil v pismu župniku »vrag ga naj vzame«, tablo pa so potem le vgradili. Od leta 1935 je postavljena v »Spomin padlim vojakom«, vsem drugim pa v razmislek in tudi opomin.

Spominsko obeležje padlim v 1. svetovni vojni, zunanja stena prezbiterija cerkve Sv. Janeza Krstnika, Ljutomer, 1935

Domačini vsako leto pred spomenikom padlim v 1. svetovni vojni prižgemo sveče pokojnim, v kolikor še vemo, da so bili naši predniki ali sorodniki. Toda tudi na tej tabli ni imen vseh padlih v »veliki vojni«. Zakaj ni imena padlega Alfonza viteza Premersteina (1880–1915), sina nekdanjega ljutomerskega okrajnega glavarja? Še bolj neznano je ime padlega vojaka Rudolfa Redeka (1890–1914) s Kamensčaka.⁶

Verjetno je takih še nekaj, a o njih bomo morali napisati nove zgodbe.

⁶ O tem glej zapis v: M. Preinfalk: *Plemiške rodbine na Slovenskem 18. stol. 1. del, Viharnik, Ljubljana, 2013. In še zaključen avtorski zapis o padlem vojaku R. Redeku v Splošni knjižnici Ijutomer, DZ zbirka.*

Vedra – pustna prireditev

Napisano v spomin Jožeku Čušu s hvaležnostjo za ohranitev ženičke vedre

Vedra je pustna prireditev, ki jo na pustno soboto pripravljajo v vaseh župnije in občine Sv. Jurij ob Ščavnici. Vedro prireja tudi vas Berkovci v občini Križevci,¹ zadnjih 30 let vas Drakovci (v občini Ljutomer), zadnjih 16 let pa tudi vas Bučkovci pri Mali Nedelji (občina Ljutomer).²

Najstarejša vedra je bila v Biserjanah in prireditev je stara okrog 120 let. Tja naj bi jo leta 1870 prinesel prišlek iz Savinjske doline. Posebnost takšnih prireditev je vedra (60-75-litrska votla mera) oziroma štrjak (150-litrski sod), iz katere se na prireditvi pije. Po ustnem izročilu je v Bolehnečicah vedro na svojem domu priredil tisti, ki je postal virt – gospodar. Na vedri so bili samo kmetje, torej lastniki zemlje, drugi niso bili prisotni (npr. žene gospodarjev, otroci, služinčad). Bistvo srečanja je bilo poravnanje zamer ali kreganj, ki so se nabrale med letom (npr. zaradi škode, meje posestev), hkrati pa je bila to ena od oblik zbora vaščanov, na katerem so sprejeli letni program dela. Vedro pa je priredil tudi prišlek, ki se je v vas priženil in je bil dolžan dati vaški skupnosti eno vedro vina. S tem si je pridobil »važsko domovinsko listino« oziroma pravice, ki so jih imeli ostali vaščani. Vedra oziroma vesna izhaja tudi iz pomena veselja in zahvale prišleka za pridobljene pravice. Med drugo svetovno vojno so v Bolehnečicah prekinili s pustno prireditvijo, tudi v času zadružništva (neprijazni časi za kmete) je bilo tega manj, še najbolj so prireditev obdržali v Biserjanah.³

Vsaka vas ima danes svoje posebnosti oziroma različice v dogajanju na pustno soboto. Nekateri vasi s tradicijo veder so jih začele ponovno obujati v osemdesetih letih 20. stoletja. Prireditve so danes na pustno soboto (v preteklosti so bile na pustni torek) v vaških ali gasilskih domovih. Pred prireditvijo posamezniki (organizatorji) vaščane vabijo od hiše do hiše. V Bolehnečicah so vedro ponovno obudili v začetku osemdesetih let 20.

1 Franc Kapun, *Šege in navade Prlekije skozi vse leto, samozaložba, Berkovci 2001, str. 68-74.*

2 Stanko Filipič, Bučkovci, telefonski pogovor, 12. 9. 2014.

3 Jože Čuš, rojen leta 1934, *Ženik, D 20, 26. 1. 2003. Hrani PMMS. Alojz Štuhec, D 21, Bolehnečici, 30. 1. 2006. Hrani PMMS. Franc Kapun, Šege in navade Prlekije skozi vse leto, samozaložba, Berkovci 2008, str. 68-71.*

stoletja s pobiranjem denarja. Tako si zagotovijo, da vaščani pridejo v vaški dom. Najprej so imeli vedro dvakrat; na pustno soboto in zaključek na pustni torek, danes samo na pustno soboto. Na prireditvi Anton Štuhec pozdravi – posebnega programa ni. Skupno zbirajo *pobirko* za muzikante, ker je njihova cena že vnaprej določena.⁴

Vedra v Čakovi, na domu Štebihovih. To je ena izmed zadnjih veder februarja 1996, ki so bile še na posameznih kmetijah. Original hrani Franc Trstenjak iz Čakove.

Na Ženiku za večerjo ponudijo kisló zelje s klobasami, prebere se vaška kronika s humornimi dodatki, udeleženci nagradijo maske, izbere se družina/gostitelj za naslednje leto, na koncu pa zaplešejo ples za debelo repo tako, da visoko dvigajo noge. Vsak udeleženec mora biti oblečen v predpasnik, moški v *frtúšjačo*, ženske v šürc. Slednje je sploh značilno za vedro. Zadnja leta je na turistični kmetiji v vasi.⁵ Leta 2008 je Jožek Čuš sestavil in prebral vaško kroniko, ki je opisala preteklo leto z vsemi kmetijskimi, političnimi in vaškimi značilnostmi in dogajanja:

»Je lansko leto novo leto se začelo, pri Frančeki in Frančiki in Marici in Štefanu ni bilo nič več veselo. Saj začele so se skrbi, kako naj se vedra priredi. Vendar je v lovskem domu na Blegušu bilo prav veselo, saj se je pilo in jedlo na debelo. Le to je škoda bila, da se za debelo repo ni zadosti plesalo. Ker

⁴ Alojz Štuhec, Bolehnečici, 30. 1. 2006, D 21. Hrani PMMS.

⁵ Jože Čuš, rojen leta 1934, D 20, Ženik, 26. 1. 2003. Hrani PMMS.

repa lani taka zrasla je, da še orehi debelejši so bili. Zato prašičkom letos trda prede, ker jim ni kaj dati v krmilne skledе. Tudi krme lani malo je bilo, ker ko se je plesalo, premalo visoko so se dvigale noge. Vedra srečno je minila in Franček, Marica, Štefan in Frančika bili so brez skrbi, saj jih znovič to za pet let doleti. Hvaležni smo jim vsi, ki tam na lanski vedri smo bili. Fašenk je mina, že škarje se brūsijo, v goricah nekateri že februarja režejo. Potli naednok je toplo gratalo, pa so se že kosilnice in flaksarce šrajfale. Tam okoli hiš rasla je trava kak zlodij, vsaki teden se s kosilnico okoli plodi. Ka to je zaj tak, kak eden zabrni, že drugi po celen Ženiki okoli voglov se kadi. Že junija nas je sunce fejest žgalo, da se je gledalo že v nebo, če se bo od kod kaj primeglilo. To je le Otoju pasalo, da se je lahko z novim čolnom na morje šlo. Mi vama Erika in Oto damo lep nasvet: rajši ita s čolnom na Blaguš, ker na morju vaju lahko Hrvati zgrabijo pa vaju lahko v rest zaprejo. Te pa je Ženik adijo, za en čas, dokič vaju minister Rupel vün ne spravi. Potlij začeli smo škropiti, peronospora pa plesen nam grozi, da gorico posmodi. Franček Domajnkov poškropi na sedem dni, če glih ga križ že boli. Pa vse to potrpi, ka ve, ka v jeseni vina polne bodo kleti. Požela se tudi pšenica, kombajni so teden dni brneli, da so nam pšenico na Ženiki poželi. Zdaj smo že zrnje meli, tudi grozdje je lepo dozorelo, pa se je že avgusta brati začelo. Zdaj po novem se bo januarja rezalo, avgusta pa bralo, za novo leto pa pravijo, da drugo leto že drugič se bo bralo. Zato z vinom ne šparati, ker so ga še polne kleti. Velke Ženičari smo meli še skrbi. Ker lipovina lepo nam cveti, pa so začeli skrbeti, kje se pa žganica za čaj dobi. Pa slive lepo so odcvetele, v jesen pa bile so lepo zrele in debele. Oča Postrak, Ivan Herclov, pa jaz, pa Milan Furek, pa Stanko Pelcl, pa Janez Rantašov, pa Marjan Bukošek slive smo brali mesec dni. Decembra pa kotel se pripravi, trošarina pa se plača, da DURS nas ne gnjavi. Pa se slive gor napravi, žgalo se je mesec dni, dokič posode za žganico ne sfali. Letos je tekla žganica tak kak na rokav. Zdaj žganice puno je, pa le pijte jo, saj je zdrava. Naš stric Erhatic stalno je prava: »Kdor je bledih lic, naj pije šljivovic!« Mamo pa še več novic. Januarja evre smo dobili, zlo smo se jih veselili, malo smo jih pa dobili. Če glih so vredni več, pa hitro jih nega več. Tudi predsednika smo volili, pa Türka smo dobili. Pri Furekovih racaka so dobili, potli so ga pa po šumi lovili, zdaj pa se bodo lisjaki z njim mastili. Da Ženičarji nismo samo tak, tudi pri Zverovih smo hotel dobili, kjer, če hočete, boste lahko jedli in pa pili, lahko bomo tudi spali, če nas bodo doma nagnali. Drugače pa Ženičarji dobro živijo, štale pune so živine, prašičkov tobko, da jih nemreš več prešteti, zajce, pur pa je brez števila, mleka pa celi polovjaki. Penzije so velke in pa plače, zato prišli so s koledarji, ni bilo nevole, če deset se jih je kupilo. Zdaj vsaki vedeti že takoj ve, kdaj fašenk blizu gre. Kot vsako leto skrbi so Nova-

kovi pa Rantašovi meli, zato so bili prav veseli, da Ireno še coj dobijo, saj v tri bo lažje šlo. Tjaša napravi umetniški plakat, Damjan prime za harmoniko, oča Južek pa vabit gre, pride tudi gospodična Pšajd s televizijo, da nam za reklamo poskrbijo. Tudi nocoj smo jih veseli, želimo jim, da bi dobro med nami se imeli. Tudi vsem drugim, ki ste zbrani, želim, da veseli bi bili kak lani. Da repa debela zrasla bi, pa tudi, da s krmo bi ne imeli skrbi.«⁶

V Biserjanah prinesejo darovalca vedre na *traglah* – lesenih nosilih, kjer je veliko hrupa, smeha, pa tudi zgražanja. Več dni prej od hiše do hiše po vasi vabi šest do osem moških.⁷

V Berkovcih od leta 1995 »agrarna skupnost Berkovci« v svojih pravilih določa skrb za vsakoletno pripravo vedre, njen predsednik pa novemu gospodarju v vasi podeli »vaško domovinsko listino«. Dolžnost novega gospodarja (ki je podedoval posest, z ženitvijo ali na drug način prišel v vas) je, da organizira vedro. Druženje in veselje na vedrah pojasnjuje tudi vaški rek: »Dobra volja naj povsod velja, kjer je vedra, tam sta meh in prešeren smeh.«⁸

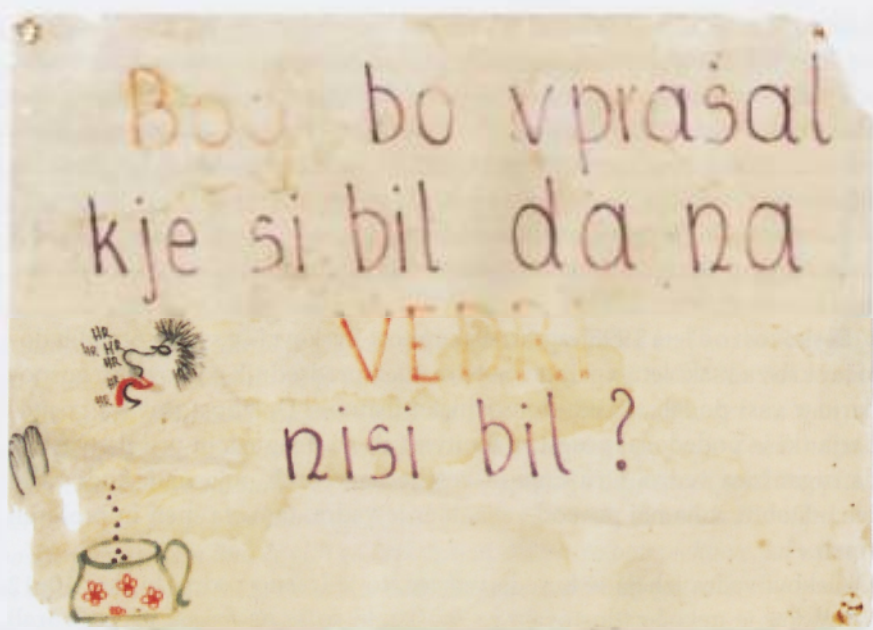
V Čakovi vedra izhaja iz besede *vedrica*, to je leseno vedro, ki drži 10-12 litrov, kar je nekoč zadostovalo za moške, ki so se na *fašenk* zvečer zbrali in kartali ob jedaci, zraven pa popili *vedrico* vina. Danes vedre prirejajo v gasilskem domu v Grabonošu. Namesto *vedrice* imajo *pücel*, ki drži okrog 120 litrov, z napisom »vedra« in datumom ter vaškim grbom kačo. Vsako leto je isti sod, ki se mora predhodno očistiti. »To je bil zakon, ko se je šlo *probavat vino, če je dobro*.« Če je nekdo v vasi umrl v tednu pusta, vedre ni bilo ali pa se je prestavila oziroma je nekdo drug *dal za vedro*. Danes vedra kljub smrti je, iz hiše pokojnika pa se vedre člani družine ne udeležijo. V preteklosti je moral *vedro dati* tisti, ki je prevzel posestvo. Vabit hodijo od hiše do hiše po vasi trije do šest moških – *pozafčini*, oblečeni v šorce, opletenimi *klabüki* in s kredo napišejo na vidnem mestu na dvorišču, kje in kdaj bo vedra. Na vedro pridejo tudi *maškori* iz okoliških vasi, zadnja leta pa koranti. V *maškore* so se oblekle tudi ženske, še posebej, ker v preteklosti niso bile udeleženske veder, pa so se oblekle v masko. Na vedri mora udeleženka nositi *robec* in šorc, udeleženec pa *klabük* in *fritšico*. Kdor ni imel

6 Jezik je mešanica knjižne slovenščine in narečja, zato je tudi zapis ostal takšen.

Vir: *Vedra : etnografski film o pustni priveditvi na Ženiku*, produkcija Pomurski muzej Murska Sobota, VG 21. Hrani PMMS.

7 Franc Kapun, *Šege in navade Prlekije skozi vse leto, samozaložba, Berkovci 2001*, str. 68.

8 Franc Kapun, *Šege in navade Prlekije skozi vse leto, samozaložba, Berkovci 2001*, str. 68-74.

Napis na plakatu, ki je visel na steni veder v Čakovi:

»Bog bo vprašal, kje si bil, da na vedri nisi bil.«

Napise je pripravil Franc Trstenjak iz Čakove. Hrani PMMS.

predpasnika, je moral za kazen nositi pijačo na mizo. Danes ne več, ker sta pijača in jedaja postavljeni predhodno na mizo. Pred okrog desetimi leti so začeli uvajati navado, da vsak s seboj prinese hrano, vino pa da tista hiša, ki je na vrsti za vedro. Za čik pobirajo denar, to je dobrodošlica z žgano pijačo. Obvezno je potrebno pri vходу piti, brez pijače ne moreš vstopiti. Na prireditvi je obvezna *muzika*, ki se jo plača s *pojštertancom*. Če udeleženci ne zberejo dovolj denarja, muzikante doplača organizator. Na vedri se prebere vaška kronika, pomemben del čakovske vedre pa je krst za nove člane v vasi. Nov član vasi mora ležati na tleh in odgovarjati na zastavljena vprašanja, piti mora vino in poljubiti kačo – vaški grb, ki je obvezno obešen na vidnem mestu na steni: *»Kača vasi je vladar, tak kak baba pri vsakšni hiši gospodar.«* Na zidu pa so tudi plakati z različnimi napisi: *»Bog bo vprašal, kje si bil, da na vedri nisi bil.«* *»Dedeki so naši stari znali same dobre stvari, njim ni bilo treba leka, vedra bila jim je apoteka.«*

Če so se posamezniki izogibali organizacije vedre, so se posamezniki iz njih čez celo leto toliko časa norčevali, da je nastal špot in so naslednje leto dali za vedro.⁹

⁹ Franc Trstenjak, rojen leta 1957, Čakova, 31. 1. 2013, D 130. Hrani PMMS.

Najmlajši vedri sta v vaseh Drakovci in Bučkovci. Ker gre za vaški praznik, v Bučkovcih na dan vedre ob vaško znamenje postavijo zastavo z vaškim grbom piškurjem. Namen je druženje vaščanov, ki se veselijo ob jedači, pijači in glasbi. Tisti, ki *služi* vedro, mora dati vino, ostalo pa si udeleženci plačajo sami. Vsa leta se dobivajo pri eni družini oziroma v hiši Sobočanovih. Vaška vedra nima tradicije, tudi niso oblečeni v predpasnike, njihova vedra je »bolj v moderni dobi«.¹⁰

Vabilo z napisom na vedro 1. 3. 2003 na vhodu v hišo na Stari Gori.

Foto: 19. 2. 2003, PMMS.

¹⁰ *Stanko Filipič, Bučkovci, telefonski pogovor, 12. 9. 2014.*

Opekarna v Ljutomeru

Opekarstvo je bilo, zlasti v Pomurju, v preteklosti pomembna gospodarska dejavnost. Zaradi zadostne količine primerne glin in ilovice so bile opekarnam dane možnosti za nadaljnji razvoj – prehod na industrijski način izdelave gradbenega materiala.

Povečano povpraševanje po opeki z rastjo kupne moči prebivalstva, strožji požarnovarnostni predpisi, sodobnejši način gradnje, kakor tudi pomanjkanje kvalitetnega gradbenega lesa zaradi čezmerne sečnje v drugi polovici 19. stoletja na Murskem polju so bili dejavniki, ki so pripomogli k temu, da je postala opeka kot gradbeni material cenovno konkurenčna, kar so opekarnarje s pridom izkoristile. Opekarnarje, katerih razvoj na ljutomerskem območju sega v drugo polovico 19. stoletja, so v začetku 20. stoletja z izgradnjo novih zmogljivosti zaposlovale vse več delavcev, moških in žensk. Delo v opekarnah je potekalo v težkih delovnih razmerah, večinoma ročno in se je le postopoma mehaniziralo. Zaradi same narave dejavnosti in povpraševanja po gradbenem materialu je bilo delo v opekarnah v veliki meri prilagojeno sezonskemu delu.

V Pomurju je po drugi svetovni vojni še vedno delovalo 6 opekarn, zgrajenih že pred prvo svetovno vojno, ki so v začetku 60. let 20. stoletja zaposlovale okoli 500 delavcev. Zaradi nezadostnega vlaganja v razvoj ob pomanjkanja lastnih sredstev in ob skromni družbeni podpori prva leta po vojni je bila proizvodnja zastarela, produktivnost opekarn pa nizka.

V prispevku je predstavljen drobec iz dejavnosti opekarnarje v Ljutomeru (nekdanja »Krajnčeva« opekarna), ki je zaposlovala za tedanje razmere, v okolju z malo industrijske tradicije, precej delovne sile in je bila z usnjarsko industrijo ena od tradicionalnih dejavnosti trga in mesta Ljutomera. Njeni lastniki so bili od prvih začetkov pomembni ljutomerski tržani; razen z opekarstvom so se ukvarjali tudi z drugimi dejavnostmi. Po nacionalizaciji leta 1945 je opekarna v Ljutomeru, tako kot vse ostale opekarnarje v privatni lasti v Pomurju, postala državna last. Poslovala je pod različnimi imeni. V okviru opekarnarje se je sčasoma razvila proizvodnja drugih gradbenih materialov, izdelkov in različna dejavnost.

Iz spisa trgovskega registra pri Okrožnem sodišču v Mariboru je razvidno, da je bila tvrdka (družba) **Alojz Krainz, Ljutomer, prej Math. Semlisch**, vpisana v register Okrožnega sodišča v Celju dne 22. 9. 1863. Predmet poslovanja so bili trgovina z mešanim blagom, opekarna, mlin in žaga. Imet-

nik družbe je bil Mathias Semlitsch, od leta 1902 Alojz Krainz, trgovec iz Ljutomera.¹

Javna trgovska družba treh družbenikov **Mathias Semlitsch & Comp., Falzziegelfabrik, Ljutomer** je nastala 1. 3. 1899. Vpisana je bila v trgovski register Okrožnega sodišča v Mariboru dne 15. 7. 1900. Predmet poslovanja je bila opekarna oziroma izdelava strešnikov. Družbeniki so bili: Mathias Semlitsch, trgovec, Ljutomer, Andreas Obresa, posestnik, Babinci pri Noršincih, in Johan de Senibus, upravnik, Ljutomer. Družba je bila izbrisana iz registra 3. 6. 1905 zaradi združitve z drugo tvrdko Mathiasa Semlitscha.² Prvotni lastnik družbe z opekarno v Ljutomeru Mathias Semlitsch (Matija Zemljič), 1830–1917, trgovec in posestnik v Ljutomeru, znani rodoljub taborske dobe, ustanovni in podporni član čitalnice in član odbora 1. slovenskega tabora v Ljutomeru leta 1868 je bil tudi med soustanovitelji gasilskega društva v Ljutomeru (1871) in ustanovni član kasaškega društva v Ljutomeru (1875).

Podjetnik in posestnik Alojz Krainz (Alojz Krajnc), ki je leta 1902 postal novi lastnik opekarnе, mlina, žage in trgovine z mešanim blagom v Ljutomeru, je poslovanje družbe še razširil. Kot premožen in ugleden tržan in meščan Ljutomera je bil v času med vojnama med najzaslužnejšimi člani razvoja gasilskega društva in izgradnje novega gasilskega doma v Ljutomeru leta 1930, za katerega je daroval tudi večino opeke iz lastne opekarnе.

O delovanju opekarnе v času pred prvo svetovno vojno in med vojnama ni dosti znanega. Leta 1920 je bilo v opekarni, mlinu in žagi zaposlenih samo 7 delavcev in 2 uradnika. Podjetje je zaradi pomanjkanja premoga in plinskega olja ter slabih gospodarskih razmer prva leta po vojni po razpadu Avstro-Ogrske monarhije delovalo neredno. V normalnih pogojih dela je bilo v podjetju zaposlenih do 15 moške in 10–12 ženske delovne sile. Delavci so bili plačani po kvalifikaciji, in sicer od 1,60 do 4 krone na uro dela v času 8-urnega delovnika. Nekaterim redno zaposlenim delavcem je lastnik celo zagotavljal brezplačno stanovanje, in sicer 3 stanovanja za družine in 4 sobe za samske delavce.³

¹ SI_PAM/0645/01411, Spis trgovskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor, 1863–1947, A 11 MS, 1129.

² SI_PAM/0645/001/00301, Spis trgovskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor, 1900–1905, Ges I 37, 1151.

³ SI_PAM/0051, Sresko načelstvo Ljutomer, 1906–1941, spisi, 1920–22, šk. 2.

ALOJZ KRAINZ LJUTOMER

TEKSTILNA IN ŠPECERIJSKA
TRGOVINA, ZALOGA
CEMENTA, STAVBENEGA IN
REZANEGA LESA, HRASTOVE
TESANE DOGE ZA SODE
OPEKARNA, UMETNI MLIN, ŽAGA
POSESTNIK VINOGRADOV

VINA IZ LASTNIH LJUTOMERSKIH VINOGRADOV
GRESOVČAK, SLAMNJAK, RINČET, ILOVEC, THERMANCI IN GOMILA

TELEFON INTERURBAN ŠTEV. 8

BRZOJAVNI NASLOV: KRAINZ LJUTOMER

POŠTNI ČEKOVNI RAČUN ŠTEV. 10723

Reklamni oglas iz leta 1935⁴

Leta 1937 je bilo v gospodarski družbi Alojza Krainza v opekarni, mlinu, žagi, trgovini z lesom in vinom ter v tekstilni in špecerijski trgovini zaposlenih 60 oseb. Samo v opekarni je bilo zaposlenih okoli 45 delavcev in dva uradnika. Za nastanek predhodne družbe se omenja leto 1858.⁵

Razen lastništva tekstilne in špecerijske trgovine, prodaje cementa, lesa, opekarne, umetnega mlina in žage v Ljutomeru je bil Alojz Krainz tudi pomemben trgovec z vinom, posestnik številnih vinogradov v Ljutomersko-Ormoških goricah. Kot velik zemljiški posestnik je imel pred drugo svetovno vojno v okolici Ljutomera v lasti 69,6 ha zemlje, od tega 28,5 ha gozda in 16,4 ha vinogradov. Razen posesti v okolici Ljutomera je njegova posest v celoti obsegala 269,6 ha, od tega 67,2 ha obdelovalne zemlje in 192,4 ha gozda. Manjši posestnik je bil tudi Franc Žitek iz Ljutomera, ki je prevzel podjetje z opekarno pred drugo svetovno vojno. V okolici Jeruzalemskih gor je posedoval nad 20 ha zemlje.⁶

Razen usnjarskih delavcev, ki so bili v Ljutomeru najprej sindikalno orga-

4 J. B., *Prlekija vas vabi, Ljutomer-G. Radgona, 1935.*

5 *Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana, 1937, str. 619.*

6 *Jože Kerenčič, Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih goricah, Maribor, 1939, str. 15.*

niziranimi, so se ob koncu 30. let strokovno organizirali tudi delavci v opekarnah v Ljutomerskem okraju kot najštevilnejši industrijski delavci. Sprva jih je bila večina organiziranih v okviru strokovne delavske organizacije Jugoslovanske strokovne zveze (JSZ) slovenskih krščanskih socialistov. V opekarni Alojza Krainza v Ljutomeru so se delavci sindikalno organizirali leta 1938; dosegli so zvišanje plač in spoštovanje zakona o minimalnih mezdah. Plače delavcev so bile izredno nizke in so znašale komaj 1,30 do 1,80 din na uro dela.⁷ Zaostrene gospodarske razmere, zmanjšanje povpraševanja in konkurenca v opekarski industriji so bili verjetno tudi vzroki zaprtja opekarnе pred vojno v času novega lastnika. Leta 1939 so delavci izvolili 3 delavske obratne zaupnike JSZ, ko je bil lastnik opekarnе Franc Žitek.⁸ Med okupacijo je bil Franc Žitek na listi nemškega okupatorja kot član Kulturbunda v Ljutomeru – organizacije nemške manjšine v Jugoslaviji.⁹

Iz izrednega državnega statističnega popisa gospodarskih dejavnosti (industrija in obrt), ki ga je izvedel septembra 1945 Okrajni odbor OF Ljutomer, so bili opekarna, mlin in žaga lastnika Franca Žiteka nacionalizirani že meseca maja 1945. Zastopnik podržavljenega podjetja je postal Matija Husjak.

Iz površnega popisa delovnih sredstev je razvidno, da so bili v opekarni: en pogonski motor na plinsko olje in elektromotor, vlačilec zemlje, stroj za mletje glinе, stroj za izdelavo zidne in strešne opeke, dvigalo, krožna peč za žganje opeke s 14 celicami. Razen šup za sušenje opeke in za shrambo premoga opekarna ni imela skladiščnih prostorov. Že od leta 1940 in med okupacijo, 1941–1945, opekarna ni obratovala. Nemški okupator je odstranil tračnice za prevoz opeke, voziček in samokolnice in jih odpeljal na Cven.¹⁰ Ocenjena vojna škoda v opekarni in mlinu naj bi znašala 30 % na objektih in 50 % na delovnih sredstvih. Mlin je bil maja 1945 ob umiku okupatorja skoraj popolnoma uničen in je bil le za silo uporaben. Opekarna je pričela v težavnih razmerah 1. 8. 1945 znova obratovati z minimalno proizvodnjo opeke. Izdelovala je zidno opeko, strešno zarezno opeko, bobrovec in žlebnjake. V začetku je bilo v opekarni le 5 zaposlenih. Po oceni vodstva opekarnе naj bi bilo za polno obratovanje potrebnih 42 delavcev, od teh 35 nekvalificiranih delavcev.¹¹

⁷ *Delavska pravica*, 1. 9. 1938, št. 36.

⁸ *Narodni gospodar*, 6. 7. 1939, št. 27.

⁹ *SK Ljutomer, OF Muzej, Člani Kulturbunda v Okraju Ljutomer, inv. št. 1507.*

¹⁰ *SI_PAM 1153004/1, OLO Ljutomer 1945–1955, spisi, 1945.*

¹¹ *Prav tam.*

Na podlagi odločbe komisije Okrajne uprave narodne imovine v Ljutomeru z dne 10. 9. 1945 je bila Zofiji Žitek, ženi pokojnega Franca Žiteka, od leta 1943 lastnici opekarne, mlina in žage, zaplenjena omenjena opekarna z žago, katere vrednost je bila ocenjena na 1.815.677 dinarjev.

Iz natančnega popisa materialnih sredstev opekarne in žage je razvidno stanje strojev, naprav, orodja in pripomočkov ter zalog gradbenega materiala: 14 peči za žganje opeke, (peč s 14 celicami), stroj za rezanje žlebne opeke, zaloge kartona, stroj za izdelavo zidne opeke, mizi za zidno in strešno opeko, dvigalo za strešno opeko, ročna črpalka za vodo, 6 modelov za ročno zidno opeko, dvigalo za vagone, stroj za pripravo žag za rezanje opeke, 10 lopat, 2 krampa, 3 kompleti modelov za malo zidno opeko, 14 samokolnic, 12 malih samokolnic, 11 velikih samokolnic, priprave za sušenje opeke, stroj za izdelavo strešne opeke, 9 šup za sušenje opeke, delovna miza, motor na nafto – 65 KW, vrталni stroj, omari za orodja, cisterna za nafto, mizarska delovna miza, vrv, petrolejka, žaga za razrez lesa – 6 trakov, krožna žaga, omara za žage, 11 trakov žag, priprava za vleko hlodov, 120 hlodov. Popis je zajel tudi zaloge gradbenega materiala – opeke: 6.030 kosov zidne opeke, 1.500 kosov žlebne opeke, 1.000 kosov strešne opeke in 2.250 kosov polovic, 15.900 kosov zarezne strešne opeke in 1.800 kosov polovic, 250 kosov zarezne žlebne opeke, 15.900 kosov zarezne strešne opeke, slabe kvalitete in 36.000 kosov nežgane zidne opeke, slabe kvalitete. V popisu sta bili tudi 2 hiši z več stanovanji lastnice.¹²

Z nacionalizacijo se je spremenil način poslovanja opekarne, ki je bil voden plansko in je za posamezna podjetja po republiškem gospodarskem načrtu določal za panogo in posebej za posamezna podjetja mesečne in letne plane proizvodnje, obratnih sredstev, plač in investicij glede na družbene potrebe. Opekarna ni mogla zadostiti povpraševanju po veliki potrebi gradbenega materiala, posebno zidne in strešne opeke pri obnovi poškodovanih poslopij med okupacijo in novogradenj. Načrtovana proizvodnja strešne opeke v letu 1945 je bila največ 200.000 kosov. Opekarna je za večjo proizvodnjo opeke nujno potrebovala umetno sušilnico za surovo opeko. Po nacionalizaciji leta 1945 se je zaradi zastarelosti proizvodnje, tehničnih pomanjkljivosti in slabih delovnih pogojev razmišljalo celo o zaprtju opekarne, vendar je bila zaradi velikih potreb po gradbenem materialu sprejeta odločitev, da se opekarna postopoma modernizira.¹³

12 AS 1199 KUNI, šk. 32, št. 2271.

13 SI_PAM, sig. 1153004/2, OLO Ljutomer 1945–1955, spisi, 1945.

Okrožni odbor OF Maribor
gradbeni oddelek
Obšči odsek
Š/No:

536/45
Maribor, dne 22.9.1945

Okrajni N.O. odbor Ljutomer
gradbeni oddelek
L j u t o m e r .

Predmet: Kontingent strešne opeke.

Pri opekarni Žitek v Ljutomeru smo Vas nakazali
50.000 kom. strešne opeke.

Čim bomo dobili nadaljnji kontingent strešne opeke,
Vas bomo isto nakazali.

Smart fašizmu - svobodo narodu!
V. d. načelnika gradbenega oddelka:

1 priloga:

Dobilo 27. 9. 1945
536/63-45

ŽITEK FRANČ
Opekarna, mlin in žaga
L J U T O M E R

Dopis Okrožnega odbora OF Maribor Okrajnemu NO odboru Ljutomer o nakazilu opeke pri opekarni Žitek v Ljutomeru, 22. 9. 1945¹⁴

Z nacionalizacijo je opekarna prešla v pristojnost Ministrstva za industrijo Narodne vlade Slovenije. V dokumentih se leta 1945 pojavlja tako ime Alojza Krainza, prejšnjega lastnika, kot tudi ime zadnjega lastnika opekarnice pred nacionalizacijo Franca Žiteka. Pečat slednjega Žitek **Franč, Opekarna, mlin in žaga** je uporabljala tudi nova uprava podržavljene opekarnice.¹⁵ Podjetje je bilo dne 13. aprila 1946 vpisano v trgovski register pod starim imenom **Krainz Alojz, trgovina z mešanim blagom in deželnimi pridelki, opekarna, žaga in mlin v Ljutomeru**. Kot začasni delegat podjetja (upravitelj) je bil nastavljen Centrih Karol, in sicer na podlagi odločbe Narodne vlade Slovenije, Ministrstva za industrijo in rudarstvo, z dne 16. januarja 1946.¹⁶ Istega leta je bila opekarna nato registrirana kot **Državna opekarna, mlin in žaga, Ljutomer**. V opekarni je bilo zaposleno 45 priučenih in nekvalificiranih delavcev – 33 moških in 12 žensk. Za polno obratovanje opekarnice je bilo predvideno najmanj 60 delavcev. Letni plan

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ SI_PAM /sig. 1153004/17, O.I.O Ljutomer, 1945–1955, spisi, 1946.

¹⁶ Ur. list LRS, 4. 5. 1946, št. 33, trgovski register.

proizvodnje opeke za leto 1946 je bil: 900.000 kosov malih zidakov, 400.000 kosov strešnikov in 10.000 kosov žlebnjakov. Za izdelavo opeke sta se kot kurivo uporabljala nafta in premog. V lasti opekarnarje je bilo 5 ha zemljišča, vključno z zemljiščem za izkop gline. Delovala je na utesnjem (omejenem) prostoru na robu mesta brez večje možnosti za širitev in negativnih posegov v okolje, z zastarelo tehnologijo in majhno količino proizvodnje opek. V okviru opekarnarje je bila v evidenci tudi žaga.¹⁷ Kmalu za tem je opekarna prešla iz republiške uprave v lokalno pristojnost Okrajnega ljudskega odbora (OLO) Ljutomer, odseka za industrijo in obrt. Kot **Okrajna opekarna Ljutomer** je poslovala do leta 1948.¹⁸ Nato je Vlada LRS – Ministrstvo za finance ustanovilo združeno podjetje **Ljutomerske opekarnarje** s sedežem v Križevcih pri Ljutomeru (opekarna Boreci) z obrati: Ljutomer, Boreci, Lukavci in Puconci. Novo združeno podjetje (konzorcij) je bilo vpisano v register državnih gospodarskih podjetij republiškega pomena, katerega poslovni predmet dejavnosti je bil »industrijsko izdelovanje opekarskih, keramičnih in kameninastih izdelkov«. Operativni upravni voditelj opekarnarje je bila Glavna direkcija industrije gradbenega materiala pri Ministrstvu za gradnje LRS. Zastopnik podjetja je bil Rudolf Svenšek.¹⁹ Opekarna v Ljutomeru je bila nato leta 1949 izbrisana iz registra samostojnih podjetij lokalnega pomena v pristojnosti OLO Ljutomer.²⁰

Leta 1949 so podjetja za zvišanje storilnosti v proizvodnji začela tekmovali v preseganju norme na osnovi brigadnega sistema dela. Tudi opekarna v Ljutomeru združena v konzorciju Ljutomerske opekarnarje je tekmovala za prehodno zastavico pri preseganju plana. Ljutomerska opekarna je bila v konzorciju opekarnarje ena najmanjših, tehnološko najslabše opremljena in z nizko storilnostjo.²¹

Šele leta 1950 so v opekarni v Ljutomeru presegli proizvodnjo opeke izpred vojne. Leta 1939 (pred zaprtjem opekarnarje) so izdelali 2.239.000, leta 1945 samo 243.000, leta 1947 pa 1.438.000 kosov zidne in strešne opeke. Proizvodnja opeke se je leta 1950 povečala za 17 % in je znašala 2.644.000 kosov. Delavci so presegli proizvodni plan pri žgani opeki za 6, pri surovi opeki pa za 7 %. Največje uspehe je dosegla brigada pečarjev in brigada pri izkopu ilovice, ki sta postali udarni.

17 SI_PAM/ sig. 1153004, OLO Ljutomer, 1945–1955, spisi, 1946, šk. 17.

18 Prav tam.

19 Ur. list LRS, 3. 8. 1948, priloga k 33. št., trgovski register.

20 Ur. list, 19. 7. 1949, št. 22, trgovski register.

21 Ljudski glas, 29. 9. 1949, št. 32.

V zastarelem obratu opekarne je bilo delo pretežno ročno, pri oblikovanju opeke delno mehanizirano. Izkop glinje so opravljali kopači, ki so delali v zelo težkih delovnih in tudi v neugodnih vremenskih razmerah (blato, voda). Zaradi težaškega ročnega dela v procesu proizvodnje je bilo v obratu veliko nestalne delovne sile. V prvih letih po vojni je bila opeka tudi slabe kvalitete. Zaradi ne uležane in slabše glinje ter pomanjkanja sušilnih prostorov je bilo veliko loma opeke, zato so načrtovali večji izkop na zalogo, za izdelavo strešnikov pa so zaradi boljše kakovosti glinje odprli izkop na parceli v bližini pokopališča.²²

Leta 1950 se je opekarna v Ljutomeru osamosvojila od konzorcija Ljutomerske opekarne, ki je še nadalje združeval opekarne z obrati: Boreci, Lukavci, Gornja Radgona in Puconci. Kot **Okrajna opekarna Ljutomer** je prišla znova v pristojnost OLO Ljutomer, poverjeništvu za lokalno gospodarstvo. Njen upravnik je bil Viktor Pintarič. Predmet poslovanja opekarne je bil: »Izdelovanje vseh vrst opečnih izdelkov oz. gradbenega materiala in njih prodaja, izdelovanje vsega potrebnega gradbenega materiala za lastno uporabo.«²³

Leta 1951 so zgradili novo upravno poslopje, skladišče in druge namenske prostore, uredili sindikalno dvorano z manjšo knjižnico, sobo za sezonske delavce in kopalnico. Izboljšali so delovne pogoje pri odkopu ilovice, uredili prostor za strojno opremo, večje skladišče in sušilnico za opeko. V načrtu so imeli postopno modernizirati proizvodnjo opeke, zmanjšati proizvodne stroške in izboljšati delovne pogoje.²⁴ Istega leta so Ljutomerski opekarji dobili priznanje – skupno prehodno zastavico za predčasno izvršitev letnega plana. Znižali so neupravičene izostanke, izboljšali kakovost izdelkov in organizacijo dela.²⁵

Leta 1952 so zaradi cenejše izdelave zidne opeke izdelali manj strešnikov. Z investicijami v modernizacijo (čez milijon dinarjev) so izboljšali zelo težke delovne pogoje (sušilnica, mešalec glinje in druga mehanizacija), niso pa zaradi omejene kapacitete peči za žganje opeke bistveno povečali proizvodnje. Z modernizacijo naj bi izboljšali kakovost opeke, povečali produktivnost ob hkratnem zmanjšanju števila delavcev od 62 na 47. Največ opeke – zidakov so prodali v hrvaško Medžimurje. Načrtovali so tudi nakup tovornjaka za prevoz opeke k naročnikom. Sprejeli so novi tarifni pravilnik o nagrajevanju zaposlenih v razmerju 1 : 2 (nekvalificirani delavec, direktor).²⁶

22 *Ljudski glas*, 11. 1. 1951, št. 2.

23 *Ultramarin, d. d., Ljutomer, OLO Ljutomer*, 19. 10. 1950.

24 *Ljudski glas*, 5. 4. 1951, št. 13.

25 *Ljudski glas*, 3. 1. 1952, št. 1.

26 *Ljudski glas*, 24. 4. 1952, št. 179.

Reklamni oglas opekarni v Ljutomeru, 1953²⁷

Z večjim vlaganjem v razvoj z lastnimi sredstvi in s posojili so si prizadevali zmanjšati proizvodne stroške in povečati izdelavo vseh vrst opeke (zidaki, strešniki, žlebaki in stropniki), da bi zadostili povpraševanju ob vse večjem obsegu gradenj in posledično pomanjkanju opeke na tržišču.

Med opekarniškimi obrati je bila tehnološko najbolj modernizirana in je ustvarila največ prihodkov na zaposlenega delavca opekarna v Križevcih (Boreci) pri Ljutomeru, z obratom v Lukavcih, ki so ga obnovili po velikem požaru v 60. letih. Zaradi ugodnih pogojev (dovolj kvalitetne gline na območju opekarni, primerna lokacija) in velikega povpraševanja po zidni, predvsem pa po strešni opeki je opekarna v preteklih letih vlagala precejšnja lastna denarna sredstva in pridobila posojila za modernizacijo in povečanje proizvodnje. V letu 1951 je znašala letna realizacija 11,5 milijona, v letu 1956 pa že 20,8 milijona dinarjev. Povečala se je tudi vrednost proizvodnje na zaposlenega delavca od 210.000 na 401.000 dinarjev. Tako naj bi bila opekarna v Borecih ena redkih opekarn v Sloveniji, ki je držala korak s tehnološkim razvojem, bila specializirana za proizvodnjo kvalitetnih strešnikov, ustvarjala je dovolj kapitala, bila konkurenčna na trgu in

27 *Tovariš*, 6. 11. 1953, št. 45.

imela vse možnosti za nadaljnji razvoj v okraju.²⁸

Opekarna v Ljutomeru je bila po številu zaposlenih delavcev kot po količini izdelane opeke najmanjša opekarna v Pomurju. Zaradi zastarelega načina proizvodnje pred leti in pomanjkanja denarja za modernizacijo ni imela pravih pogojev za nadaljnji razvoj. Zaradi velikih potreb po gradbenem materialu v okraju so z modernizacijo opekarne pričeli leta 1954, vendar zaradi pomanjkanja sredstev dejansko leta 1956.

Reklamni oglas opekarne, 1955²⁹

Leta 1957 je znašala proizvodnja 2.941.000 kosov zidakov. Storilnost na delavca se je med letoma 1956 in 1957 povečala od 41.000 na 52.000 kosov opeke. V vmesnem obdobju, do spremembe imena, v 60. letih je opekarna poslovala kot **Opekarna Ljutomer**.³⁰

Modernizirali so izkop glin, obnovili zidni in strešni agregat, kupili vagona za prevoz opeke, (ki so jo doslej prevažali s samokolnicami), transporter za opeko do sušilnice, tovorni avtomobil. Preuredili in dogradili so sušilne

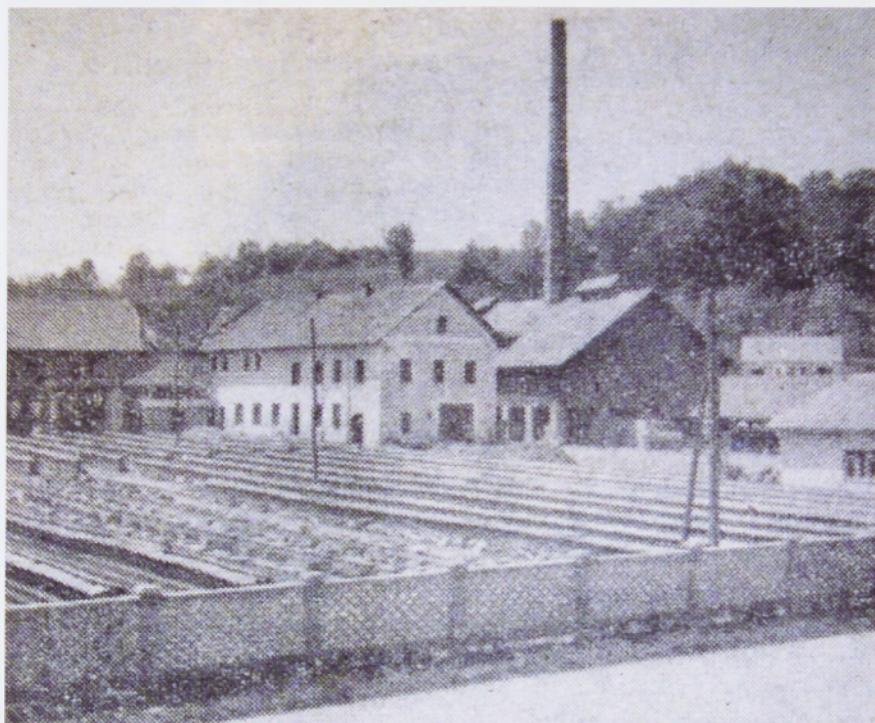
²⁸ Pomurski vestnik, 5. 4. 1956, št. 14.

²⁹ Prlekija, Spominski zbornik, Ljutomer, 1955.

³⁰ Večer, 14. 5. 1958, št. 110.

lope, upravni prostor, kopalnico za delavce, sindikalno dvorano, obratno kuhinjo, uredili okolico in postavili ograjo pri opekarni. Poskrbeli so tudi za zaščito delavcev (rokavice, očala, dežni plašči). V modernizacijo opekarnice so v preteklih letih vložili 16 milijonov dinarjev, 9 milijonov lastnih sredstev. Ena najpomembnejših nalog kolektiva je bila popolna elektrifikacija proizvodnje in znižanje proizvodnih stroškov, izgradnja betonskih poti za prevoz opeke.³¹

Opekarna v Ljutomeru, leta 1957³²

Leta 1958 so načrtovali povečati fizični obseg proizvodnje zidakov na 3.350.000 kosov, strešnikov pa na 880.000 kosov. Izdelava opeke naj bi se povečala za 80 % v primerjavi z letom 1956, ko so izdelali 2.125.000 kosov zidakov in 489.000 kosov strešnikov.³³

Zaradi velikega povpraševanja na tržišču so opeko iz peči sproti dostavljali

31 *Pomurski vestnik*, 26. 9. 1957, št. 38.

32 *Prav tam*.

33 *Pomurski vestnik*, 25. 9. 1958, št. 38.

na železnico. Po modernizaciji so leta 1959 načrtovali povečati obseg proizvodnje še za 12 %. Za delavce opekarne so zgradili blok z 8 stanovanji v vrednosti 9 milijonov dinarjev.³⁴ Leta 1960 so v opekarni uredili tudi novi obrat družbene prehrane za delavce opekarne in hkrati razširili ponudbo malic za druge delavce ljutomerskih podjetij, kar je bila velika pridobitev za Ljutomer.³⁵

Leta 1960 so izdelali že 5.000.000 opečnih enot v vrednosti 70 milijonov dinarjev. V opekarni je bilo zaposlenih 70 ljudi. Opeko so prodajali predvsem v okraju, del pa na ostalem tržišču v Sloveniji. Del proizvodnje zidakov so namenili za izgradnjo nove tovarne – obrat MTT v Ljutomeru, ki jo je gradila gradbena enota opekarne, delavci prostovoljci ljutomerskih delovnih kolektivov in družbene organizacije. Podjetje je bilo razdeljeno v pet ekonomskih enot.³⁶ Med njimi je bila tudi nova enota montaže stanovanjskih hiš, za katero je opekarna zaprosila in pridobila soglasje na razširitev poslovanja, in sicer izdelavo montažnega materiala in montaže kot dopolnilno dejavnost. Načrtovali so tudi druge storitve (polaganje podov, omete, fasade itd.). Dolgoletni direktor opekarne je bil Viktor Pintarič.³⁷

Enote so imele svoje organe samoupravljanja: delavski svet, upravni odbor in sindikat. V tem letu so imeli namen zgraditi 6 montažnih stanovanjskih hiš. Že naslednje leto so načrtovali izdelati 50 montažnih stanovanjskih hiš.³⁸ Leta 1961 so na Ormoški ulici pričeli graditi pet visokopritličnih enostanovanjskih in dvostanovanjskih hiš po načrtih projektivnega biroja iz Ptuja.³⁹ V okviru opekarne je od leta 1962 poslovala tudi trgovinska enota – Prodajalna gradbenega materiala na Ormoški cesti 46.⁴⁰

Opekarna Ljutomer se je leta 1962 preimenovala v **Industrijsko podjetje gradbenega materiala in gradbeništva IMGRAD Ljutomer** oziroma **IMGRAD Ljutomer**, ko se je k opekarni pripojilo Gradbeno podjetje Remont Ljutomer. Z novim procesom proizvodnje v gradbeni enoti se je postopoma pričela razvijati tudi proizvodnja sodobnih lahkih gradbenih materialov, kasneje pa tudi materialov in izdelkov iz naravnih in umetnih snovi, po

34 *Pomurski vestnik*, 6. 8. 1959, št. 31.

35 *Večer*, 23. 4. 1960, št. 96.

36 *Splošna knjižnica Ljutomer, OE Muzej, Industrija v Občini Ljutomer, 1961, tipkopis.*

37 *OLO Ljutomer, Odločba*, 5. 8. 1961, *Ultramarin, d. d., Ljutomer.*

38 *Splošna knjižnica Ljutomer, OE Muzej, Industrija v Ljutomeru, 1961, tipkopis.*

39 *Pomurski vestnik*, 7. 12. 1961, št. 48.

40 *Poslovna pogodba*, 31. 3. 1962, *Ultramarin, d. d., Ljutomer (prej Imgrad).*

katerih je bilo veliko povpraševanje na jugoslovanskem tržišču.⁴¹ Gradbeno podjetje Remont Ljutomer je bilo ustanovljeno leta 1955. Leta 1961 je zaposlovalo 58 delavcev. Do priključitve k opekarni (Imgrad) je podjetje izvajalo gradbena in delno obrtniška (mizarska in tesarska) dela v Občini Ljutomer.⁴²

V času direktorja podjetja Matija Markrapa se je industrija gradbenega materiala, zlasti po letu 1966, specializirala kot edina te vrste v Jugoslaviji tudi za izdelavo poliuretanskih mas, kar je omogočilo podjetju tržišče in hiter razvoj pri uvajanju novih materialov in tehnologije v proizvodnjo.⁴³ Tudi opekarna se je leta 1967 posodobila. Največji nakup je bil novi stroj za izdelavo surove opeke. Razširili so proizvodnjo novih opečnih izdelkov, izboljšali kvaliteto in povečali proizvodnjo. Po opeki je bilo veliko povpraševanja na domačem tržišču, načrtovali pa so tudi izvoz opeke na Madžarsko. Tega leta je v Ljutomeru gradbena enota opekarne pričela graditi tudi 20-stanovanjski blok za delavce ljutomerskih delovnih organizacij.⁴⁴

41 OLO Ljutomer, Odločba, 10. 8. 1962, hrani Ultramarin, d. d., Ljutomer.

42 Splošna knjižnica Ljutomer, OE Muzej, Industrija v Občini Ljutomer, 1961, tipkopis.

43 Vestnik, 6. 6. 1969, št. 21.

44 Vestnik, 10. 8. 1967, št. 31.

Na podlagi 45. člena uredbe o ustanavljanju podjetij in obrtov (Ur.l. LR št. 51-424/53) in v zvezi s 6. členom uredbe o pristojnosti občinskih in okrajnih ljudskih odborov in njihovih organov (Ur.l. LR št. 52-650/57), 201. člena Zakona o splošnem upravnem postopku (Ur.l. LR št. 52/56) in na zahtevek Opekarnice Ljutomer št. ev. 004/62 z dne 3/8-1962 izdajamo

O D L O Ž B A

1. Opekarni Ljutomer se dovoljuje spreminbo imena (firme) tako, da se ta oddelej imeni: Industrijsko podjetje gradbenega materiala in gradbeništva "INGRAD" Ljutomer.
okrajšano: "INGRAD" Ljutomer.
2. Sprememba imena /firme/ se mora prijaviti v 15 dneh od dneva prejema te odločbe Okrožnemu gospodarskemu sodišču v Mariboru za vpis v register gospodarskih organizacij.

O b r a z l o ž i t e v

Opekarna Ljutomer je z vlogo št. 004/62 z dne 5/8-1962 predložila zahtevek, da mu dovoli spreminiti označbenja firme v novo navedeno v dispozitivu, ker je belavski svet podjetja na svojem zasedanju dne 25/7-1962 z osiroma na pripojitev gradbenega podjetja "hemont", ter v zvezi z izvedbo novega procesa proizvodnje in posredskimi dejavnostmi, sprejel sklep o spremembi firme.

Ker je bilo ugotovljeno, da je zahtevek predložitelja upravičen mu je bilo ugodano.

Ipak o priložbi: -oper to odločbo je dovoljena pritožba v 15 dneh od dneva prejema na OLO M. Ousta. Pritožbo je vložiti pri občinskem LO Ljutomer kolikavno z din 200.- po t. št. 5 ZUP.

Takos za odločbo v znesku din 20.- po t. št. 1 in 7 Zakona o upravnih taksah je plačana v solistih, ki so nalepljeni in po prejetju uničeni na vlagi.

Številka: 02-29/62-3
Datum: 10/8-1962

račelnik
oddelka za gospod. in finančne
v. r. Marija Zarkreb l. r.

VRATITI:

1. Opekarna Ljutomer 3 x .

PREJETA V TOČKI

1962-1966
Khalj

Odločba o preimenovanju opekarnice, 1962⁴⁵

Čeprav je bilo na tržišču veliko povpraševanja po opečnih izdelkih, pa v Pomurju zaradi razdrobljenosti opekarske industrije, katere posledica je bila nezadostna tehnološka razvitost, večina opekarn ni bila konkurenčna (produktivnost, akumulacija kapitala, plače, pogoji dela). Kljub postopni modernizaciji je bilo veliko nestalne delovne sile, ki je iskala zaslužek v drugih dejavnostih.

Obrat opekarne v Ljutomeru, leta 1967⁴⁶

⁴⁶ Vestnik, 10. 8. 1967, št. 31.

Ob koncu 60. let se proizvodnja opeke ni več povečevala, enota lahkega gradbenega materiala in končnih izdelkov pa je pridobivala na pomenu, še posebej po obnovi obrata po velikem požaru leta 1971, ko je pogorel večji del tovarne in del sušilnice opekarnar.⁴⁷

1970 so se v Imgradu zaposlili delavci leta 1969 ukinjenega rudnika rjavega premoga v Presiki, ki ni imel pogojev za nadaljnji razvoj zaradi nerentabilnosti in možnosti prodaje na tržišču (mali izkop, nizke zaloge in tanki sloji premoga). Leta 1972 so se nato nekdanji delavci premogovnika z vodstvom osamosvojili in ustanovili Proizvodno gradbeno podjetje (PGP) Ljutomer. Proizvodnjo opeke so v obratu opekarnar, v okviru Industrijskega podjetja gradbenega materiala in gradbeništva Imgrad, leta 1974 dokončno opustili.⁴⁸ Tako je prenehala poslovati opekarnar, ki je bila več kot stoletje del industrijske dejavnosti in tradicije Ljutomera, v kateri je našlo zaposlitev veliko domačinov.

Požar v Imgradu, 1971

⁴⁷ Vestnik, 15. 7. 1971, št. 28.

⁴⁸ Alenčica Studnička, *Gospodarstvo Občine Ljutomer od leta 1945–1960*, Zgodovinski listi, št. 1, 2002.

Hranilnice, posojilnice in posojilna društva na Apaškem polju pred drugo svetovno vojno

Uvod

Razvoj in nastanek denarnih zavodov je najbolj pogojen z razvojem nastajajočega liberalnega in tržnega gospodarstva.¹ Izmed denarnih zavodov so se na Slovenskem najprej razvile regulativne hranilnice. Osnovna naloga teh hranilnic je bila navajati ljudi na varčevanje ter nuditi posojila po nizki obrestni meri.² Na širšem območju je od leta 1862 kot prva v Radkersburgu delovala nemška hranilnica Sparkasse.³ Ko še ni bilo posojilnic, so bili ljudje odvisni od nekaterih denarnih mogotcev, ki so mnogokrat nekontrolirano izkoriščali z pretirano visoko obrestno mero. Z ustanovitvijo posojilnic so ta združenja bolj gledala na koristi svojih članov, npr. z nizkimi obrestnimi merami.⁴ Formalna pot za dobo denarnih zadrug je bila postavljena s sprejetjem avstrijskega združnega Zakona o pridobitnih in gospodarskih zadrukah z dne 9. 4. 1873, ki je definiral zadrugo kot združbo odprtega tipa z določenim številom članov, ki so s svojim delom prispevali h gospodarskemu razvoju. Od začetka so se ustanovljale le zadruge po sistemu Schulze-

1 Najstarejša gospodarska združenja, ki so sicer imela značaj, vendar ne pravne oblike zadrug, so bile planšarske ter mlekarke zadruge na avstrijskem Tirolskem. Več: Zgodovina, razvoj in stanje združništva v Avstriji, Zadruga, Glasilo zadružne zveze Celje, Celje z dne 1. 9. 1907, str. 169.

2 Več: <http://www.arhiv-ptuj.si/objave/Ostale publikacije/denarni zavodi>. Regulativne hranilnice so ustanovljala politična oblastva (občine, okraji, dežele), da bi si zagotovila kreditni vir za uresničevanje svojih nalog, za katere niso zadostovala sprotna sredstva. Prva v Sloveniji je bila ustanovljena Kranjska hranilnica Ljubljana leta 1820.

3 V sodni register je bila 29. 12. 1891 vpisana tudi Posojilnica v Gornji Radgoni kot zadruga z neomejeno zavezo, ki je začela poslovati leta 1892. Zadruga je imela namen prejemati denar, hranilne vloge na obresti, si pridobivati denarna sredstva s svojo združnino, kreditom in dajati posojila. Tako: Franc Kuzmič, Zgodovinski pregled bančništva v Pomurju, objavljeno na <http://www.pok-muzej-ms.si/?jezik=slo&vsebina=dok&id=502>.

4 Socialni pomen posojilnic je bil, da preskrbujejo cenovno ugodna posojila, pospešujejo varčnost med manj premožnimi, delujejo med člani složno, pospešujejo njihovo gospodarsko rast ...

-Delitsch, šele okoli leta 1890 je dokončno prodrli Rafajajznov sistem z nizkimi deleži, neomejenim jamstvom in ožjim poslovnim območjem.⁵ Temu je sledil Zakon o reviziji pridobitnih in gospodarskih zadrug iz leta 1903, ki je predpisal revizijo zadrug vsaki dve leti. Za nadaljnji razvoj je prav tako pomemben Zakon o gospodarskih družbah, ki je bil sprejet leta 1937⁶ in je pomenil dokončen odmik od nekaterih določil avstrijskega zakona iz leta 1873 in je zadrugo definiral kot združbo nedoločenega števila zadrušnikov s spremenljivim številom poslovnih deležev. Kreditnim zadrugam je omogočal, da so smele najemati kredite in sprejemati hranilne vloge tudi od nečlanov.⁷ Zanimivo je, da so tovrstne finančne zadruge imele zraven tega tudi določene naloge v zvezi s kmetijsko dejavnostjo (npr. posredovanje kmetijskih proizvodov za zadrušnike idr.).

Med drugo svetovno vojno so namesto hranilnic, posojilnic in posojilnih društev (ki so bile ukinjene)⁸ delovale Raiffeisnove blagajne. Le-ti sta bili tudi v Apačah (Abstal) in v Stogovcih (Miethsdorf).

⁵ *Zgodovina, razvoj in stanje zadružništva v Avstriji, Zadruga, Glasilo zadružne zveze Celje, Celje z dne 1. 9. 1907, str. 169.*

⁶ *Službeni list Kraljevske banke uprave Dravske banovine, z dne 9. 10. 1937.*

⁷ *Več: Slavica Tovšak, Sledovi zadružnega delovanja v gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor, v Sveta Ana skozi čas: zbornik Občine Sveta Ana, Maribor, 2009, str. 283.*

⁸ *Več: Dušan Ščap, Arhivsko gradivo – ukinjena društva, organizacije in združenja, za Apaško območje, v letih 1941–1942, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2012, str. 43–49.*

Oglas za Raiffeisen blagajne za Spodnjo Štajersko leta 1941 (Abstal in Miethsdorf).⁹

Zaradi novega družbenega sistema so vse tovrstne zadruge (hranilnice, posojilnice in posojilna društva) prešle v likvidacijo na podlagi 1. člena Uredbe o likvidaciji kreditnih zadrug in so prenehale delovati¹⁰ večinoma v letih 1946–47 ne glede na to, če so bile ustanovljene v skladu s prejšnjimi veljavnimi predpisi.

9 Štajerski gospodar, z dne 25. 12. 1941, str. 16.

10 Uradni list LRS, št. 16, z dne 17. 4. 1947. Z odločbo Ministrstva za finance LRS z dne 24. 4. 1947 je bil na podlagi Uredbe o likvidaciji kreditnih zadrug z dne 17. 4. istega leta imenovan Odbor za likvidacijo kreditnih zadrug v Ljubljani. Člane odbora je imenoval minister za finance. Za lažje in bolj sistematično delo so bili ustanovljeni področni odseki Odbora za likvidacijo kreditnih zadrug, t. i. poverjenišтва. Poverjenišтва Komisije so imela nalogo, da zbirajo in posredujejo podatke o uslužbencih, premoženjskem stanju in poslovanju kreditnih zadrug svojega delokroga z namenom likvidacije zadrug. Komisija za likvidacijo kreditnih zadrug je bila pravni naslednik vseh kreditnih zadrug v likvidaciji. Konec septembra 1948 je mariborsko poverjenišтво prevzelo še posle Poverjenišтва za Gornjo Radgono. Pri večini kreditnih zadrug mariborskega okoliša je bil vpis razpusta v register opravljen septembra 1947, postopek likvidacije pa je bil dokončan z izbrisom iz registra leta 1955. Več: Pokrajinski arhiv Maribor SI_PAM/0452.

Likvidacija nekaterih denarnih zavodov. Šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko je po svojem pooblaščenju za denarna zavode odredil, naj se likvidirajo naslednji denarni zavodi na Spodnjem Štajerskem: Hranilnice in posojilnice v Št. Janžu na Dolenjskem, v Št. Juriju pod Kumom, v Bučki, v Boštanju, v Cerkljah ob Krki, v Leskovcu, v Rakí, v Apačah, Cvenu, na Ščavnici, v Mali Nedelji, Veržeju, Žepovcih, Radencih; dalje Kmečka hranilnica in posojilnica v Št. Janžu na Dolenjskem, Okrajna posojilnica Krško, Posojilnica Križevci, Okrajna posojilnica Ljutomer, Posojilnica Lokavec, Viničarska kreditna zadruga Ljutomer, Posojilnica in hranilnica Apače. Za likvidatorja je bila imenovana Zveza poljedelskih zadrug-rajfajzovk Súdmarke v Gradcu.

Vir: Slovenec, z dne 27. 2. 1943, str. 4.

Ustanavljanje in statusne spremembe hranilnic in posojilnic na osnovi pravil zadrug na območju Apaškega polja v 20. letih prejšnjega stoletja¹¹

Hranilnice in posojilnice so bile najpogostejše oblike zadružnega delovanja konec 19. stoletja in v začetku 20. stoletja, ki so se ukvarjale predvsem s finančnimi zadevami svojih članov.

Iz časopisnega članka¹² izhaja, da je do priključitve Kraljevini SHS in še nekaj let po v Apaški dolini delovalo 5 Raifajznovih poslovalnic (Apače, Črnci, Žepovci, Stogovci in Lokavci). Vse so bile vpete v zvezno združenje v Gradcu. Po priključitvi območja k SHS je avstrijska vlada naročila tem hranilnicam, da zamrznejo vlaganja jugoslovanskih vlagateljev. Nadaljnje delovanje teh hranilnic je bilo tako oteženo. Šele leta 1925 je prišlo do poplačila zaostalih terjatev s strani Avstrije. V Apačah sta v obdobju nekaj mesecev leta 1923 bila ustanovljena kar dva denarna zavoda: eden, ki so ga

¹¹ V zapisih uporabljam originalno verzijo zapisov jezika tedanjega časa (imena, priimki ...). Dušan Ščap, *Apaška dolina v uradnih listih med leti 1921–1924*, Glasilo Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2013, str. 88–102. Dušan Ščap, *Evidentirani dogodki v službenih listih za Apaško kotlino v obdobju 1930–1941*, Zbornik Soboškega Muzeja 18–19, Murska Sobota, 2012, str. 147–172.

¹² *Marburger Zeitung*, z dne 18. 9. 1925, str. 4.

ustanovili kmetje nemške, in en denarni zavod, ki so ga ustanovili kmetje slovenske narodnosti.¹³ Trenja nazorno prikazuje članek iz slovenskega časopisa:¹⁴ »Osnovali smo v Apačah hranilnico in posojilnico, v kateri mislimo delati Slovenci in Nemci skupaj, in kaj se je zgodilo! Velenemci in naši po številu mali slabostojneži so poslali k nam delat prepir enega tudi „narodnjaka“ z imenom Ivan Sedonja, posestnika in gerenta v Žepovcih, da bi razbili našo posojilnico.« Po dodelitvi Apaške doline leta 1919 Kraljevini SHS so predvsem v prvih letih po uveljavitvi St. Germanske pogodbe bila določena trenja med prebivalci slovenske in nemške narodnosti v Apaški kotlini. Tako se je npr. spremenil uradni jezik, ki je bil prioritetno slovenski ter vpliv sprememb v javno političnem življenju območja in v šolstvu.¹⁵ Prav tako je razvidno, da so bili člani vseh teh zadrug večinoma posestniki (kmetje) teh ožjih območjih.

- a) *Hranilnica in posojilnica v Apačah, registrirana zadruga z neomejeno zavezo (Spar- und Vorschusskassenverein in Apače, registrierte Genossenschaft mit unbeschränkter Haftung)*

Hranilnica in posojilnica v Apačah, registrirana zadruga z neomejeno zavezo (Spar- und Vorschusskassenverein in Apače, registrierte Genossenschaft mit unbeschränkter Haftung) je bila uradno registrirana v Mariboru, dne 25. 1. 1923.¹⁶

Zadruga je imela naslednje naloge: 1. sprejemala in obrestovala je hranilne vloge in vloge v tekočem računu; 2. si pridobivala s svojim združnim kreditom nadaljnja denarna sredstva, kolikor so bila potrebna za doseg združnega smotra; 3. dajala članom posojila; 4. oskrbovala članom inkaso, pospeševala varčnost med člani s poučnimi shodi, predavanji, z izdajanjem primernih navodil itd.

Združna pogodba je bila sprejeta dne 8. 11. 1922. Deleži so bili dvojni, sicer glavni po 100 kron in opravljeni po 20 kron; vsaj en delež je bilo po-

13 Več: Jože Rogan, *Razvoj denarništva v Občini Gornja Radgona, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, letnik II, št. 1, 1995, str. 55 in nasl.*

14 Več: *Slovenski gospodar, z dne 11. 1. 1923, str. 3.*

15 Več: Dušan Ščap, *Dodelitev Apaške doline Kraljevini SHS 1919–1920, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2011, str. 128 in nasl. ter Dušan Ščap, Apaška dolina v uradnih listih med leti 1921–1924, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2013, str. 88–102.*

16 *Združni register I, Murska Sobota, str. 43–45; SI_PAM/645/002/00479.*

trebno plačati takoj ob vstopu v članstvo zadruga. Oznanila so se izvrševala z nabitkom na zadružni deski v Apačah. Načelnništvo je bilo sestavljeno iz 7 zadružnikov. Člani načelnništva so bili: Gustav Novak, posestnik v Drob-tincih št. 6; Karel Trettnak, posestnik v Konjišču št. 14; Janez Klemenčič – načelnik, posestnik v Apačah št. 35; Viktor Jarc, posestnik v Apačah št. 2; Ivan Tratnik, posestnik v Črncih št. 19; Alojzij Pircher, posestnik v Žibercih št. 10; Franc Peterka, posestnik v Apačah št. 30. Pravico zastopati zadrugo sta imela skupno po dva člana načelnništva. Besedilo firme sta podpisovala skupno po dva člana načelnništva.¹⁷

V letu 1926 je bila sprejeta sprememba pri zastopnikih. Izbrisali so se člani načelnništva: Gustav Novak, Alojzij Pircher in Viktor Stare. Vpisala pa sta se novoizvoljena člana načelnništva: Alojzij Jančar, posestnik v Apačah št. 68, in Friedrich Ridler, posestnik v Grabah št. 24 (Maribor, dne 26. marca 1926).¹⁸ Prav tako je bila sprememba po sklepu občnega zbora z dne 10. aprila 1927, ko so se spremenila zadružna pravila v § 28. Načelnništvo je sestalo odslej iz petih zadružnikov. Izbrisal se je dosedanji član načelnništva Karel Trettnak (Maribor, dne 17. junija 1927).¹⁹ Po sklepu z dne 6. 8. 1931 je bil razrešen Franc Peterka, izvoljena pa Anton Ščap, posestnik v Žepovcih št. 8, in Aleksander Vrečič, posestnik v Apačah št. 54. S sklepom z dne 6. 9. 1934 je bil razrešen Alojz Jančar.²⁰ Nadaljnje objave niso bile več uradno zaznamovane.

Zadruga je imela svoje poslovne prostore v privatni hiši Janeza Klemenčiča, ki je bil istočasno tudi načelnik. Iz zapisnika likvidacijske komisije z dne 24. 7. 1946 je razbrati, da je bila Hranilnica in posojilnica v Apačah leta 1941 oz. leta 1943 s strani okupatorja poslana v likvidacijo in je posle prevzela novoustanovljena Rajfajznovka v Apačah.

¹⁷ Kraljevina SHS, Uradni list Pokrajinske uprave za Slovenijo, z dne 12. 2. 1923, str. 107.

¹⁸ Kraljevina SHS, Uradni list Ljubljanske in Mariborske oblasti, z dne 10. 4. 1926, str. 207.

¹⁹ Kraljevina SHS, Uradni list Ljubljanske in Mariborske oblasti, z dne 21. 7. 1927, str. 502.

²⁰ Zadružni register za okraj Murska Sobota – PA Maribor.

Amtliche

Bekanntmachungen

Der Chef der Zivilverwaltung in der Untersteiermark
Der Beauftragte für Geld- und Kreditinstitute

Abwicklerbestellung

Auf Grund des § 6 der Verordnung über Geld- und Kreditinstitute vom 19. Mai 1941, VO u. ABl. des C. d. Z. in der Untersteiermark vom 20. Mai 1941 Nr. 15, haben folgende Kreditgenossenschaften abzuwickeln, bzw. zu liquidieren:

Spar- und Darlehenskasse Johannstal — Hranilnica in posojilnica St. Janž na Dolenjskem;

Bauern-Spar- und Darlehenskasse Johannstal — Kmečka hranilnica in posojilnica St. Janž na Dolenjskem;

Spar- und Darlehenskasse St. Georgen unter Kumberg — Hranilnica in posojilnica St. Jurij pod Kumom;

Spar- und Darlehenskasse Radolstele — Hranilnica in posojilnica Bučkar;

Spar- und Darlehenskasse Sawenstein — Hranilnica in posojilnica Boštanj;

Spar- und Darlehenskasse Zirkle — Hranilnica in posojilnica Cerklje ob Krki;

Spar- und Darlehenskasse Haselbach — Hranilnica in posojilnica Leskovec;

Spar- und Darlehenskasse Arch — Hranilnica in posojilnica Rakar;

Bezirksdarlehenskasse Gurkfeld — Okrajna posojilnica Krško;

Spar- und Darlehenskasse Abstal — Hranilnica in posojilnica Apače;

Spar- und Darlehenskasse Zween — Hranilnica in posojilnica Cven;

Spar- und Darlehenskasse St. Georgen an der Steina — Hranilnica in posojilnica na Ščavnici;

Darlehenskasse Kreuzdorf — Posojilnica Križevci;

Bezirksdarlehenskasse Luttenberg — Okrajna posojilnica Ljutomer;

Spar- und Darlehenskasse Kleinsonntag — Hranilnica in posojilnica Mala Nedelja;

Darlehenskasse Lugatz — Posojilnica Lokavec;

Spar- und Darlehenskasse Wernsee — Hranilnica in posojilnica Verzej;

Spar- und Darlehenskasse Schnöplendorf — Hranilnica in posojilnica Zepovec;

Winer Kreditgenossenschaft Luttenberg — Vinčarska kreditna zadruga Ljutomer;

Darlehens- und Sparkasse Abstal — Posojilnica in hranilnica Apače;

Spar- und Darlehenskasse Bad Radena — Hranilnica in posojilnica Radenci.

Als Abwickler wurde der Verband der südmärkischen landwirtschaftlichen Genossenschaften Raiffeisen in Graz, Kaiserfeldgasse 5/III bestellt. Derselbe ist beauftragt, die für die Abwicklung notwendigen Erklärungen mit rechtsverbindlicher Wirkung gerichtlich oder außergerichtlich abzugeben.

Die Firmazeichnung wird in der Weise erfolgen, daß zu dem von wem immer vorgezeichneten oder vorgedruckten Firmenwortlaut der abwickelnden Genossenschaft der Verband seine firmenmäßige Fortführung durch Voraussetzen der Worte »Der Abwickler« beifügt.

235-k

Vir: Marburger Zeitung, 23. 2. 1943, str. 8.

Po koncu druge svetovne vojne je inventar prevzel Krajevni ljudski odbor v Apačah.²¹ Leta 1945 je predvojna Hranilnica in posojilnica v Apačah nadaljevala z delom in je tako imela na dan 31. 12. 1945 naslednjo bilanco²² (nato likvidirana v letu 1947 ter dokončno izbrisana 22. 6. 1955):

	Aktiva	Pasiva
Privilegirana agrarna banka Beograd	2.767,46	
Vrednostni papirji	1.500,00	
3 % obresti nelikvidnih anuitet	340,35	
Zadružna zveza – posojilo		3.296,00
Rezervni sklad		1.311,81
	4.607,81	4.607,81

Tabela 1: Bilanca za leto 1945.

- b) *Posojilnica in hranilnica za Apačko kotlino v Apačah, registrirana zadruga z neomejeno zavezo (Vorschuss und Sparverein für das Apačerbecken in Apače, registrierte Genossenschaft mit unbeschränkter Haftung)*

Posojilnica in hranilnica za Apačko kotlino v Apačah, registrirana zadruga z neomejeno zavezo (Vorschuss und Sparverein für das Apačerbecken in Apače, registrierte Genossenschaft mit unbeschränkter Haftung) je bila uradno registrirana v Mariboru dne 22. 3. 1923.²³

Zadruga je imela namen po vzajemnem kreditu pomagati zadružnikom pri gospodarstvu in obrti s posojili proti primerno nizkim obrestim.

Zadružna pogodba je bila sprejeta dne 29. januarja 1923 in dodatna pogodba dne 11. marca 1923. Opravilni delež je znašal 10 din in je moral biti plačan ob pristopu. Načelništvo je bilo sestavljeno iz 13 zadružnikov. Člani načelništva so bili: Hinko Mathes, oskrbnik (posestva Freudenau) v Črncih; Anton Propst, veleposestnik v Podgorju; dr. Leopold Potzinger, župnik v Apačah; Karel Fürst, veleposestnik v Apačah; Franc Žlaber,

21 Arhiv za Hranilnico in posojilnico Apače – PA Maribor.

22 Jože Rogan, *Razvoj denarništva v Občini Gornja Radgona (nadaljevanje)*, *Glasi-
lo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, letnik II, št. 1, 1995, str. 55–56.*

23 *Zadružni register I, Murska Sobota, str. 43–45; SI_PAM 645/002/00529.*

posestnik in župan v Nasovi; Ivan Waltersdorfer, veleposestnik v Apačah; Matija Tschernschetsch, posestnik v Nasovi; Franc Krobath, veleposestnik v Segovcih; Tomaž Simentschitsch, posestnik v Lutvercih št. 10; Anton Taschner, posestnik v Lutvercih; Franc Zemljíč, posestnik v Lešanah; Anton Semlitsch, posestnik v Žibercih; Karel Trettnak, posestnik v Konjišču. Firma sta podpisovala skupno dva člana načelníštva tako, da sta se podpisala pod njeno napisano ali s pečatom odtisnjeno besedilo. Razglasitve so se izvrševale z objavami v »Uradnem listu« in z razglasom pri cerkvi v Apačah. Vabilo na občni zbor je moralo biti razglašeno vselej vsaj 8 dni prej ter je moralo navajati kraj, dan, uro in dnevni red občnega zbora.²⁴

Sprememba pri Posojilnici in hranilnici za Apačko kotlino v Apačah, registrovana zadruga z neomejeno zavezo (Maribor, dne 20. decembra 1924). Izbrisali so se člani načelníštva: Hinko Mattes, dr. Leopold Potzinger, Karel Trettnak in Anton Semlitsch. Vpisali pa so se novoizvoljeni člani načelníštva: Franc Wresnig iz Plitvice, Jožef Luttenberger iz Segovcev, Karel Tschiggert in Ivan Kreiner, oba iz Apač.²⁵ Izbrisali so se člani načelníštva: Anton Taschner, Franc Zlaber, Ivan Krainer in Franc Semlitsch. Vpisali pa so se novoizvoljeni člani načelníštva: Alojzij Kranzelbinder, posestnik v Apačah št. 6; Ivan Kranzelbinder, posestnik v Lutvercih št. 11; Mihael Koller, posestnik v Žepovcih št. 47; Franc Priessnig, posestnik v Segovcih št. 4 (Maribor, dne 15. aprila 1926).²⁶ Na občnem zboru dne 21. julija 1929 so se spremenila zadružna pravila v § 6, 14, 32 in 40 (Maribor, dne 8. avgusta 1929, Firm. 753/29 – Zadr. II 114/7.).²⁷ S sklepom z dne 12. 6. 1930 sta bila razrešena Franc Krobath in Jožef Luttenberger, novoizvoljena pa sta bila Franc Tropenauer, posestnik v Lešanah, in Franc Rumpler, posestnik v Žibercih.²⁸

24 Kraljevina SHS, Uradni list Pokrajinske uprave za Slovenijo, z dne 12. 4. 1923, str. 238.

25 Kraljevina SHS, Uradni list Ljubljanske in Mariborske oblasti, z dne 24. 1. 1925, str. 39.

26 Kraljevina SHS, Uradni list Ljubljanske in Mariborske oblasti, z dne 15. 5. 1926, str. 310.

27 Kraljevina SHS, Uradni list Ljubljanske in Mariborske oblasti, z dne 3. 9. 1929, str. 695.

28 Tako: Jože Rogan, Razvoj denarníštva v Občini Gornja Radgona (nadaljevanje), Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, letnik II, št. 1, 1995, str. 58.

Amortizacija. Na prošnjo Ivana Geislerja, posestnikovega sina v Črncih št. 29, se je uvedlo postopanje za amortizacijo hranilne knjižice Posojilnice in hranilnice za Apaško kotlino v Apačah št. 233 z vlogo 5250 din, ki jo je prosilec izgubil. Imetnika te hranilne knjižice se je pozvalo, naj uveljavi svoje pravice v šestih mesecih od tega dne, ker bi se sicer po tem roku izreklo, da je hranilna knjižica brez moči (Okrajno sodišče v Gornji Radgoni, oddelek I, dne 4. oktobra 1929).²⁹

Občni zbori. Zanimivo je, da so bili občni zbori v tem obdobju (1925–1929) vedno na isti datum 25. marca, in sicer v gostilni Karla Fürsta v Apačah. Primer vabila (oznanila) občnega zbora iz uradnega lista: »V sredo, dne 25. marca 1925, ob petnajstih (ob treh popoldne) bo v gostilni Karla Fürsta v Apačah občni zbor Posojilnice in hranilnice za Apaško kotlino v Apačah, r. z. z. n. z., Vorschuss and Sparverein für das Apačerbeeken in Apače, r. G. m. n. H.

Dnevni red: 1. Potrditev zapisnika o občnem zboru lanskega leta. 2. Poročilo o delovanju. 3. Sklep o ureditvi blagovne zaloge. 4. Določitev obrestne mere. 5. Sprejem članov. 6. Izstop članov. 7. Razno. Če ta občni zbor ob navedenem času ne bi bil sklepčen, se bo vršil uro kasneje na istem mestu in z istim dnevnim redom drug občni zbor, ki bo sklepal veljavno, ne glede na število navzočnih članov. Odbor.«³⁰

Izredni občni zbor.³¹ V nedeljo, dne 21. julija 1929, ob pol desetih je imela Posojilnica in hranilnica za Apaško kotlino v Apačah, registrovana zadruha z neomejeno zavezo (Vorschuss und Sparverein für das Apačebeeken in Apače, registrierte Genossenschaft mit unbeschränkter Haftung) v gostilni Karla Fürsta v Apačah izredni občni zbor.

Dnevni red: »1. Potrditev zapisnika o zadnjem rednem občnem zboru z dne 1. aprila 1929. 2. Sprememba združnih pravil. 3. Razno. Če bi ta občni zbor ob napovedani uri ne bil sklepčen, se bo vršil drug občni zbor eno uro pozneje na istem prostoru ob vsakem številu članov.«

29 Kraljevina SHS, Uradni list Ljubljanske in Mariborske oblasti, z dne 17. 10. 1929, str. 792.

30 Kraljevina SHS, Uradni list Ljubljanske in Mariborske oblasti, z dne 18. 3. 1925, str. 156.

31 Kraljevina SHS, Uradni list Ljubljanske in Mariborske oblasti, z dne 12. 7. 1929, str. 560.

V Apačah, dne 7. julija 1929. Za zadrugo: Wresnig Franc s. r. in Fürst Karel s. r.

V vseh teh letih so bili poslovni prostori Posojilnice in hranilnice v hiši gostilničarja Karla Fürsta (danes kot t. i. spodnja gostilna).³²

Z dnem 28. 4. 1932 se je izbrisal dosedanji član načelstva Fürst Karel, vpisal pa novoizvoljeni član načelstva g. Franc Kolleritsch, posestnik in veletrgovec v Apačah št. 22 (Okrožno kot trgovinsko sodišče v Mariboru, odd. III, dne 28. aprila 1932).³³ Z dnem 9. 6. 1932 so se spremenila Zadružna pravila v § 16, 36 in 44 (Okrožno kot trgovinsko sodišče v Mariboru, dne 9. junija 1932).³⁴ Z dnem 29. 3. 1934 se je izbrisal dosedanji član načelstva Tschiggerl Karol, vpisal pa novoizvoljeni član načelstva Taschner Jožef, posestnik na Plitvici št. 24 (Okrožno kot trgovsko sodišče v Mariboru, dne 29. marca 1934).³⁵

Kmetijsko ministrstvo je z odlokom dne 2. novembra 1935 na osnovi Uredbe o zaščiti kmetijskih kreditnih zadrug in njihovih zvez z dne 23. novembra 1935 dovolilo zadrugi Posojilnica in hranilnica za Apačko kotlino v Apačah, registrirana zadruga z neomejeno zavezo: »1. Odlog plačil za dobo 5 let, računajoč od 9. januarja 1934. Odlog velja za dolgove, nastale do 20. decembra 1933. 2. Obrestna mera za stare vloge se odreja na 3 % bruto, računajoč od 1. januarja 1935.«³⁶

Zaznamovala se je rešitev ministrstva za kmetijstvo z dne 8. marca 1938, s katero se je zadrugi dovolil odlog plačil za dobo šestih let (Okrožno kot trgovsko sodišče v Mariboru, odd. III, dne 28. julija 1938).³⁷

32 Iz pisnega podatka izhaja, da je imela posojilnica 369 članov, 1.493.352 din hranilnih vlog in 141.708 din rezervnega sklada. V humanitarne namene je prav tako darovala 12.350 din. Tako: Fran Trček, *Zadružni zbornik (izdan ob stoletnici rojstva Mihe Vošnjaka)*, Zveza slovenskih zadrug, Ljubljana, 1937, str. 85.

33 Službeni list Kraljevske banke uprave Dravske banovine, z dne 28. 5. 1932, str. 278.

34 Službeni list Kraljevske banke uprave Dravske banovine, z dne 18. 6. 1932, str. 315.

35 Službeni list Kraljevske banke uprave Dravske banovine, z dne 11. 4. 1934, str. 141.

36 Službeni list Kraljevske banke uprave Dravske banovine, z dne 4. 12. 1935, str. 512.

37 Službeni list Kraljevske banke uprave Dravske banovine, z dne 10. 8. 1938, str. 354.

Izbrisal se je dosedanji član načelstva Simenčič Tomaž, vpisal pa se je novoizvoljeni član načelstva Rumplet Jožef, posestnik v Konjišču št. 5 (Okrožno kot trgovsko sodišče v Mariboru, dne 9. aprila 1936).³⁸

Na redni skupščini dne 17. decembra 1939 (uradno vpisana 1. 2. 1940) so bila sprejeta nova pravila v smislu Zakona o gospodarskih zadrugah z dne 11. septembra 1937, na katerih je zadruga odslej temeljila.

Besedilo odslej: Posojilnica za Apačko kotlino v Apačah, zadruga z neomejenim jamstvom.

Zadruga je imela namen pospeševati gospodarske koristi svojih združnikov, zato je: 1. sprejemala in obrestovala hranilne vloge na knjižice in na tekoči račun; 2. pridobivala nadaljnja potrebna denarna sredstva z najemanjem kredita; 3. dajala svojim združnikom kredite; 4. po potrebi po-

Hranilnica in posojilnica v Apačah
registrirana zadruga z neomejeno jamstvom.
Spar- und Vorschusskassenverein in Apače
regulirte Sparkassen mit unbeschränkter Haftung

Zadrugna knjižica.
Gosp. Peterka Michael
(stan) posestnik
Mahovci

Ker ste podpisali pristopnico dne _____
plačali pristopnico v znesku D _____ in
dela št. 68
v znesku D 25
dne 20. 5 in Vas je sprejelo načelstvo
članom zadruga v svoji seji dne _____
postali ste član zadruga s vsemi dolžnostmi in pravicami, kakor so navedene v pridejanih pravilih.
Apace, dne 20 maj 1930

Podpis člana načelstva: Janez Klavžič Podpis načelnika: Alojz Žilinc

Zadrugništvo je glavni pripomoček
gospoderako rešitev naroda

Hranilnica in posojilnica
v Apačah
in Apače
1930

Primer registriranega člana v zadrugo (Hranilnica in posojilnica v Apačah iz zadrugne knjižice iz leta 1930.

³⁸ Službeni list Kraljevske banke uprave Dravske banovine, z dne 22. 4. 1936, str. 184.

sredovala za svoje zadruţnike nabavo gospodarskih potrebščin, komisij-sko unovčevanje njihovih proizvodov in zavarovanja. Doba trajanja ni bila omejena. Poslovni deleţ je znašal 10 din in ga je bilo potrebno plačati takoj ob pristopu. Vsak zadruţnik je moral vpisati en obvezen, pri posojilih pa za vsakih 1.000 din še po en deleţ. Jamstvo zadruga je bilo neomejeno in ne-razdelno. Vsak zadruţnik je jamčil z vso svojo lastnino. Pravico zastopanja zadruga je imel upravni odbor, ki se je volil za dobo 3 let in je bil sestavljen iz 6 članov. Vsako leto jih izstopi tretjina.

Člani upravnega odbora so bili: 1. Geisler Franc, posestnik v Mahovcih št. 11; 2. Rumpler Josip, posestnik v Konjišču št. 5; 3. Ertl Alojz, posestnik in mizarski mojster v Apačah št. 37; 4. Wresnig Franc, posestnik na Plitvici št. 14; 5. Scheucher Andrej, posestnik v Nasovi št. 39; 6. Taschner Josip, posestnik na Plitvici št. 24.

Besedilo zadruga sta podpisovala po dva člana upravnega odbora ali pa en član upravnega odbora in pooblaščen nameščeneec. Oznanila je objavljalala zadruga s priobčitvijo na razglasni deski v svoji poslovalnici. Vabila na skupščine se je moralo razglasiti tudi z oklicem pred cerkvijo v Apačah. Izbrisala so se dosedanja pravila (Okroţno kot trgovsko sodišče v Murski Soboti, dne 1. februarja 1940).³⁹

Nobenih podatkov ni, kako je posojilnica poslovala med drugo svetovno vojno. Po končani vojni ni bilo mogoče najti nobenih poslovnih knjig niti inventarja. Likvidirana je bila leta 1947, dokončno izbrisana pa leta 1955.

c) Hranilnica in posojilnica v Źepovcih, registrovana zadruga z neomejeno zavezo

Hranilnica in posojilnica v Źepovcih, registrovana zadruga z neomejeno zavezo je bila vpisana v zadruţni register dne 2. 12. 1926.

Zadruga je imela namen: 1. sprejemati in obrestovati hranilne vloge in vloge v tekočem računu; 2. si pridobivati z zadruţnim kreditom nadaljnja denarna sredstva, kolikor so potrebna za dosego zadruţnega smotra; 3. dajati članom posojila; 4. oskrbovati članom inkaso; 5. pospeševati varčnost med člani s poučnimi shodi, predavanji, z izdajanjem primernih navodil itd.; 6. nakupovati poljedelske stroje itd. na lastni račun ter jih posojati članom za primerno odškodnino.

³⁹ Sluţbeni list Kraljevske banke uprave Dravske banovine, z dne 9. 3. 1940, str.

Zadružna pogodba (statut) z dne 16. septembra 1926. Opravilni delež je znašal 5 din ter se je moral plačati takoj ob pristopu. Oznanila so se izvrševala z nabitkom na zadružni deski v Žepovcih. Načelnštvo je bilo sestavljeno iz sedmih zadružnikov. Člani načelnštva so bili: Anton Glanz (načelnik), Ivan Mai, Anton Maier, Josip Schober, Franc Mollich, Ignacij Nagler in Josip Semlitsch – vsi posestniki v Žepovcih. Pravico zastopati zadrugo je imelo načelnštvo. Firmo sta podpisovala skupno po dva člana načelnštva tako, da sta pristavljala njenemu po komer koli napisanemu ali natisnjemu besedilu svojeručno svoja podpisa (Maribor, dne 2. decembra 1926).⁴⁰

Podatkov o spremembah članov ni. Svoje poslovne prostore je imela Posojilnica v gostilni Sedonja (danes stavba ob vaško-gasilskem domu). Poslovala je le ob nedeljah.⁴¹

Zadruga je temeljila na novih pravilih, sprejetih na skupščini dne 10. marca 1940 in usklajenim Zakonom o gospodarskih zadrugah z dne 11. septembra 1937.

Naziv odslej: Hranilnica in posojilnica v Žepovcih, zadruga z neomejenim jamstvom. Zadruga je bila ustanovljena za nedoločen čas.

Zadruga je imela namen izboljševati gospodarske razmere svojih zadružnikov s tem, da jim je priskrbela kredit po kar najbolj ugodnih pogojih. Za dosego tega namena je opravljala zadruga sledeče posle: 1. dajala svojim zadružnikom posojila; 2. širila smisel za varčnost in sprejemala od vsakogar hranilne vloge na vložne knjižice in na tekoči račun; 3. si pridobivala nadaljnja potrebna denarna sredstva s posojili; 4. nabavljala na račun svojih zadružnikov potrebna sredstva za kmetijsko proizvodnjo in sprejemala od svojih zadružnikov njihove proizvode v komisijsko prodajo; 5. posredovala za svoje zadružnike v zavarovalnih poslih.

Zadrugo je zastopal upravni odbor, ki je bil sestavljen iz 5 članov. Člani upravnega odbora so bili: 1. Schober Jožef (predsednik), 2. Lorber Anton, 3. Platzer Franc, 4. Semlitsch Jožef, 5. Bauman Franc – vsi posestniki v Žepovcih.

⁴⁰ Kraljevina SHS, Uradni list Ljubljanske in Mariborske oblasti, z dne 21. 12. 1926, str. 803.

⁴¹ Jože Rogan, str. 60.

Za zadrugo se je podpisovalo tako, da sta jo pod njeno firmo svojeručno podpisala po dva člana upravnega odbora ali en član upravnega odbora s pooblaščenim nameščencem.

Redni občni zbor ima Posojilnica in hranilnica za Apaško kotlino v Apačah 23. t. m. v gostilni Karla Fürsta v Apačah.

Vir: Jutro, z dne 21. 3. 1925, str. 6.

Poslovni delež je znašal 5 din in ga je bilo potrebno vplačati takoj ob pristopu ali v obrokih najkasneje v enem letu. Zadrugičniki jamčijo za obveznosti zadruge neomejeno z vsem svojim premoženjem in nerazdelno. Zadruga je objavljala svoje razglase na razglasni deski v svoji poslovalnici, po potrebi še na drug način. Vabila na skupščino je moralo poleg vsega objavljati v listu »Narodni gospodar« v Ljubljani (Okrožno kot trgovsko sodišče v Murski Soboti, dne 30. januarja 1941).⁴²

Likvidacijska komisija je 24. 7. 1946 po zapisniku ugotovila, da je okupator že leta 1941 prevzel vse poslovne knjige ter inventar pripeljal v Apače. Posojilnico pa je poslal v likvidacijo, njene posle je prevzela novoustanovljena Rajfajznovka v Apačah. V letu 1946 ni bilo možno najti niti poslovnih knjig niti inventarja.⁴³ Likvidirana je bila leta 1947, dokončno izbrisana pa leta 1955.

č) Hranilnica in posojilnica v Stogovcih, registrovana zadruga z neomejeno zavezo

Že na občnem zboru 28. 12. 1899 je bila pod nemškim imenom ustanovljena Raiffeisnischer Vorschussverein für die Ortsgemeinden Absberg, Seibersdorf, Graben, Rosshof und Proskersdorf (Posojilno društvo Raiffeisen za kraje Podgorje, Žiberči, Grabe, Konjišče in Drobotinci). Kot je razvidno iz arhivskega gradiva, je bil tedanji interni jezik do konca druge svetovne vojne nemščina. Leta 1926 je zadruga spremenila ime in statut, odtlej je imela sedež v Stogovcih. Leto dni pred izbruhom druge svetovne vojne je štela 151 članov. Po nemški okupaciji leta 1941 je prišlo do vnovične spremembe in tako je do osvoboditve leta 1945 zavod deloval kot Spar und Vorschusskassenverein Miethsdorf. Leta 1947 je bila zadruga likvidirana.

⁴² Službeni list Kraljevske banke uprave Dravske banovine, z dne 19. 2. 1941, str. 79.

⁴³ Jože Rogan, str. 60.

Arhivsko gradivo v Pokrajinskem arhivu Maribor: zapisniki občnih zborov 1899–1942, pravila 1928, knjige posojil 1929–1945, revizijsko poročilo 1936, računski zaključki 1936–1939, dopisi 1939–1941, letna poročila 1940–1945, bilanca 1945.⁴⁴ Hranilnica in posojilnica Stogovci (Spar und Vorschussverein in Mietsdorf-Stogovci), ukinitveni spis 1941–1942.⁴⁵

Hranilnica in posojilnica v Stogovcih, registrovana zadruga z neomejeno zavezo je bila registrirana v Mariboru dne 19. 5. 1927.⁴⁶

Zadruga je imela namen, izboljševati razmere članov v nravstvenem in gmotnem oziru, zato je: a) preskrbovala člane s posojili z zmernim obrestovanjem, z osebnimi krediti za njihovo gospodarstvo, v kolikor so bili sposobni za kredit in vredni kredita, kakor tudi po razmerju resnične potrebe; b) sprejemala hranilne vloge in dajala s tem možnost, da se nalaga na obresti denar, ki jim sicer ne donaja korist; c) preskrbovala skupno kupo-

= Odobrena zaščita. Kmetijski minister je na osnovi uredbe o zaščiti kmetijskih kreditnih zadrug dovolil zaščito naslednjim zadrugam: Posojilnici in hranilnici za Apačko kotlino v Apačah r. z. z n. z. (odlog plačil za pet let od 9. januarja t. l. dalje za obveznosti nastale do 20. decembra 1933; obrestna mera za stare vloge 3% od 1. januarja t. l.); Hranilnici in

Vir: Jutro, z dne 12. 1. 1936, str. 8.

vanje in prodajanje kmetijskih pridelkov in potrebščin ter posredovala pri kupovanju in prodajanju takih predmetov za člane po naročilu in na račun članov; d) nakupovala na lastni račun kmetijske stroje itd. ter jih posojala članom proti primernim odškodninam. Zadružna pogodba (statut) z dne 12. septembra 1926. Opravilni delež je znašal 10 din ter se je moral plačati takoj ob pristopu. Oznanila so se izvrševala z nabitkom na ožnanični deski v zadružni pisarni.

Načelnštvo je bilo sestavljeno iz desetih zadružnikov. Člani načelnštva so bili: Anton Niederl, posestnik v Grabah (načelnik); Alojzij Semlitsch, po-

⁴⁴ Pokrajinski arhiv Maribor (SI_PAM/0995).

⁴⁵ Pokrajinski arhiv Maribor (SI_PAM/0122/02805).

⁴⁶ Jutro, z dne 22. 6. 1927, str. 5.

sestnik v Podgorju št. 30 (načelnikov namestnik); Anton Propst, posestnik v Pogledu pri Drobotincih; Leopold Neubauer, posestnik v Žibercih; Henrik Taschner, posestnik v Stogovcih; Ivan Posch, posestnik v Stogovcih; Ivan Probst, posestnik v Drobotincih; Josip Marx, posestnik v Podgorju; Franc Triller, posestnik v Konjišču; Alojzij Fuchs, krojač v Drobotincih (namestnik v načelništvu). Besedilo firme sta podpisovala skupno načelnik ali njegov namestnik in en član načelništva ali namestnik (Maribor, dne 19. maja 1927).⁴⁷

Po sklepu z dne 30. 10. 1930 je bil razrešen Alojz Semlitsch, izvolil pa se je Rado Resman, šolski upravitelj v Stogovcih kot namestnik načelnika. Po sklepu občnega zbora z dne 5. 6. 1933 so se spremenila zadružna pravila v § 4, 11, 25 A a, B a, 27, 32, 52 b, i, k, 60 in 62 (Okrožno kot trgovsko sodišče v Mariboru, dne 24. decembra 1936).⁴⁸ Po sklepu z dne 22. 5. 1936 sta bila razrešena Anton Niederl in Josip Marx, izvoljena pa Franc Krobath, mlinar v Konjišču št. 12, in Vincenc Dreisiebner, posestnik v Grabah.⁴⁹

Ministrstvo za kmetijstvo je z odlokom z dne 24. julija 1936 v zvezi z Uredbo o zaščiti kmetijskih zadrug in njihovih zvez z dne 23. novembra 1934 dovolilo odlog plačila za dobo 6 let od 22. maja 1936 dalje; odlog plačila je veljal za njene dolgove, nastale do 22. maja 1936; obrestna mera za stare vloge se je odredila na 2,5 %, računajoč od 22. maja 1936 dalje (Stogovci, dne 10. avgusta 1936).⁵⁰

S sklepom z dne 14. 12. 1939 so bili razrešeni Ivan Probst, Anton Probst in Alojz Fuchs, izvoljeni pa Franc Režonja, posestnik v Vratji vasi št. 12, Feliks Wisiak, posestnik v Konjišču št. 4 in Alojz Zemljič, gostilničar v Stogovcih.⁵¹

Na redni skupščini dne 13. 5. 1940 so bila sprejeta nova pravila v smislu Zakona o gospodarskih zadrugah z dne 11. 9. 1937, na katerih je odslej zadruga temeljila.

Odslej naprej: Hranilna in posojilna zadruga v Stogovcih, zadruga z neomejenim jamstvom.

47 Kraljevina SHS, Uradni list Ljubljanske in Mariborske oblasti, z dne 17. 6. 1927, str. 422.

48 Službeni list Kraljevske banke uprave Dravske banovine, z dne 23. 1. 1937, str. 35.

49 Službeni list Kraljevske banke uprave Dravske banovine, z dne 22. 5. 1936, str. 262.

50 Službeni list Kraljevske banke uprave Dravske banovine, z dne 19. 8. 1936, str. 404.

51 Zadružni register za okraj Murska Sobota – PA Maribor.

Zadruga je imela namen pospeševati gospodarske koristi svojih zadružnikov, zato je: 1. sprejemala in obrestovala hranilne vloge na knjižice in tekoči račun; 2. pridobivala nadaljnja potrebna denarna sredstva z najemanjem kredita; 3. dajala svojim zadružnikom kredite; 4. po potrebi posredovala za svoje zadružnike nabavo gospodarskih potrebščin, komisijsko unovčevanje njihovih proizvodov in zavarovanja. Zadruga je bila ustanovljena za nedoločen čas. Poslovni delež je znašal 10 din in se je plačal takoj ob pristopu. Vsak zadružnik je jamčil z vsem svojim premoženjem in nerazdelno.

Zadrugo je zastopal upravni odbor, ki je bil sestavljen iz 6 članov zadružnikov: 1. Krobath Franc, mlinar v Konjišču št. 19; 2. Režonja Franc, posestnik v Vratji vasi; 3. Wisiak Feliks, mlinar v Konjišču št. 4; 4. Taschner Henrik, posestnik v Stogovcih; 5. Neubauer Leopold, posestnik v Žibercih; 6. Probst Ivan, posestnik v Drobincih št. 10.

Za firmo se je podpisovalo tako, da sta se pod njeno firmo svojeručno podpisala po dva člana upravnega odbora, od katerih je smel enega nadomeščati pooblaščen uslužbenec. Zadruga je razglašala svoje priobčitve na razglasni deski v svoji poslovalnici ali na drug krajevno običajni način. Vabila na skupščine je morala razglašati tudi z nabitjem vabila na razglasni deski in z razglasom pri cerkvi v Apačah (Okrožno kot trgovsko sodišče v Murski Soboti, dne 3. 10. 1940).⁵²

Za razliko od ostalih posojilnic in hranilnic je za Stogovce ohranjenih mnogo poslovnih knjig in listin, ki jih hrani Pokrajinski arhiv v Mariboru. Vse te listine je dne 16. 7. 1946 prevzel Krajevni ljudski odbor Stogovci. Kot vse ostale je bila ta zadruga likvidirana leta 1947⁵³ ter dokončno izbrisana leta 1955.

d) *Posojilnica za občino Črnci, registrovana zadruga z neomejeno zavezo (Vorschusskassen Verein für die Ortsgemeinde Črnci, registrierte Genossenschaft mit unbeschränkter Haftung)*

Posojilnica za občino Črnci, registrovana zadruga z neomejeno zavezo (Vorschusskassen Verein für die Ortsgemeinde Črnci, registrierte Genossenschaft mit unbeschränkter Haftung) je bila registrirana v Mariboru dne 23. 7. 1923. Zadruga je izboljševala gmotne in moralne razmere zadruž-

⁵² Služben list Kraljevske banke uprave Dravske banovine, z dne 30. 10. 1940, str. 618.

⁵³ Jože Rogan, str. 61–62.

nikov s posojili proti zmernim obrestim in jim omogočala osebni kredit ter jim nudila možnost varčevanja s sprejemanjem hranilnih vlog proti obrestim. Zadrुžna pogodba (statut) z dne 15. februarja 1900. Opravilni delež je znašal 10 kron, ki se je moral plačati najkasneje v 12 mesečnih obrokih. Oznanila so se izvrševala z nabitkom na zadrुžni deski v Črncih.

Načelnštvo je bilo sestavljeno iz osmih zadrुžnikov. Člani načelnštva so bili: Matija Semlitsch, Franc Deutscher, Vincenc Pammer, Anton Baumgartner, Marko Nagler, Josip Roller, Alojzij Pesslerl in Janez Deutscher – vsi posestniki v Črncih. Pravico zastopati zadrugo je imelo načelnštvo. Besedilo firme sta podpisovala skupno po dva člana načelnštva (Maribor, dne 23. julija 1923).⁵⁴

Iz vabila na občni zbor, ki ga je imela kmetijska zadruga posojilnica rafičiznovka občine Črnci r. z. z n. z. v nedeljo dne 6. oktobra 1929 ob 14. uri v občinskem uradu v Črncih, je izhajal naslednji dnevni red: 1. Sklepanje o likvidaciji zadruge. 2. Volitev treh likvidatorjev (V Črncih, dne 22. septembra 1929). Semlič Matija s. r., predsednik.⁵⁵

Kljub temu da ni preostalih evidentiranih dogodkov, je moč sklepati, da navedena posojilnica ni zaživela in je bilo leta 1929 likvidirana ter izbrisana dne 23. 1. 1930.

Ustanavljanje in statusne spremembe posojilnih društev na osnovi pravil zadrug na območju Apaškega polja

Ta društva praviloma niso bila samostojna, ker so jih ustanovljale hranilnice (lahko tudi premožnejši kmetje oz. trgovci) in so jim iz svojih sredstev dale na razpolago začetni kapital brezobrestno. Sredstva so se smela uporabljati za posojila malim trgovcem in obrtnikom, torej za kreditne posle, s katerimi se hranilnica ni hotela ali pa se po statutu ni smela ukvarjati. Kdor je želel najeti posojilo v posojilnem društvu, je moral vplačati opravilni delež (kot pristopnina oz. članarina v društvu).⁵⁶ Ta društva so se na začetku ustanovljala na osnovi pravil Rajfaiznovega sistema denarnega zavoda. Pri statusnih spremembah so nekatere zadruge v letu 1940 imele še naloge

54 Kraljevina SHS, Uradni list Pokrajinske uprave za Slovenijo, z dne 17. 8. 1923, str. 491.

55 Kraljevina SHS, Uradni list Ljubljanske in Mariborske oblasti, z dne 2. 10. 1929, str. 748.

56 Jože Rogan, Razvoj denarništva v Občini Gornja Radgona, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, letnik II, št. 2, 1995, str. 55.

pri unovčevanje vin, drugih alkoholnih in brezalkoholnih pijač zadružnih članov.

- a) *Posojilno društvo v Apačah, registrirana zadruga z neomejeno zavezo (Darlehenskassenverein in Apače, registrierte Genossenschaft mit unbeschränkter Haftung)*

Iz popisa prebivalstva izhaja, da je že leta 1900 v Apačah (tedaj Abstall) bilo evidentirano posojilno društvo na osnovi sistema Rajfaizen.⁵⁷ Ustanovljena je bila dne 23. 1. 1900.⁵⁸ Načelnstvo je sestavljalo 12 članov; prvi načelnik je bil Franz Kreiner, posestnik v Apačah. Namen je bil pomoč članom pri gospodarstvu z ugodnimi krediti; delež je bil 10 kron.⁵⁹ Kot vsako posojilno društvo je bilo tudi to likvidirano leta 1947 ter dokončno izbrisano leta 1955. Posojilno društvo v Apačah, registrirana zadruga z neomejeno zavezo (Darlehenskassenverein in Apače, registrierte Genossenschaft mit unbeschränkter Haftung) je bila registrirana v Mariboru dne 22. 8. 1929.

Zadruga je imela namen izboljševati razmere članov v npravstvenem in gmotnem oziru. Zato je: a) preskrbovala člane s posojili z zmernim obrestovanjem, z osebnimi krediti za njihovo gospodarstvo, v kolikor so bili sposobni za kredit in vredni kredita, kakor tudi po razmerju resnične potrebe; b) dajala s sprejemanjem hranilnih vlog priložnost, da nalagajo na obresti denar, ki jim sicer ne donaja nobene koristi; c) preskrbovala skupno nakupovanje in skupno prodajanje kmetijskih pridelkov in potrebščin ter posredovala pri nakupovanju in prodajanju takih predmetov za člane po naročilu in na račun članov; d) kupovala na lastni račun kmetijske stroje itd. ter jih posojala članom proti primerni odškodnini.

Zadružna pogodba (statut) z dne 8. decembra 1927. Oznanila so se izvrševala z nabitkom na oznanilni deski v zadružni pisarni. Načelnštvo je bilo sestavljeno iz osmih članov in enega namestnika. Člani načelnštva so bili: Fürst Karel, posestnik in gostilničar v Apačah (načelnik); Kranzelbinder Alojzij, posestnik v Apačah (načelnikov namestnik); Tschiggerl Karel, posestnik v Apačah; Wohner Alojzij, posestnik v Apačah; Krobath Franc, posestnik v Stegovcih; Kranzelbinder Ivan, posestnik v Lutvercih; Siment-schitsch Tomaž, posestnik v Plitvici; Črnčec Matija, posestnik v Nasovi; Sommer Anton, posestnik v Lešanah (namestnik). Pravico zastopati za-

⁵⁷ *Specialni Krajevni repertorij avstrijskih dežel, IV, Štajersko, Dunaj, 1918, str. 256.*

⁵⁸ Franc Kuzmič, <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradivo-pomurja/gradivo/seznam-dcl-org-na-obmocju-g.r>

⁵⁹ SI_PAM 645/002/00530.

drugo je imelo načelništvo. Firmo se je podpisovalo tako, da sta pristavila njenemu od kogarkoli napisanemu ali natisnjenemu besedilu svoja podpisa skupno ali načelnik (ali načelnikov namestnik) in en član načelništva ali namestnik ali pa knjigovodja in blagajnik, če je le-ta bil član in je bil vpisan njegov podpis v overovljeni obliki pri trgovinskem sodišču (Maribor, dne 22. avgusta 1929, Firm. 741/29 – Zadr. IV 59/1.).⁶⁰

Izbrisal se je dosedanji član načelstva Fürst Karl, vpisal pa novoizvoljeni nadomestni član načelstva Kreiner Ivan, posestnik v Apačah. Dosedanji član načelstva Kranzlbinder Alojz je postal načelnik in Črnčič Matija namestnik načelnika, dosedanji namestnik Sommer Anton pa je postal član načelstva (Okrožno kot trgovsko sodišče v Mariboru, dne 29. marca 1934).⁶¹ Po sklepu občnega zbora z dne 26. marca 1931 so se spremenila zadružna pravila v § 11, 26, 27, 52, 60 in 62 (Okrožno kot trgovsko sodišče v Mariboru, z dne 29. novembra 1934).⁶² Izbrisal se je dosedanji član načelstva Sommer Anton, vpisal pa novoizvoljeni, nadomestni član načelstva Lubetz Martin, posestnik v Lešanah št. 11. Dosedanji nadomestni član načelstva Kreiner Ivan je postal član načelstva. Okrožno kot trgovsko sodišče v Mariboru, dne 9. aprila 1936.⁶³ Izbrisal se je dosedanji član načelstva Simentschitsch Tomaž, vpisala pa sta se nova člana načelstva: posestnik Lubec Martin (dosedanji nadomestni član) ter Seidl Ignac, posestnik v Apačah št. 52 kot nadomestni član.⁶⁴

Na redni skupščini dne 17. decembra 1939 so bila sprejeta nova pravila v smislu Zakona o gospodarskih zadrugah z dne 11. septembra 1937, na katerih je odslej temeljila zadruga.

Besedilo odslej: Posojilno društvo v Apačah, zadruga z neomejenim jamstvom.

Zadruga je imela namen pospeševati gospodarske koristi svojih članov s tem, da je za doseg unovčevanja vin, drugih alkoholnih in brezalkoholnih pijač zadružnih članov ustanavljala in vodila gostinske obrate v Dravski banovini in drugod. Doba trajanja ni bila omejena.

60 *Kraljevina SHS, Uradni list Ljubljanske in Muriborske oblasti, z dne 7. 10. 1929, str. 761.*

61 *Službeni list Kraljevske banke uprave Dravske banovine, z dne 11. 4. 1934, str. 141.*

62 *Službeni list Kraljevske banke uprave Dravske banovine, z dne 8. 12. 1934, str. 499.*

63 *Službeni list Kraljevske banke uprave Dravske banovine, z dne 22. 4. 1936, str. 184.*

64 *Službeni list Kraljevske banke uprave Dravske banovine, z dne 4. 9. 1937, str. 375.*

Poslovni delež je znašal 10 din in se je plačal ob pristopu. Jamstvo zadruga je bilo neomejeno. Vsak zadružnik je jamčil z vso svojo lastnino. Pravico zastopanja zadruga je imel upravni odbor, ki se je voli za tri leta in je bil sestavljen iz 3 članov. Vsako leto izstopi tretjina članov.

Odlog plačil je dovolilo kmetijsko ministrstvo za zemlje zadrugam: Hranilnica in posojilnica v Slogovcih, r. z. z n. z. za 6 let od 22. maja 1936 dalje, obrestna mera 2,5% od 22. maja 1936; Po-

Vir: Slovenec, z dne 20. 8. 1936, str. 5.

Člani upravnega odbora so bili: 1. Kranclbinder Alojz, posestnik v Apačah št. 36; 2. Wohnner Alojz, posestnik v Apačah št. 5; 3. Černčič Matija, posestnik v Nasovi št. 31.

Besedilo zadruga sta podpisovala dva člana upravnega odbora ali en član upravnega odbora in po en pooblaščen nameščeneec. Oznanila je objavljala zadruga s priobčitvijo na razglasni deski v svoji poslovalnici. Vabila na skupščino se je moralo razglasiti z oklicem pred cerkvijo v Apačah. Izbrisala so se dosedanja pravila (Okrožno kot trgovsko sodišče v Murški Soboti, dne 1. februarja 1940).⁶⁵

V zapisniku z dne 24. 7. 1946 komisija za likvidacijo kreditnih zadrug ugotavlja, da je bil knjigovodja posojilnega društva Wresnig, ki je pobegnil. Temu zapisniku je bila priložena bilanca na dan 31. 12. 1945, navedena v RM in DFJ dinarjih.⁶⁶ Likvidirana je bila leta 1947 ter dokončno izbrisana leta 1955.

- b) *Vorschusskassenverein für die Ortsgemeinde Schöpfendorf, registrierte Genossenschaft mit unbeschränkter Haftung – Posojilno društvo za občino Žepovci, registrirana zadruga z neomejenim jamstvom*

⁶⁵ Službeni list Kraljevske banke uprave Dravske banovine, z dne 9. 3. 1940, str. 118.

⁶⁶ Jože Rogan, Razvoj denarništva v Občini Gornja Radgona, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, letnik II, št. 2, 1995, str. 61–62.

Obstoj tega posojilnega društva potrjuje ohranjena posojilna knjižica številka 73 z dne 18. 8. 1910,⁶⁷ kjer sta zaznamovani dve posojili članu društva. Knjižica je opremljena s stampiljko posojilnega društva Žepovci v nemškem jeziku. Iz popisa prebivalcev za leto 1900 izhaja, da je za vas Žepovci (tedaj kot Schöpfendorf) bilo že evidentirano posojilno društvo.⁶⁸ Ustanovljena je bila dne 24. 1. 1900.⁶⁹

Načelstvo je sestavljalo 6 članov. Prvi načelnik je bil Franz Semlitsch, posestnik v Žepovcih. Leta 1922 je poslovenila naziv in se vpisala v register mariborskega sodišča, a šele tedaj, ko ji je to zagrozilo z globo. Namen društva je bila pomoč članom pri gospodarstvu s krediti po zmernih obrestih; delež je bil 10 kron.⁷⁰

- c) *Vorschusskassenverein Miethsdorf, registrierte Genossenschaft mit unbeschränkter Haftung – Posojilno društvo Stogovci, registrirana zadruga z neomejenim jamstvom*

Ustanovna skupščina je bila 28. 12. 1899. Društvo je bilo ustanovljeno za vasi Seibersdorf (Žiberce), Graben (Grabe), Rosshof (Konjišče), Jauchendorf (Janhova), Absberg (Podgorje), Proskersdorf (Drobtinci) ter Miethsdorf (Stogovci). Sedež je bil v Stogovcih.

Načelstvo je sestavljalo 10 članov. Prvi načelnik je bil Anton Niederl, posestnik iz Grab; tudi drugi člani so bili Nemci. Namen je bil preskrbovanje članov s posojili po zmernih obrestih, sprejemanje hranilnih vlog, skupno kupovanje in prodajanje pridelkov, potrebščin, nabavljanje strojev; delež je bil 10 din.⁷¹ Ustanovna skupščina je med drugim sprejela statut in nekatera merila za poslovanje: najvišja hranilna vloga sme znašati 4.000 kron, najnižja pa 2 kroni; za vloge so določili 2 % obresti; krediti lahko znašajo največ 600 kron, le v izjemnih primerih več; obresti za kredite znašajo 5 %; določen je bil odpovedni rok za dvig hranilne vloge. Načelstvo je bilo sestavljeno iz 10 članov: Johann Senekovič, posestnik in trgovec iz Žiberce kot

67 Jože Rogan, *Razvoj denarništva v Občini Gornja Radgona*, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, letnik II, št. 2, 1995, str. 60.

68 *Specialni Krajevni repertorij avstrijskih dežel, IV, Štajersko, Dunaj, 1918, str. 260.*

69 Franc Kuzmič, <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/gradivo/seznam-del.-org.-na-obmocju-g.r.>

70 SI_PAM/0645/002/00575.

71 SI_PAM 645/002/00567.

načelnik; Josef Sommer, posestnik iz Drobincev kot namestnik načelnika; Franc Smied, posestnik iz Žiberca; Johann Taschner, posestnik iz Drobincev; Franc Posch, posestnik iz Drobincev; Heinrich Zemljič, posestnik iz Podgorja; Anton Russ, posestnik iz Grab; Franc Dirjitz, posestnik iz Grab; Leopold Wittmann, posestnik iz Konjišča; Anton Gselmann, posestnik in gostilničar iz Stogovcev. Alojz Svetina, nadučitelj iz Stogovcev, je bil imenovan za blagajnika in knjigovodjo. Izvoljen je bil tudi 11 članski nadzorni odbor za dobo 4 let. Posojilno društvo Stogovci je delovalo do 12. septembra 1926, ko je bilo na podlagi zakona vključeno v novoustanovljeno Hranilnico in posojilnico v Stogovcih, registrirano zadrugo z neomejenim jamstvom. Tega dne je na letno skupščino prišlo 69 od 124 članov.⁷²

- č) *Posojilno društvo za občino Črnci, registrovana zadruga z neomejeno zavezo (Vorschusskassenverein für die Ortsgemeinde Črnci registrierte Genossenschaft mit unbeschränkter Haftung)*

Kot je posredno razvidno je Posojilno društvo za občino Črnci bilo z zadržno pogodbo ustanovljeno že 15. februarja 1900. Iz dokumentov je razvidno, da je načelstvo sestavljalo 8 članov. Načelnik je bil Matija Semlitsch, posestnik iz Črncev. Namen posojilnega društva je bilo izboljšanje gospodarskih razmer članov s posojili po zmernih obrestih in sprejemanjem hranilnih vlog; delež je bil 10 kron.⁷³ Iz popisa prebivalcev za leto 1900 izhaja, da je za vas Črnci (tedaj kot Schirmdorf) bilo že evidentirano posojilno društvo na osnovi sistema Raiffaisen.⁷⁴

- d) *Posojilno društvo občine Lokavec, Rožengrund, Trate, Vratja vas, Vratji Vrh, registrovana zadruga z neomejenim poroštvom v Lokavcu (Vorschusskassen verein für die Ortsgemeinden Lugatz, Rosengrund, Wiesenbach, Trattendorf und Fratenberg, registrirana zadruga z neomejeno zavezo)*

Zadruga je pomembna za Apaško območje v tem oziru, da je bila pristojna tudi za območji Vratje vasi in Vratjega Vrha.

26. 5. 1907 so v Lokavcu, v današnji občini Sveta Ana, ustanovili Posojilno društvo za občine Lokavec, Rožengrund, Trate, Vratja vas, Vratji Vrh (Vor-

⁷² Jože Rogan, *Razvoj denarništva v Občini Gornja Radgona, Glasilo, Zgodovinsko društvo*.

Gornja Radgona, letnik II, št. 2, 1995, str. 56–57.

⁷³ SI_PAM/0645/002/00127.

⁷⁴ *Spezialni Krajevni repertorij avstrijskih dežel, IV, Štajersko, Dunaj, 1918, str. 256.*

schussverein für die Ortsgemeinden Lugatz, Rosengrund, Wiesenbach, Frattendorf, Frattenberg). Namen posojilnice je bil dajanje posojil, nabava in prodaja pridelkov za člane ter nabava strojev za izposojno po Raiffeisnovih načelih. Leta 1939 je zadruga spremenila statut in se poslej imenovala Posojilnica v Lokavcu, pošta Marija Snežna, zadruga z neomejenim jamstvom. Okupacijska oblast je zavod razpustila februarja 1944. Leta 1947 je bila dokončno likvidirana.

Arhivsko gradivo v PAM: Pravila 1907, imenik zadružnikov 1907–1940, zapisniki občnih zborov 1908–1940, dopisi 1910–1947, glavna knjiga posojil 1913–1939, letni zaključki 1940–1945.⁷⁵ Posojilnica Lokavci (Darlehenkasse in Lugatz), ukinitveni spis 1941–1942.⁷⁶

Vorschusskassen verein für die Ortsgemeinden Lugatz, Rosengrund, Wiesenbach, Trattendorf und Fratenberg, registrirana zadruga z neomejeno zavezo je bila registrirana v Mariboru dne 22. 9. 1922. Namen zadruge je bil: a) dajati članom proti zmernim obrestim denarna sredstva, potrebna za gospodarstvo in obrt; b) nakupovati in prodajati skupno deželne pridelke in potrebščine, kakor tudi posredovati pri prodaji in nakupu članom ali za člane po njih nalogu na njih račun; c) nakupovati kmetijske stroje na lastni račun ter jih posojati proti primerni odškodnini. Zadružna pogodba z dne 26. maja 1907. Opravilni delež je znašal 5 kron ter se je moral plačati takoj ali pa v 12 mesečnih obrokih. Oznanila so se izvrševala z nabitkom na zadružni deski v Lokavcih, Vratji vasi in na Tratah. Besedila firme sta podpisovala skupno po dva člana načelnštva. Pravico zastopati zadrugo je imelo načelnštvo. Vpisala se je nadaljnja sprememba § 1 zadružnih pravil in zadružna firma se je odslej glasila: Posojilno društvo občin Lokavec, Rožengrund, Trata, Vratna vas, Vratni Vrh, registrovana zadruga z neomejenim poroštvom.

Tedanji člani načelnštva so bili: Jožef Ortner, posestnik v Lokavcih; Janez Grajfoner, posestnik v Rožengruntu; Alojzij Kreiner, posestnik na Trati; Franc Leber, posestnik v Vratji vasi; Josip Gottweis, posestnik v Rožengruntu; Franc Riedl, posestnik v Lokavcih; Jožef Müller, posestnikov sin v Lokavcih (Maribor, z dne 27. septembra 1922).⁷⁷

75 Več: Pokrajinski arhiv Maribor (SI_PAM/0902).

76 Pokrajinski arhiv Maribor (SI_PAM/0122/02798).

77 Kraljevina SHS, Uradni list Pokrajinske uprave za Slovenijo, z dne 14. 10. 1922, str. 748.

Izbrisali so se dosedanji člani načelnštva: Jožef Ortner, Alojzij Kreiner, Franc Leber, Josip Gottweis, Franc Riedl in Jožef Müller. Vpisali pa so se novoizvoljeni člani načelnštva: Alojzij Senekovič, posestnik v Lokavcu (načelnik); Ignacij Semlitsch, posestnik v Lokavcu; Ferdinand Grafoner, posestnik v Rožnem gruntu; Janez Grafoner ml., posestnik v Rožnem gruntu; Frane Rajšp, posestnik v Lokavcu. Član načelnštva Janez Grafoner st., posestnik v Rožnem gruntu, je bil načelnikov namestnik (Maribor, dne 21. januarja 1926).⁷⁸ Zadruga je odslej temeljila na pravilih, celotno spremenjenih s sklepom občnega zbora z dne 31. januarja 1926. Besedilo firme odslej: Posojilno društvo občin Lokavec, Rožengrunt, Trate, Vratji Vrh in Vratja vas, registrovana zadruga z neomejenim poroštvom. Zadruga je imela namen izboljševati razmere članov v gmotnem oziru, zlasti izpodbijati varčnost ter s svojim zadružnim kreditom preskrbovati članom potrebna denarna sredstva za gospodarstvo. Zato je: a) sprejemala in obrestovala hranilne vloge, kakor tudi vloge v tekočem računu; b) si pridobivala nadaljnja denarna sredstva, kolikor so bila potrebna za dosego zadružnega smotra, s svojim zadružnim kreditom, v prvi vrsti pri Zadružni zvezi v Ljubljani; c) dajala članom posojila; č) oskrbovala članom inkaso. Opravični delež je znašal 5 din. Oznanila so se izvrševala z nabitkom v uradovalnici. Načelnštvo je bilo sestavljeno iz petih zadružnikov. Pravico zastopati zadrugo je imelo načelnštvo, ki je podpisovalo v imenu zadruge tako, da sta postavljala po dva člana pod besedilo njene firme svojeročno svoje ime (Maribor, dne 23. aprila 1926).⁷⁹

Izbrisal se je dosedanji član načelnštva Janez Grafoner, vpisal pa se je novoizvoljeni član načelnštva Franc Sober, posestnik na Tratah št. 5 (Maribor, dne 21. junija 1928).⁸⁰ Izbrisal se je dosedanji član načelnštva Grafoner Ferdinand, vpisal pa se je novoizvoljeni član načelnštva Golob Ignacij, posestnik v Lokavcu (Maribor, dne 25. julija 1929, Firm. 631/29 - Zadr. II 107/9.).⁸¹

78 Kraljevina SHS, Uradni list Ljubljanske in Mariborske oblasti, z dne 3. 2. 1926, str. 63.

79 Kraljevina SHS, Uradni list Ljubljanske in Mariborske oblasti, z dne 15. 5. 1926, str. 310.

80 Kraljevina SHS, Uradni list Ljubljanske in Mariborske oblasti, z dne 30. 7. 1928, str. 519.

81 Kraljevina SHS, Uradni list Ljubljanske in Mariborske oblasti, z dne 10. 8. 1929, str. 650.

Na skupščini dne 29. maja 1939 je zadruga sprejela nova pravila po Zakonu o gospodarskih zadrugah iz septembra 1937. Besedilo firme odslej: Posojilnica v Lokavcu p. Marija Snežna, zadruga z neomejenim jamstvom. Zadruga je imela namen izboljševati gospodarske razmere svojih zadrušnikov s tem, da jim je priskrbela kredit po kar najbolj ugodnih pogojih.

Izbrisali so se dosedanja člani načelstva: Grafoner Janez, Senekovič Alojz, Golob Ignac in Ornik Anton. Vpisali pa so se na novo izvoljeni člani upravnega odbora: Eberhardt Jožef, posestnik iz Trat št. 37; Staus Franc, posestnik iz Lokavec št. 4; Rajšp Ludvik, posestnikov sin iz Lokavec št. 47 (Okrožno kot trgovsko sodišče v Mariboru, odd. IV, dne 8. februarja 1940).⁸²

Sklep

Na apaškem območju so že zelo zgodaj začeli ustanavljati hranilnice, posojilnice oz. posojilna društva. Zanimivo je, da je bilo za takšno manjše teritorialno območje po vaseh ustanovljenih veliko denarnih zavodov na osnovi pravil zadrug. Spremembe poslovanj teh organizacij so bile najbolj opazne predvsem po prvi svetovni vojni (novo ustanovljena Kraljevina SHS) ter tudi spremenjeni način poslovanja med drugo svetovno vojno. Zagotovo so te organizacije prinesle na tem območju boljši gospodarski razvoj predvsem na kmetijskem področju, prav tako pa so skrbele za ugodnejše kreditne pogoje za prebivalce. Kljub vsemu je tudi opaziti, da so imeli navedeni denarni zavodi v tridesetih letih prejšnjega stoletja tudi likvidnostne težave, saj so večkrat prejeli odlog plačil svojih obveznosti.

82 Službeni list Kraljevske banke uprave Dravske banovine, z dne 20. 3. 1940, str. 135.

Literatura in viri

- Dušan Ščap, Apaška dolina v uradnih listih med leti 1921–1924, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2013.
- Dušan Ščap, Evidentirani dogodki v službenih listih za Apaško kotlino v obdobju 1930–1941, Zbornik Soboškega Muzeja 18–19, Murska Sobota, 2012.
- Dušan Ščap, Dodelitev Apaške doline Kraljevini SHS 1919–1920, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2011.
- Dušan Ščap, Arhivsko gradivo – ukinjena društva, organizacije in združenja, za Apaško območje, v letih 1941–1942, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2012.
- Franc Kuzmič, Zgodovinski pregled bančništva v Pomurju, objavljeno na: <http://www.pok-muzej-ms.si/?jezik=slo&vsebina=do-k&id=502>.
- Fran Trček, Zadrudni zbornik (izdan ob stoletnici rojstva Mihe Vošnjaka), Zveza slovenskih zadrug, Ljubljana, 1937.
- Jože Rogan, Razvoj denarništva v Občini Gornja Radgona, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, letnik II, št. 1, 1995.
- Jože Rogan, Razvoj denarništva v Občini Gornja Radgona, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, letnik II, št. 2, 1995.
- Pokrajinski arhiv Maribor (SI_PAM/0645/002/00127).
- Pokrajinski arhiv Maribor (SI_PAM/0452).
- Pokrajinski arhiv Maribor (SI_PAM/0645/002/00575).
- Pokrajinski arhiv Maribor (SI_PAM/0995).
- Pokrajinski arhiv Maribor (SI_PAM/0122/02805).
- Pokrajinski arhiv Maribor (SI_PAM 645/002/00530).
- Pokrajinski arhiv Maribor (SI_PAM 645/002/00567).
- Pokrajinski arhiv Maribor (SI_PAM/0902).
- Pokrajinski arhiv Maribor (SI_PAM/645/002/00479).
- Pokrajinski arhiv Maribor (SI_PAM645/002/00529).
- Pokrajinski arhiv Maribor (SI_PAM/0122/02798).
- Slavica Tovšak, Sledovi zadrudnega delovanja v gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor, v Sveta Ana skozi čas: zbornik Občine Sveta Ana, Maribor, 2009.
- Specialni Krajevni repertorij avstrijskih dežel, IV, Štajersko, Dunaj, 1918.
- Jutro, z dne 21. 3. 1925, str. 6; Jutro, z dne 12. 1. 1936, str. 8; Jutro, z dne 22. 6. 1927, str. 5.

- Marburger Zeitung, z dne 18. 9. 1925, str. 4; Marburger Zeitung, z dne 23. 2. 1943, str. 8.
- Slovenski gospodar, z dne 11. 1. 1923, str. 3.
- Štajerski gospodar, z dne 25. 12. 1941.
- Slovenec, z dne 20. 8. 1936, str. 5; Slovenec, z dne 27. 2. 1943, str. 4; Slovenec, z dne 2. 9. 1941, str. 2.
- Zadruga, Glasilo zadružne zveze Celje, Celje, z dne 1. 9. 1907.
- Zadružni register I, Murska Sobota.
- Kraljevina SHS, Uradni listi Pokrajinske uprave za Slovenijo 1922–1923.
- Kraljevina SHS, Uradni listi Ljubljanske in Mariborske oblasti 1924–1929.
- Službeni listi Kraljevske banke uprave Dravske banovine 1930–1941.
- Uradni list LRS, št. 16, z dne 17. 4. 1947.
- Franc Kuzmič, <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/gradivo/seznam-del.-org.-na-obmocju-g.r.>
- <http://www.arhiv-ptuj.si/objave/Ostale publikacije/denarni zavodi>.

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry should be supported by a valid receipt or invoice. The text also mentions the need for regular audits to ensure the integrity of the financial data. Furthermore, it highlights the role of the accounting department in providing timely and accurate information to management for decision-making purposes. The document concludes by stating that adherence to these principles is essential for the long-term success and stability of the organization.

Dr. Ivan Rihtarič

»Bežite, bežite, Zaviter gre!«

(Franc Rihtarič - usoda človeka, sodelavca UDBE in slovenskega »Robina Hooda«)

Franc Rihtarič in njegova aretacija oktobra 1950

Aretirali so ga pripadniki obmejnih enot jugoslovanske vojske (KNOJ) 15. oktobra 1950, ko se je pri Cankovi ilegalno vrnil iz Avstrije v FLRJ. Iz dokumentov UDBE¹ izvemo, da je bil rojen 23. 9. 1929 v Očeslavcih očetu Jožefu in materi Mariji, rojeni Nedok. Po poklicu je bil absolvent enoletne mariborske vinarske šole. Stroški šolanja so bili 300 din mesečno, kar so plačevali njegovi starši. Njegov uradni naslov bivanja ob aretaciji je bil v Avstriji (Karla, okraj Radkersburg).

Franc Rihtarič

1 UDBA - Uprava državne bezbednosti; v slovenskem prevodu UDV (Uprava državne varnosti)

Njegova zaposlitev pred pobegom v Avstrijo je bila inštruktor vinogradništva z mesečno plačo 2800 din na OLO Gornja Radgona².

21. februarja 1949 sta se Franc in prijatelj z avtomobilom OLO Gornja Radgona odpeljala proti Ptujju, zamudila na veselico in po pijančevanju karambolirala avto. Naslednji dan sta bila aretirana in odpeljana v zapor v Gornjo Radgono. Po nekaj dneh je Rihtariču uspelo pobegniti iz zapora; skrival se je v okolici Negove in domačega kraja, po gozdovih, senikih in hlevih. Ponoči je kmetom kradel hrano, obiskal je celo starše in jim izmaknil hrano, ne da bi ti to opazili. 15. septembra 1949 je bil pri Francu Pelcu v Očeslavcih, ki mu je pomagal zgraditi bunker v hlevu – skrivališče. Pelc mu je dal 4000 din gotovine, ki jih je dobil, ko je prodal ukradeno harmoniko. Pri Pelcu je dobil tudi obleko in dokumente.

Franc je bil pred pobegom v Avstrijo 8 dni v Mariboru z namenom, da bi potem pobegnil v Avstrijo, a se je odločil še za dvodnevni obisk Ljubljane. Odpotoval je na Bizeljsko, kjer je ostal 3 dni pri svojem dekletu Anici Urek, ki je bila z njim noseča. Novembra 1949 se je vrnil v Očeslavce k Pelcu, kjer je ostal do aprila 1950. Kradel je hrano po bližnjih hišah in viničarijah (Pelc mu je izdelal ponarejen ključ (po odtisu ključa v milu) kleti viničarije Franca Mlinariča iz Očeslavca). Blizu doma je v gozdu opazil tudi skupino štirih oboroženih oseb. Pelc se je vrnil z dela (Guštajn – Ravne na Koroškem) v domač kraj in skupaj sta se odločila, da bosta pobegnila v Avstrijo.

Pobeg in bivanje v Avstriji

Mejno reko Muro sta ilegalno prekoračila 5. avgusta 1950 pri Tratah/Mureck. Takoj so ju aretirali avstrijski žandarji ter ju zasliševali 14 dni. Rihtariču so zastavili sedem vprašanj: Kje ste prekoračil mejo? (Odgovor: Pri Murecku.) Zakaj ste pobegnili v Avstrijo? (Brez odgovora.) Ali ste bili v KP ali SKOJ? (Odgovor: Bil sem v SKOJ, v KP ne.) Ali ste videli tanke in topove na jugoslovanski strani? (Odgovor: Nisem videl.) Ali kopljejo vojaki jarke ob meji? (Odgovor: Nisem videl.) Kakšno je mišljenje ljudi v SFRJ? So za Ruse ali Američane? (Odgovor: Ne vem.) Ali veste za kakšnega Avstrijca v FLRJ, ki z njim slabo ravna? (Odgovor: Ne vem.)

² OLO Gornja Radgona – Okrajni ljudski odbor Gornja Radgona

Avstrijski žandarji so ga predali Angležem, kjer ga je zasliševala FSS³³, ki mu je postavila naslednjih pet vprašanj: Kdo je šef UDBE v Gornji Radgoni? Koliko oficirjev ima UDBA? Ali vas je poslala UDBA v Avstrijo? Zakaj ste pobegnili v Avstrijo šele po enem letu in pol? Ali veste o halah oz. načrtih tovarne avtomobilov v Mariboru? (Odgovor: Ne vem.) Po šestih tednih zavora v logorju v Strassu je bil izpuščen in se je zaposlil za 4 dni pri kmetu na Štajerskem; v Purkli pri Radkersburgu se je ponovno srečal s Pelcom. Odločila sta se za pravo odisejado: potovanje do Salzburga z željo, da bi dobila službo. Razočarana sta se vrnila v radgonski okraj, kjer se je Rihtarič zaposlil za 11 dni pri kmetu v vasi Karlo. Razmišljal je, da bi se ilegalno vrnil v FLRJ in se zaposlil na območju Lendave (želel je pridobiti drugo identiteto: ime, priimek) ali pa se celo odpravil proti Zagrebu.

Predlog za izvedbo tim. vrbovke

Po aretaciji pri Cankovi (15. 10. 1950) je bil zaslišan na sedežu pooblaščenstva UDBE v Gornji Radgoni. Šef le-te, kapetan Lojze Gašper, je poslal v Ljubljano na III. oddelek republiške UDBE predlog za izvedbo vrbovke⁴⁴. Predlog je natančno karakteriziral Rihtaričevo osebnost, saj so ga ocenili, »da je zelo brihten in precej navezan na svoje starše«, da se ga bo poizkušalo pridobiti (»vrbovati«) za sodelovanje na »podlagi obremenilnega materiala«, da je bolehen (tuberkuloza) in bo pristal, »da bi s tem delno popravil, kar je zagrešil«. Predlagali so, da se ga pošlje »kot ilegalca iz Avstrije v domači kraj, kjer se je že skrival eno leto. Pri javnem tožilcu se naj uredi, kot da je pobegnil iz zaporov.« Po pridobitvi za sodelavca UDBE so ga določili, da kontrolira/nadzoruje določene družine (Mlinarič – njegov sin je bil sodelavec Angležev; Močnik – član KP in informbirojevec; Žabotove – agentka Gestapa, ki se je še vedno skrivala). Rihtariču so uradno prisodili 3 mesece zavora zaradi pobega iz zavora februarja 1949, a se je UDBA odločila, »da se ga bo uporabilo za operativne namene« že v samem zaporu.

Franc Rihtarič postane sodelavec UDBE

Franc Rihtarič je podpisal lastnoročno napisano tim. izjavo, s katero je dobil tajni priimek in ime (Franc Žmavc) ter se je »zavedal kaznivega dejanja proti ljudstvu in državi«, ker je ilegalno prešel državno mejo. Ker je »imel garancijo organov državne varnosti, da ne bodo zaprli staršev«, se je pisno

3 FSS (ang. Field Security Sections) – Britanska vojaška tajna služba
4 Arhiv Republike Slovenije – »Dokumenti RD«

obvezal, da bo »vestno in točno izpeljal vse naloge dobljene od UDV«, da bo »sodelovanje z UDV obdržal v največji tajnosti« in se obvezal za »iskreno sodelovanje in ne bo dezinformiral UDV«. Zavedal se je tudi, da »če bo prekršil to izjavo, da bodo aretirali njegove starše« in da »sem do sedaj že 4 osebe spravil v zapor, kar mi otežuje položaj, če bi hotel ali bi pobegnil nazaj v Avstrijo«.

»Andraž« – tajni in uradni sodelavec UDBE

Z UDBO iz Gornje Radgone je sodeloval tudi Ignaz Prelog, ki je imel tajno oznako »Andraž«. Bil je okrajni žandarmerijski komandir v Radkersburgu. Stike z njim je UDBA vzdrževala osebno (ni razumel slovenski jezik, zato so potrebovali vedno prevajalca) v Radencih (kavarna v radenskem parku). UDBI je posredoval originalne dokumente avstrijske in angleške oblasti (»96-FSS Dienststelle in Leibnitz«) iz radgonskega in lipniškega okraja, posredoval pri ilegalnih prehodih določenih oseb v in iz Avstrije v FLRJ, pošiljal sezname oseb, ki so ilegalno prišle v Avstrijo, naslove žandarjev, načrte pomembnih objektov itd.

»Revolucija žre svoje otroke!«

Franc Rihtarič je bil nedvomno sodelavec UDBE, kar dokazujejo dokumenti UDBE. Ali je 2. avgusta 1955 res ustrelil miličnika Bartola na mejnem prehodu v Gornji Radgoni? Potem je pobegnil v Avstrijo, spektakularno pobegnil avstrijski policiji in se ilegalno vrnil v domače kraje. Njegove dogodivščine so postale z leti legendarne in ljudje so ga imenovali »Zavi-ter« (domače hišno (vulgo) ime Rihtaričevih iz Očeslavec) in tudi »Robin Hood«.

Prijet je bil 5. marca 1959 v Očeslavicah na domu svoje stare matere; skrivališče naj bi UDBI izdal njen sodelavec.

S sodbo sodišča v Mariboru (15. 4. 1959) je bil obsojen na smrt in ustreljen 30. oktobra 1959 ob 6.30 uri v gramoznici v Račah pri Mariboru.

V predstavljenem prispevku, ki temelji izključno na arhivskem gradivu iz Arhiva Republike Slovenije (4), se lahko postavijo tri hipoteze oz. vprašanja: 1. Ali je bil Franc Rihtarič res ustreljen? 2. Kje je njegov grob? 3. Ali ni bil morda zopet »uporabljen v operativne namene« (v Avstriji)?

Odgovore na ta tri vprašanja bo potrebno še poiskati. Ali jih bo mogoče najti? Franc Rihtarič je bil prikazan tudi v literaturi (roman avtorja Zdenka Kodriča z naslovom *Blaženi Franc Rihtarič*, izdan v Mariboru 1994) in filmu (Vdovstvo Karoline Žasler).

Društvo cvenskih čehov in diklin

Društvo cvenskih čehov in diklin je prostovoljno, samostojno in neprofitno mladinsko društvo, ki deluje na področju ohranjanja starih običajev, navad in šeg, na športnem in kulturnem področju ali je kako drugače povezano s temi področji.

Sedež društva je v gasilskem domu na Cvenu 49 A, kjer ima svoje prostore. Grb društva je rakovica, kar je tudi simbol vasi Cven. V vasi je bilo že nekdanje večje število »vaških jam« oziroma po domače »kamenšnic«, v katerih so kopali gramoz. V njih je bilo veliko rib in rakov. Danes je teh jam manj, še vedno pa so v njih raki. Ravno zaradi tega razloga torej šaljivi vaški grb RAKOVICA.

Trenutno število članov društva: okrog 65.

Naši najbolj znani običaji so: miklavževanje – »parkli«, pokop pusta – »pokopaje fašenka«, obhod sv. Lucije, florjanovo, pustovanje – »fašenk«, kre-

Grb društva

sovanje – »vüzen«, petje podoknic – »popevaje«, postavljanje šrange – »zapiranje« ...

Aktivnosti, s katerimi se ukvarjamo: pohod k »polnočki« oz. polnočnici, dan odprtih pivnic, martinovanje, ustvarjalno popoldne, silvestrovanje, pomoč sovaščanom, čistilne akcije, igranje hokeja na ledu, LAN party, pikniki, turnirji, paintball, taborjenje na Kolpi, spust po reki Muri, izleti ...

Član Društva cvenskih čehov in diklin je lahko vsak, ki je doma na Cvenu, je dopolnil 15 let in ga starejši »čehi in dikline« na običajju florjanovo sprejmejo med sebe. Članstvo mu preneha z zakonskim stanom.

Fantovska skupnost na Cvenu nekoč in danes

Znotraj celotne vaške skupnosti je fantovska skupnost imela neke vrste avtonomijo. Fant, ki je prestal vse preizkušnje na iniciacijskem sprejemu na »frjanovo«, je tudi v očeh staršev postajal samostojnejši, saj je smel zvečer na vas. Položaj posameznika znotraj fantovske skupnosti je določala zlasti starost – čim starejši je bil fant, tem vidnejša vloga mu je pripadala. Recimo v vlogi škofa ob priložnosti miklavževanja je bil vodilni fant – »prvi čeh« – v fantovski skupnosti.

Skupinsko fotografiranje članov društva 2014

Fantovska skupnost je bila močno podrejena neformalni kontroli celotne vaške soseske predvsem pri dostojnem obnašanju, pozdravljanju, spoštovanju starejših ljudi, zlasti pa pri organizaciji šeg koledarskega kroga. Tudi obvezno udeležbo fantov pri majskih šmarnicah v cvenski vaški kapeli je soseska jemala kot redno utečeno dejanje, ki naj mladino tudi vzgaja. (Miran Puconja, Slovenska kmečka kultura)

Dandanes žal ta zavest med »čehi« ni več tako močno prisotna, saj se pozna vedno večji vpliv urbanizacije. Ni več tako homogenega druženja »čehov« izključno iz vasi, pač pa se le-ti prepletajo z druženjem mladine iz okoliških vasi in mest. Posledično tudi sam običaj florjanovo izgublja na pomenu, saj se ga nekateri fantje udeležijo zgolj zato, ker je to tradicija in ne želijo biti odklonski. Vendar kljub temu nekateri fantje še vedno jemljejo to tradicijo skrajno resno in še vedno delujejo v duhu druženja mladine na način, kot so ga poznali naši dedje. To so predvsem sinovi staršev, ki so bili nekoč zavedni »cvenski čehi« oziroma »cvenske« dikline«.

Kljub vedno večjim vplivom mestnega načina življenja se še vedno trudimo ohraniti to zavest med »čehi in diklinami« in to izročilo, ki smo ga prejeli od naših pradedov, prenesti tudi na mlajše generacije.

15. obletnica ustanovitve društva

Letos mineva 15 let, odkar je bilo uradno ustanovljeno Društvo cvenskih čehov in diklin. Na dan 26. 4. 1999 se je skupnost, do takrat znana pod imenom »cvenski čehi«, preimenovala v Društvo cvenskih čehov in diklin in takrat se je tudi uradno ustanovilo mladinsko društvo, ki aktivno deluje še danes.

Skozi več kot stoletno tradicijo se je skupnost spreminjala, posodabljala in nadgrajevala. Vendar so nekatere stvari ostale enake. Prav vsak član »cvenskih čehov in diklin« je sodeloval pri delovanju in izvajanju običajev, ki so se ohranili vse do danes in se bodo prenesli tudi na mlajše generacije.

Ob počastitvi tega dogodka smo v soboto, 30. 8. 2014, s pričetkom ob 17. uri organizirali srečanje vseh, ki smo ali pa so kadar koli bili »cvenski čehi« oz. »cvenske dikline«.

Potek srečanja:

Ob 16.30 so začeli prihajati prvi povabljeni, ki so bili najprej postreženi z aperitivom. Sledila je prijava, vpis v *Knjigo cvenskih fantov* in razdelitev društvenih majic.

Potem so si lahko vsi ogledali pestro razstavo, ki so jo pripravile naše »dikline«. Razstava je bila tematsko urejena po naših najbolj znanih običajih in aktivnostih. Na razstavi so bile med drugim lutke, oblečene v »parkle«, gonjače, »ježovico«, »školnika«, škofa, dekana, vdovo Lujziko in Poldeka Fašenka. Razstavljene so bile tako novejše kot starejše (iz leta 1965) fotografije. Obiskovalci so si lahko ogledali obe *Knjigi cvenskih fantov*. Starejša ima zapise iz leta 1929, novejša pa od leta 1962 in vse do danes. Zraven tega smo razstavili tudi knjigo dr. Mirana Puconja, v kateri so večkrat omenjeni naši običaji in društvo. Veliko zanimanja je na razstavi vzbudil seznam, na katerem je statistika miklavževanja na Cvenu od leta 1962 pa vse do danes. Na tem seznamu najdemo imena vseh, ki so kadar koli sodelovali pri tem običaju in tudi katero vlogo so odigrali. Prav tako so bili razstavljeni vsi pokali, medalje, zahvale in pohvale, ki smo jih prejeli na športnem in kulturnem področju.

Ko so se v združenem domu okrog 18. ure vsi zbrali in namestili, smo začeli z uradnim delom, ki je trajal dobro uro. Voditeljica Petra Slavinec je nagovorila vse zbrane, sledili so še govori predsednika društva Roka Nemca, dr. Mirana Puconja in prvega predsednika društva Andreja Rusa.

Za tem smo na kratko opisali naše društvo, zgodovino »cvenskih čehov«, potem pa smo predstavili še vse naše najbolj znane običaje: »pokopaje fašenka«, »zapiranje« – postavljanje šrange, »popevaje« – petje podoknice, florjanovo, miklavževanje in obhod sv. Lucije. Najprej jih je voditeljica na kratko opisala, sledil pa je zvočni ali video zapis, ki ga je pripravil Iztok. Na koncu smo predstavili še naše ostale aktivnosti, s katerimi se ukvarjamo. Po predstavitvi je sledila podelitev zahval vsem, ki so vpisovali dogodke v *Knjigo cvenskih fantov* in skrbeli, da so se običaji redno izvajali in prenašali na mlajše generacije.

To so: Janko Polanič, Franc Kolbl, Janko Sabotin, Branko Rus, Jakob Sabotin, Franc Polanič, Boris Rus, Mirko Puconja, Janko Horvat, Davorin Filipič, Branko Nemeč, Vidan Kocbek, Marko Štaman, Darko Dobrajnščak, Gorazd Polanič, Branko Macun, Tomaž Filipič, Primož Filipič, Denis Kosi, Andrej Rus, Tadej Mesarič, Miha Sovič, Aleš Ploj in Mateja Topolinjak.

Razstava ob obletnici društva

Zahvale so prejeli tudi vsi dosedanji predsedniki: Andrej Rus, Tadej Mesarič, Miha Sovič, Darko Babič in Aleš Ploj. Posebni zahvali za 15-letno aktivno delo v društvu pa sta prejela Miha Sovič in Mateja Topolinjak.

Sledilo je skupno fotografiranje, večerja, nato pa zabava do jutranjih ur ob živi glasbi in družabnih igrah.

Na srečanje smo povabili preko 500 aktivnih in bivših »cvenskih čehov in diklin«, udeležilo pa se jih je okrog 200. Družili smo se mladi in stari iz zelo različnih generacij. Med najmlajšimi člani, ki smo jih letos sprejeli v naše društvo in so stari 15 let, ter našim najstarejšim udeležencem Jožefom Makoterjem, ki je star 89 let, je bilo kar 74 let razlike.

Zahvala, ki jo je za ta dogodek zapisala Mateja:

Društvo cvenskih čehov in diklin se vam vsem zahvaljuje, da ste nam s svojo prisotnostjo polepšali praznovanje obletnice, ženskam za pecivo, ki so ga spekle, vsem cvenskimi društvom za pomoč, krajevni skupnosti, donatorjem ... V veliko veselje nam je, da se nas je zbralo v takšnem številu različnih generacij in ponosni smo na to, da smo vsakemu izmed vas narisali nasmeh na ustnice.

Ponosni smo, da smo Cvenari in želimo si, da bi se v prihodnje vsi skupaj več družili na prireditvah, ki jih organizirajo naša društva. Tako kot so rekli

Srečanje vseh »cvénskih čehov in diklin«

že naši predniki – držati moramo skupaj – »Vsi za enega eden za vse«.
Pa radi vas imamo!

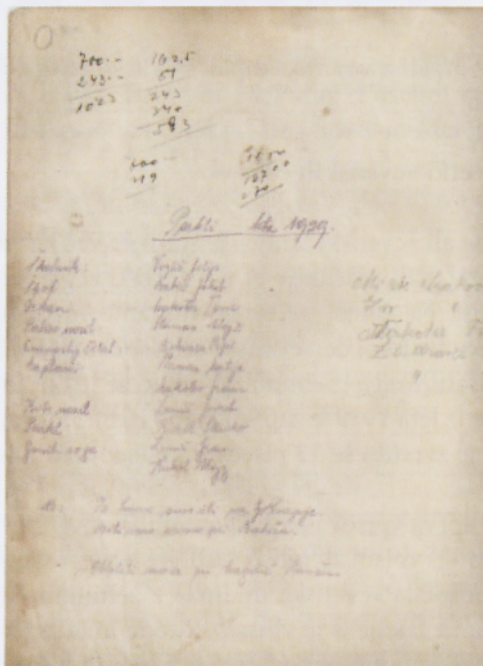
Zgodovina in začetki »cvénskih čehov«

Ime »cvénski čehi« ali »cvénski fantje« je staro že več kot stoletje. Po pričevanju nekaterih starejših vaščanov bi naj začetki segali več kot sedem generacij v preteklost. Na žalost pa o tem nimamo materialnega dokaza. Z gotovostjo pa lahko trdimo, da »cvénski čehi« obstajajo od leta 1929, saj se je takrat začela pisati *Knjiga cvénskih fantov*, ki se je ohranila vse do danes. Prvi zapis v knjigo iz leta 1929 je zapisal Jakob Babič, takratni vodja te skupnosti. Za njim se je zvrstilo še 13 piscev v knjigo, med njimi trije še vedno živijo na Cvenu.

V to knjigo sta se sprva vpisovala oba pomembna cvénska običaja – miklavževanje in Lucija –, vpisovali pa so tudi govor, ki se je prebral na »zapi-ranju«, ko se je poročila »cvénska diklina« z ženinom, ki ni bil iz Cvena. Pri miklavževanju in Luciji se je vpisalo, kdo je imel kakšno vlogo pri tem običaju in tudi kakšen zanimiv podatek: pri katerih hišah so se ustavili, kje so se oblačili, kje so bili postreženi ... Skupaj je v knjigi 21 zapisov miklavževanja in 10 zapisov Lucije, opisan pa je tudi običaj miklavževanja z evangelijem.

V to knjigo se je zapisovalo vse do leta 1963, potem se je knjiga »zaključila« in začela se je pisati nova. To knjigo uporabljamo še danes in v njo vpisujemo vse običaje in zanimivosti. Z letom 1963 se je v knjigo začel vpisovati še običaj »pokopaje fašenka«, žal pa se je z letom 1966 končalo vpisovanje Lucije, ker se od takrat ta običaj več ni izvajal. Mi smo leta 2008 ta običaj spet obudili in ga sedaj redno izvajamo.

Z letom 1977 se je v knjigo začelo vpisovati tudi florjanovo. V knjigi so opisani tudi kakšni zanimivi doživljaji in članki iz časopisov. Z letom 2003 se je v knjigo začelo vpisovati velikonočno kresovanje, z letom 2011 pa še »popevaje« (petje podoknic) in »zapiranje« (postavljanje šrange), saj sta ta običaja postala zelo redka. »Pokopaje fašenka« ima v novejši knjigi do danes 23 zapisov, miklavževanje pa kar 42 zapisov. Ker smo Lucijo ponovno obudili šele leta 2008, je v knjigi do danes le 7 zapisov. Bolj pogosti pa so zapisi florjanovega, ki jih je 32.

Prvi zapis v knjigi

Nekateri so pisali veliko in podrobno, drugi pa bolj malo. Žal se je zgodilo tudi, da je kdo pozabil zapisati običaj v knjigo. Vse je torej ohranjeno v tej drugi knjigi, v katero je do danes pisalo 24 različnih oseb.

Z letošnjim letom bomo knjigo »zaključili« in že razmišljamo o tem, kako bi obe knjigi arhivirali, ter predvsem o tem, kje naj bi bili shranjeni.

Ime »cvenski čehi« je seveda še danes v uporabi, kljub temu da se sedaj uradno imenujemo Društvo cvenskih čehov in diklin. Predvsem zaradi vpliva modernega časa in zaradi formalizacije so bili cvenski fantje na nek način prisiljeni, da se ustanovi formalna organizacija – društvo. Tako je 26. 4. 1999 nov mejnik v naši bogati zgodovini, ko se je uradno ustanovilo DRUŠTVO CVENSKIH ČEHOV IN DIKLIN. Seveda pa se pri delovanju društva in izvajanju običajev ni kaj veliko spremenilo. Letos je minilo že 15 let, odkar smo registrirani kot prostovoljno mladinsko društvo, ki deluje na ohranjanju starih običajev, šeg in navad, na športnem in kulturnem področju ali pa je naše delovanje kako drugače povezano s temi področji.

V tem času smo začeli izvajati oziroma se udeleževati še raznih drugih aktivnosti, ki so tako z leti postale že kar stalne. To so: pustovanje, društveni pikniki, paintball in »LAN party«.

V zadnjih sedmih letih je društvo prešlo na še višji nivo, saj smo postali zelo aktivni tudi na športnem in kulturnem področju, velik poudarek pa dajemo predvsem druženju. Tako smo začeli organizirati in se udeleževati raznih športnih turnirjev: odbojka na mivki, nogomet na mivki, nogomet na travi, igre brez meja v Termah Banovci, dan športa na Cvenu, poletne igre na bazenu ... Vsako leto organiziramo še: taborjenje na Kolpi (letos šestič), spust po reki Muri (letos četrtič), dan odprtih pivnic (letos tretjič), igranje hokeja na ledu, ustvarjalno popoldne (letos tretjič), izlete ... Zraven tega se udeležujemo tudi raznih čistilnih akcij, krvodajalskih akcij, srečanj, sovaščanom pomagamo pri raznih opravilih (spravilo bal, cepljenje drv, trgatav, prekrivanje streh ...).

Kljub zelo pestremu dogajanju je naše osnovno poslanstvo ostalo ohranitev in izvajanje starih običajev in prenos le-teh na mlajše generacije.

Naš plan dela skozi leto je res zelo pester, radi se družimo in zabavamo. Pa četudi smo si po karakterju zelo različni, prav tako tudi po letih, ne moremo drug brez drugega in zato lahko rečemo, da za nas velja tisti stari rek: VSI ZA ENEGA – EDEN ZA VSE!

Naši običaji: Miklavževanje

5. decembra, na predvečer godu sv. Nikolaja, nas obiše prvi izmed treh dobrih mož, ki v mesecu decembru razveselijo in obdarijo otroke – sv. Miklavž. Miklavževanje nosi ime po sv. Nikolaju, škofu, ki je živel v 4. stoletju v Mali Aziji. Umrl je leta 324, njegova popularnost pa je začela naraščati od 11. stoletja naprej, zlasti zato, ker je njegovo življenje razvilo vrsto ljudem priljubljenih legend o njegovi čudodelnosti in dobroti. Od vseh so najpogosteje uporabljene tri legende. Po prvi bi naj sv. Nikolaj trem hčeram revnega očeta ponoči skozi okno dal tri kepe zlata za doto in jim s tem zagotovil srečno prihodnost. Iz te legende verjetno izvira tudi obdarovanje, kepe zlata pa naj bi predstavljale jabolka, ki so bila kasneje značilna za obdarovanje ob miklavževanju. Tudi drugi dve legendi se nanašata na dobrodelnost in čudodelnost sv. Nikolaja. Pri drugi Miklavž pomaga študentom, pri tretji pa mornarje reši brodoloma, zato je bil dolgo zavetnik študentov, mornarjev, brodarjev in čolnarjev. Obdarovanje je sicer le del praznovanja, ki ga predstavlja predvsem obhod Miklavževe povorke. Skupaj s svojimi spremljevalci – župniki, kaplani, ministranti in parkeljni – hodi po vasi od hiše do hiše in obiskuje otroke. Njegovi najbolj glasni spremljevalci – parkeljni, ki so utelešenje zla, so grozljivega videza in v otrocih vzbujajo strah. Prav to je tudi njihova naloga – prestrašiti in kaznovati poredne otroke, da bi bili v prihodnjem letu čim bolj pridni.

Miklavževanje je bilo dolgo časa precej razširjen običaj tako v Sloveniji kot tudi drugod po Evropi. V 20. stoletju, predvsem po drugi svetovni vojni, pa so oblasti ta običaj prepovedale in uvedle lik dedka Mraza, ki so ga prevzeli od Sovjetske zveze. Tako je miklavževanje potekalo ilegalno in je bilo tudi sankcionirano. Vendar to ni odvrnilo ljudi od ohranitve starega običaja in prenos le-tega na mlajše generacije. Znova je miklavževanje javno zaživelo nekaj let pred osamosvojitvijo in je prisotno še danes. Na žalost je v času ilegalizacije običaj v nekaterih predelih države povsem zamrl, le redki so ga uspeli ohraniti v takšni obliki, kot so ga poznali naši predniki. Sedaj želijo različna turistična in druga društva ta običaj spet oživeti, vendar se žal že pozna vpliv modernizacije in običaj ni več enak, kot je bil nekdaj. Naša vas je ena izmed redkih, v kateri je običaj nemoteno potekal od vsega začetka pa vse do danes. Po pričevanju nekaterih starejših vaščanov sega izvajanje tega običaja vse v začetke 19. stoletja, na žalost pa o tem nimamo materialnih dokazov. Zagotovo pa lahko trdimo, da na Cvenu miklavževanje izvajamo

neprekinjeno od leta 1929, saj so se takrat vse aktivnosti »cvenskih čehov« začele zapisovati v knjigo, ki jo hranimo še danes.

Vsak 5. december se zberemo že ob 15. uri in se najprej dogovorimo, katero vlogo bo kdo imel. Pri samem običaju nas lahko sodeluje okrog 25, saj imamo toliko oblek. Nekateri sodelujejo pri sami organizaciji in poskrbijo za nemoteno izvajanje običaja. Vedno rabimo nekaj deklet, ki skrbijo, da zbrani v gasilskem domu niso žejni in jim pripravijo kak prigrizek, ter nekaj fotografov in snemalca, da celoten običaj tudi dokumentiramo. Vsak sodelujoči ima pri običaju točno določeno vlogo, za katero se že vnaprej ve, kakšna je. Ko smo vsi oblečeni in pripravljeni na odhod, še zadnjič vse preverimo in se počasi odpravimo na pot do gasilskega doma, kjer čez nekaj ur pred zbranimi otroci in starši ta običaj tudi prikažemo. Na poti se ustavimo pri nekaterih hišah, kjer z darili razveselimo pridne otroke. Okrog 19.00 prispemo do gasilskega doma, kjer nas vsi nestrpnno pričakujejo.

Potek samega običaja:

Prvi vstopi v dvorano gospod »škólnik« in nagovori vse navzoče. Nato za njim po vrstnem redu vstopajo: župnik, ki nosi palico, gospod škof, dekan, evangelist, župniki, ministranti in nazadnje še ministrant, ki drži knjigo. Ko gospod »škólnik« napove, da bomo poslušali evangelij, ki se bere na predvečer sv. Miklavža, ministrant s knjigo vstane in gre h gospodu škofu, ki knjigo blagoslovi. Nato se postavi pred evangelista, ki prebere evangelij. Če mu ministrant ne drži knjige pri miru, sledi krepka zaušnica.

Po končanem branju ministrant še enkrat gre h gospodu škofu, ki še enkrat blagoslovi knjigo. Nato se vsi usedejo na pripravljene stole. »Škólnik« začne klicati otroke: »Pred gospoda škofa naj, prosim, pride ...« Vmes večkrat omeni: »No, da slišimo, ali ti grešniki znajo kaj moliti.« »Parkli« pa so ves čas pripravljeni, če bo slučajno treba ukrepati v primeru, ko kdo ne zna moliti ali pa je bil zelo poreden. Tako gospod »škólnik« ves čas kliče otroke pred gospoda škofa. Pred gospodom škofom morajo otroci klečati, v nasprotnem primeru pa za to poskrbi ježevka (»ježovica«), ki je zadolžen za red in tišino v dvorani. Gospod škof običajno vpraša otroke, če so bili kaj pridni, ali so se med letom kaj novega naučili, če ubogajo starše in ali znajo kaj moliti. Pridni otroci se nato vrnejo na svoja mesta, za poredne pa je potrebno poklicati »parkle«, ki pridejo po njih in jih odnesejo. Ko so bili vsi otroci pri gospodom škofu, začne ježevka počasi nositi darila k ministrantom, ki jih podajajo naprej vse do gospoda škofa. Nato začne gospod

Sveti Nikolaj

»škólnik« klicati otroke in ti si začnejo hoditi po darila. Seveda samo pridni, za vse ostale pa poskrbijo »párkli«. Ko se to konča in se vsi spet usedejo na svoja mesta, gospod »škólnik« predstavi oba »párkla«: »Mlajši je star 350 let in prihaja iz Bosne, starejši pa je star 750 let in prihaja iz Srbije. Čeprav po narodnosti ne spadata zraven, pa se kar dobro razumeta. Poglejte, kako se jahata!« Nato prideta oba »párkla« počasi eden na drugem v dvorano, da si ju lahko pobliže ogledajo. Seveda ju še vedno za verige držijo gonjači. Potem pa kar naenkrat vsi skočijo vsak na svojo stran, pograbijo »poredne« in jih odnesejo. Na koncu gospod »škólnik« vsem zbranim obljubi: »Če ne boste pridni, se vrnemo že jutri, če pa obljubite, da boste pridni, pa čez leto dni. Pa hvaljen bodi Jezus Kristus.« S temi besedami se tudi zaključi ta obred. »Párkli« še nekaj časa zunaj čakajo, da koga ujamejo, ostali pa se že pripravljajo na skupinsko fotografijo. Po končanem fotografiranju si slečemo obleke in jih pospravimo. Nato sledi družabno srečanje do poznih večernih ur.

Potek samega običaja se med leti ni kaj dosti spremenil in se še danes izvaja skoraj povsem enako kot pred stoletjem. Razlika je samo v tem, da sedaj običaj poteka v gasilskem domu pred veliko množico zbranih obiskovalcev, včasih pa je Miklavž s svojim spremstvom hodil le od hiše do hiše.

Miklavževanje leta 1965

Miklavževanje leta 2013

Obhod sv. Lucije

Obhod sv. Lucije ali skrajšano Lucije (»Licije«) je star ljudski običaj, ki je ponovno oživel v zadnjih letih in je zelo podoben miklavževanju. Obleke in liki so skoraj isti kot pri miklavževanju, le da sta zraven še: sv. Lucija (»Licija«) in »čikopala«.

Na predvečer sv. Lucije (13. december) se našemimo v dekana, župnike, ministrante, »škólnika«, sv. Lucijo, »čikopalo« in »pärkle«. Nato gremo po vasi, kjer hodimo od hiše do hiše in predstavljamo sv. Lucijo. Vaščani so zelo veseli, ker smo se spet spomnili na ta stari običaj in ga prikazujemo tako, kot je to potekalo nekoč. Seveda na koncu obdarimo pridne otroke s skromnimi darili.

V času med svetovnjima vojnama so bili na Cvenu še zelo živi obhodi »licij« na predvečer sv. Lucije (13. decembra). Sestav »licij« je bil zelo podoben onemu pri »pärklih«, le da je namesto škofa nastopal dekan, znotraj zboru obhodnikov pa ni bilo bipolarnega nasprotja med »dobrim« škofom in nevarnimi »pärkli«. Maskirani v »pärkle« v ožjem pomenu besede tudi niso bili več agresivni. Pri obredu so se le pokazali. Med obredom, ki je bil povsem podoben onemu pri miklavževanju, so prav tako prebrali evangelij, ki se je bral v cerkvi na predvečer sv. Lucije, nato pa so otroci in tudi odrasli prihajali na skušnjo pred »gospoda dekana«. Med tem je maskirana oseba »čikopala«, oblečena v belo spodnje krilo »üntrčko«, s svinjskimi očmi na krožniku in vilicami v rokah vihtela proti prestrašenim otrokom. V tem je bila izražena grožnja, da jim bo izkopala oči, če ne bodo pridni. Ves obred je bil osredotočen na zadnji dogodek, ko so pokazali sv. Lucijo »Licijo«. Vodila jo je belo oblečena oseba. To je bila visoka bela prikazen, ki je glavo, podobno mrtvaku z izkopanimi očmi, dvigala in spuščala ter vihtela z njo v levo in desno. To je delal fant, prekrit z belo rjuho, ki je v roki držal bučo, preoblikovano v mrtvaško glavo, v kateri je gorela sveča. Ta prizor je poudarjal trpljenje sv. Lucije. Na koncu so otroci prejeli darila, ki pa so bila skromnejša od onih pri miklavževanju, recimo bonbone in piškote.

Prvinska simbolika »licij« je najverjetneje povezana s keltskim in sploh indoevropskim kultom vračanja mrtvih prednikov. Že v 6. stoletju pred našim štetjem so se Kelti poslavljali od starega leta s praznikom Samheim (praznik sonca, ki se je začel na večer 31. oktobra). Ta praznik je naznanjal konec poletja in žetve. Sonce se je odmaknilo mrzlim in temnim dnevom. Živela je vera, da je v tej noči bog smrti dovolil rajnim vrnitev na zemljo,

da bi jo napolnili s smrtjo in strahom. Na tisto noč se je zabrisala razlika med živimi in mrtvimi, vsi so se pomešali med seboj. Verjeli so, da so duše nekaterih ujete v telesih divjih živali. Tudi so verjeli, da so tisto noč hudobni duhovi in druge pošasti prišle na dan, da bi ustražovali ljudi. Zato so maskirani ljudje uprizarjali prizore, ki so zbujali strah; na ta način bi bili podobni hudobnim duhovom in bi se jih tako lahko ubranili. Ker je pogansko izročilo živelo tudi v naših prednikih, je krščanstvo prvotni poganski kult časovno premaknilo v čas godovanja sv. Miklavža in Lucije ter z njima dodalo krščansko vsebino.

Tudi »licija« predstavlja mrtvaško glavo. Močno nas spominja na anglosaški praznik »Halloween« – z njegovim simbolom izrezljano bučo. Prav tako so »parkli« maskirani v podobe, ki nekoliko spominjajo na ovna ali govedo (»Parkl« hodi po štirih kot žival, oblečen ima ovčji kožuh.), v krščansko vlogi hudiča. Tako tudi »párkli« v podobi teles živali simbolizirajo vračanje prednikov. Njihovo rjovenje deluje kot strašljivi glasovi iz podzemlja.

(Miran Puconja, Slovenska kmečka kultura)

Kdo sploh je sv. Lucija?

Sv. Lucija je bila krščanska mučenka in svetnica, rojena leta 284 v kraju

Obhod sv. Lucije

Sirakuze (današnja Sicilija), umrla pa je leta 304.

Sv. Lucija (tudi Lukia) je bila premožna mlada krščanska mučenka, ki jo kot svetnico častijo tako katoliški kot tudi pravoslavni kristjani. Po starem julijanskem koledarju (pred letom 1582) je godovala 22. decembra, ki je najkrajši dan v letu. Sedaj pa njen god praznujemo 13. decembra. V smislu čaranja naj bi zimskemu soncu dala moč, da bi ponovno gorelo. Poleg tega je zaradi imena, ki prihaja iz latinske besede »lux« (luč, svetloba), tudi zavetnica vseh slepih in slabovidnih.

Lucija je ena izmed zelo redkih svetnikov, ki jih praznujejo pripadniki luteranskih cerkva, posebej še med skandinavskimi narodi, ki na dan sv. Lucije praznujejo njen god s številnimi elementi germanskega poganstva.

Njeno življenje

Njen življenjepis nam pravi, da je bila Lucija kristjanka v času Dioklecijano vega preganjanja. Znana je legenda, da si je sama izkopala oči in jih poslala svojemu zaročencu, da bi se ga znebila. Zaradi obljube devišstva Bogu je zavrnila poroko s poganom in je svojo doto razdala ubogim, njen nesojeni mož jo je kot kristjanko ovadil guvernerju Sirakuz. Ker je čudežno niso mogli ne premakniti ne sežgati, so jo stražarji zabodli in tako ubili.

Najstarejši zapis o njej je iz 5. stoletja. Po srednjeveških zapisih naj bi ji pred smrtjo iztaknili oči. Do leta 1861 so bile njene relikvije v njej posvečeni cerkvi v Benetkah; po rušenju so bile prenešene v cerkev San Geremia (Sv. Jeremije). *(Povzeto po spletni strani Wikipedia)*

»Pokopaje fašenka«

»Pokopaje fašenka« (pokop pusta) je naš tradicionalni običaj, ki ga izvajamo dva dni po pustnem torku – torej v četrtek.

Pred samim običajem je potrebno pregledati vse obleke in rekvizite ter jih po potrebi popraviti oziroma kupiti nove. Tako skoraj vsako leto zakrpamo nekaj oblek in kupimo nekaj novih mask.

S »pokopajon fašenka« se tudi uradno zaključi pustno rajanje, ki običajno traja vse od sobote.

Pri tem običaju se našemimo v celoten žalni zbor (župnik, nosači, zastavonoša, trobentač, vdova Lujzika, spremljevalci, nosač križa ...) in žalujemo za pokojnim »Poldekom Fašenkom« (ponazoritev pustovanja), ki ga naredimo iz slame, ga oblečemo v oblačila, položimo na nosila in ga nosimo na

nosilih vse do kraja, kjer ga na koncu skurimo. Sprva gremo po vasi gor in dol, na koncu pa se dokončno poslovimo od njega pri vaški kapelici. Prebere se tudi govor, trobentač pa zaigra tišino.

Med obredom vsem prisotnim postrežemo s pijačo, po končanem obredu pa vse sodelujoče in vse prisotne povabimo na bograč, ki ga pripravijo članice društva.

Sv. Lucija

Petje podoknice – »pepevaje«

Ko se poroči kateri izmed vaščanov Cvena, mu člani našega društva privedimo petje podoknice in se tako s tem običajem poslovimo od njega, saj od poroke naprej več ni »cvenski čeh oz. diklina«.

Petje podoknice se prične v večernih urah, ko se fantje najprej zberemo na že vnaprej dogovorjenem mestu. Okrog 22. ure pa se odpravimo k bodočemu ženinu oz. nevesti domov, se postavimo pod njegovo/njeno okno in pričnemo peti pesmi – podoknice.

Sprva pod oknom zapojemo 2–3 pesmi, nato pa se nam pridruži tudi bodoči ženin/nevesta in z nami zapoje nekaj naslednjih pesmi. Po odpetih 10 pesmih pa nas domači povabijo na pogostitev. Ko stopamo do obložene mize, vedno zapojemo našo pesem »Mi smo pa Cvenari«.

Po pogostitvi nadaljujemo s petjem pesmi. Ko ura odbije polnoči, dobi bodoči ženin/nevesta spominsko darilo od Društva cvenskih čehov in diklin. Darilo običajno izroči predsednik, ki zaželi bodočemu ženinu/nevesti obilo sreče v zakonskem stanu in se mu/ji zahvali za dosedanjo aktivno sodelovanje v društvu. S tem se na nek način že poslovimo od njega/nje, saj po poroki ni več član/članica našega društva.

Če se podoknica poje pri »čehu« (fantu), se za njega pripravi še lesen križ, na katerega ga zvežemo in ga potem nosi po vasi. Običajno je na tej poti štirinajst postaj, kjer se za hip ustavimo, da se bodoči ženin malo spočije, zapojemo pesem, potem pa nadaljujemo pot do druge postaje. Ko se vrnemo nazaj, vsi skupaj še enkrat nazdravimo, zapojemo pesem, nato pa ženina odvežemo s križa. Sledi petje in zabava do zgodnjih jutranjih ur.

»Zapiranje«

»Zapiranje« ali postavljanje šrange je običaj, ki se izvaja na dan, ko se poroči »cvenska diklina« z ženinom, ki ni iz Cvena. Bodoča nevesta se na ta dan doma pripravlja na poroko in čaka, da pride bodoči mož s pričo in svati po njo, da jo popelje do oltarja.

Seveda pa je »cvenski čehi« ne pustimo kar tako odpeljati iz Cvena. Zato ženinu postavimo šrango (cestno zaporo s traktorjem in prikolico), da ne more do neveste. Ker smo jo na Cvenu toliko let čuvali in skrbeli za njo, smo opravičeni do minimalne odkupne klavzule za nevesto. Na začetku ta klavzula znaša 100.000 €.

»Pokopaje fašenka« leta 2014

»Pokopaje fašenka« leta 1965

Potem se začnejo pogajanja med svati in nami, ženin pa z različnimi uspešno opravljenimi nalogami ali igrami to ceno postopoma zmanjšuje, dokler se z njo ne strinjata obe strani – »cvenski čehi« in svatje.

Nato se ženinu prebere govor, ki je za ta običaj zapisan v *Knjigi cvenskih fantov*. Na koncu se v knjigo podpišeta ženin in njegova priča, zapiše pa se tudi znesek, ki ga je plačal za svojo nevesto. Ko poravna odkupno klavzulo, se zapora umakne, da ženin končno lahko pride do svoje izbranke.

Florjanovo

Florjanovo nekoč

Fantovska šega »frjanovega« je bila v zvezi z zaveznikom proti ognju, sv. Florjanom. Na Cvenu je veljalo pravilo, da mora na domačem ognjišču na ta dan zakuriti moški. Zato so se vaški fantje razdelili po hišah, kjer so po opravljenem netenju ognja dobili darove: jajca, mast, pijačo. Darovi so bili namenjeni za »frjanovsko« večerjo.

Na dan pred godom sv. Florjana so opravili postopek sprejemanja mladih fantov v fantovsko skupnost. Na večer so starejši fantje šli k šmarnicam, mladi fantje pa so zakurili kres; za vsakega, kolikor je bilo odraslih, pa so morali narediti stol iz drv polen. Vsak mlad fant je zase pripravil poleno z ostrimi robovi, na katerega je kasneje moral poklekniti pred vsakim odraslim fantom »čehon« in ga prositi za sprejem v skupnost odraslih fantov. Pri tem mu je vsak naložil neko oviro, ki jo je moral premagati, recimo Milan Golob, ki je bil sedlar, je moral prinesiti konjsko uzdo, Franc Škrobar pa od Licijine Micke z drugega konca vasi vedro vode. Hkrati si je vsak fant-prosilec že prej poiskal botro »kúmo« iz vrst cvenskih deklet »púc«, ki ga je zagovarjala. Do polnoči mlad fant ni smel popiti niti kaplje, saj je bil še »židof« (se pravi žid), torej nekronan. Kronanje je bilo okrog polnoči, ko je vsak fant dobil na glavo venec iz kopriv.

Eden od poročenih mož v vasi pa je bil za starešino. Na večerji, ki je sledila v kaki kmečki hiši in na kateri so bili vsi fantje in dekleta iz vasi, je vsem skupaj tudi spregovoril, poudarjal poštenost, predvsem pa, naj nikogar ne spustijo v vas, da bodo predvsem vsa dekleta ostala v vasi. Tako se je tudi z navzočnostjo odrasle osebe pri stvareh, ki so se tikale le mladih, potrdila neformalna kontrola vaše skupnosti. (Miran Puconja, Slovenska kmečka kultura)

Petje podoknice

Florjanovo danes

Na večer tega dne se »stori čehi« zberejo pri gasilskem domu, mladi fantje »mlódi čehi« – prosilci oz. frjaneki kot jim sedaj rečemo – pa ta čas že iščejo drobno vejevje »šibje« za pripravo kresa. Že nekaj dni pred tem si vsak prosilec poišče botra »kúmeka« in botro »kúmico«, ki ga bosta zagovarjala. Potem ko je kres pripravljen (tega »frjaneki« navozijo že nekaj dni prej), pride eden od prosilcev k »stórin čehon« s prošnjo: »Dober večer, drógi cvénski čehi! Či léhko vüžgemo kres?« Prvič in drugič ga zavrnejo, potem pa po navadi dovolijo. Ko kres že gori, pridejo povabit »stóre čéhe« na kres. Dekleta »dikline«, ki so se ta čas tudi zbrale pri gasilskem domu, ostanejo tam. Ob petju pesmi se »stori čehi« odpravijo na kres in ob njem s petjem nadaljujejo.

»Mlódi čehi« tedaj dobijo nalogo prinesiti takoj čim več na trikotnik cepljenih polen. Ko polena prinesejo, jih najbolj izkušen in spoštovan »cvénski čéh« pregleda in izbere najostrejšo, ostale pa vrže na kres ter fantom pokaže in pove, kako naj prosijo. Na tem ostrem polenu morajo kleče pred gorečim kresom »mlódi čehi« v spodnjicah »v gátah« prositi »cvénske čéhe«: »Drógi pošteni cvénski čehi, jaz bi vas lepo prósijo, či bi vas sploh léhko prósijo,

ka bi vas prošijo, ka me vzemete med sebe.« Prosilca prošnja ponavlja tako dolgo, dokler mu vsi »stóri čéhi« ne pritrdijo: »Dobro je!« Vsakega prosilca zagovarja njegov boter, ko ga drugi obtožujejo napak, kot so, da ne pozdravlja in podobno. Po končani prošnji mora »mlódi čéh« opraviti še zadano nalogo. Eden, navadno tisti, ki imajo doma gorice, mora prinesiti pet litrov vina, in je do naslednjega florjanovega določen za natakarja »kéltnara«. Drugi mora prinesiti dve košari ali ene »lucne« kopriv, tretji mora pripeljati kmečki voz »kola«. S temi »kólami« se »stóri čéhi« peljejo gor in dol po vasi, »mlódi čéhi« pa »kola« porivajo. Če je prosilcev več, je na razpolago še več nalog. Recimo kak mora prinesiti lesene vile »rasohek«, v bližnji mlaki ujeti in prinesiti najglasnejšo žabo, prinesiti balo slame z belo in balo slame z modro vrstico ...

Ko je ta del končan, vsa fantovska družčina odide v gasilski dom, ko »chéhi« prosilci morajo prositi še pri dekletih. Prošijo prav tako posamično kleče na metlinem držalu »štíli« v koprivah, prav tako v spodjicah. Prošnja je malo drugačna kot pred »stórimí čéhi«, in sicer prosí, da ga sprejmejo med sebe, drugič nad sebe in tretjič pod sebe.

Ob prošnji ga »čéh postrešček« krasí s koprivami, ki jih po njem posipava z »rasohami«. Zagovarjata ga boter in botra – boter stoji ob njem v oporo, botra pa skuša vplivati na fante, da ga ne bi preveč popikali s koprivami. Na koncu mu da botra na glavo venec, spleten iz rož. Sledi prenos natakarske funkcije od starega natakarja na novega. Najprej pije iz petlitrške steklenice

»Zapíranje« leta 1963

»Zapiranje« leta 1982

»Zapiranje« leta 2013

stari natakar, nato pa novi. Vsak na novo potrjeni »čeh« izpije še tradicionalni cvenski napitek »zemljjetres«. Potem pa še novopečeni »čehi« peljejo starejše »čeh« in »dikline« na vožnjo s »kolami« po vasi, kjer fantje vso pot prepevajo pesmi. Ko se vrnejo, sledi zabava, ki traja do jutranjih ur.

»Novi čeh« si je s tem postopkom zlasti v času pred razkrojem tradicionalne vaške skupnosti pridobil nekaj pravic, ki jih prej ni imel. Zvečer je smel »na vas« (dovoljeno mu je bilo ponočevanje), česar do sprejetja med »čeh« ni smel, in ti so ga, če se je pojavil med njimi, spodili domov; dalje se je lahko družil z dekletimi in mlajši so ga morali pozdravljati.

Seveda je tak prehod iz otroka v fanta v novosprejetih »čehih« vzbujal posebno samozavest in zavest pripadnosti »čehon« je bila dovolj resna. Že to, da je skupaj z drugimi fanti lahko sodeloval pri postavljanju šrange, šel pet nevesti pod okno in bil udeležen pri pokopu pusta, miklavževanju – »pärklich« in »licijah«, je bilo veliko. Fantje so se zvečer po delu zbirali na vasi po navadi na stopnicah pred hišo kakega fanta, večkrat so tudi zapeli.

Skupinska fotografija s florjanovega leta 2014